

เขาวิชัยตราจนมรณภาพ วัตรปฏิบัติอันน่ามหัศจรรย์ต่างๆ ตลอดจนอภินิหารของวัดอุมงคลของท่าน จึงเรียกได้ว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญของ “พระเกจิ” ตามความคิดความเชื่อของพุทธศาสนิกชนไทย ทำให้สามารถกล่าวได้ว่าตำนานชีวิตประวัติด้านนี้ไปด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ของท่านเป็น “เรื่องพระเกจิอาจารย์” แบบที่คนในสังคมวัฒนธรรมไทยคุ้นเคย จนอาจเรียกได้ว่าเป็น “ชีวิตประวัตินักบุญ” แบบไทย

อารมณ์อัน “สมจริง” ในตำนานอภินิหารเหยียบน้ำทะเลจืด

ตำนานอภินิหารของหลวงปู่ทวดที่เป็นที่รู้จักมากที่สุด ได้แก่ ตำนานอภินิหารเหยียบน้ำทะเลจืด การที่ตำนานดังกล่าวนี้แพร่หลายนั้น ในแง่หนึ่งน่าจะมากจากเป็นเรื่องราวอภินิหารที่แปลกและน่าดึงดูดใจ แตกต่างจากตำนานอภินิหารของพระเกจิอาจารย์รูปอื่นๆ อีกทั้งอภินิหารการ “เปลี่ยน” น้ำทะเลให้กลายเป็นน้ำจืดนั้น ยังแสดงถึงการที่หลวงปู่ทวดเป็นผู้มีบุญญฤทธิ์แก่กล้า จนกระทั่งสามารถควบคุมและเปลี่ยนแปลงสถานะของน้ำ หรือหากจะตีความในระดับลึกลงไป คือ การมีอำนาจเหนือ “ธรรมชาติ” อันเป็นธรรมชาติของโลก อันแสดงถึงภาวะ “ผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติโลก” ของหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ส่งผลให้ท่านเป็นพระเกจิที่น่าเลื่อมใสศรัทธามากที่สุดองค์หนึ่งในหมู่พุทธศาสนิกชน

อนึ่ง ความเชื่อที่ว่าผู้มีบุญที่สามารถเปลี่ยนน้ำทะเลให้เป็นน้ำจืดได้นั้นน่าจะเป็นที่รับรู้กันในระดับหนึ่งในสังคมวัฒนธรรมของไทยและของดินแดนใกล้เคียง ดังปรากฏหลักฐานในตำนานเขมรเรื่อง พระเจ้าปทุมสุริยวงศ์ ในเอกสาร ทำให้การชาวกรุงเก่า ความว่า

ครั้นถึงศุภวารมหุติฤกษ์ พระองค์ก็เสด็จเคลื่อนพยุหนาวาโยธาทัพออกจากท่ากรุงอินทปรัษฎ์แล่นออกสู่พระมหาสมุทร ครั้นกองทัพเรือเดินทางไปในสมุทรสาครได้หลายวัน พวกพลทั้งปวงอดอยากน้ำ หามน้ำจืดบริโภคมิได้ น้ำจืดที่จืดมาในกองทัพจากกรุงอินทปรัษฎ์นั้นสิ้นไป มีแต่น้ำเค็มทั้งสิ้น พวกพลค่อมกินหาได้ไม่ว่าง ครั้นพระเจ้ากรุงอินทปรัษฎ์ได้ทราบดังนั้น ก็ทรงตั้งสัตยาธิษฐานออกพระบาทเบี่ยงขวาของพระองค์จุ่มลงในน้ำเค็มมหาสมุทร ด้วยเดชพระบารมีบุญญาธิการของพระองค์เป็นอัสขรรย์ น้ำเค็มนั้นก็กลายเป็นน้ำจืดสนิท พวกพลทั้งกองทัพได้รับพระราชทานอิมหาน้ำหาชอยาก และดักดวงขึ้นไว้ใช้กินต่อไปพอแก่ต้องการทั่วทั้งกองทัพ^{๑๔}

^{๑๔} ชูศักดิ์ นารัตนวงศ์, ประวัติศาสตร์สมัย หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด (กรุงเทพฯ: แบ่งปัน, ๒๕๔๕), หน้า ๕๘-๕๙.

ความเชื่อเรื่องผู้มีบุญสามารถเปลี่ยนน้ำทะเลให้เป็นน้ำจืดได้นี้ เป็นเหตุให้อภินิหารเหยิบบน้ำทะเลจืดของหลวงปู่ทวด “สมจริง” ในความรู้สึกของผู้ศรัทธามากขึ้น ด้วยเหตุที่ว่าเป็นอิทธิฤทธิ์อันเป็น “ปกติวิสัย” ของผู้มีบุญบารมีสูงส่ง

นอกจากนี้การที่ตำนานชีวประวัติของหลวงปู่ทวด อันรวมถึงตำนานอภินิหารเหยิบบน้ำทะเลจืดของท่านผูกพันอยู่กับ “กรอบเวลา” ทางประวัติศาสตร์ ก็ยังทำให้ตำนานดังกล่าวนี้ “สมจริง” มากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ตำนานอภินิหารเหยิบบน้ำทะเลจืดได้รับการเล่าว่าเกิดขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนกลาง ซึ่งในขณะนั้นหัวเมืองทางภาคใต้ โดยเฉพาะเมืองสงขลาและเมืองพัทลุง เป็นเมืองท่าที่สำคัญซึ่งปรากฏชื่อในแผนที่เส้นทางเดินเรือโบราณ^{๙๔} ดังนั้น การเดินทางโดยลำเภของภิกษุสามเณร (หลวงปู่ทวดเหยิบบน้ำทะเลจืด) จากเมืองท่าทางใต้ไปยังกรุงศรีอยุธยาจึงสมจริงด้วยข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์

ในอีกแง่หนึ่ง การที่ตำนานเล่าว่าหลวงปู่ทวดเหยิบบน้ำทะเลจืดเดินทางจากหัวเมืองทางใต้มายังกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นที่รับรู้กันในหมู่คนไทยทั่วไปว่าเป็นราชธานีของราชอาณาจักรสยาม ตลอดจนการที่ตำนานเล่าถึงสถานที่พำนักของท่านในท้องถิ่นภาคกลาง ยังมีส่วนช่วยให้หลวงปู่ทวดไม่ได้เป็นเพียงพระเกจิของชาวใต้เท่านั้น แต่ยังมีความเกี่ยวข้องกับชาวภาคกลาง รวมถึงชาวไทยในภูมิภาคอื่นๆ ซึ่งรับรู้ว่บรรพบุรุษของตนเป็น “ส่วนหนึ่ง” ของราชอาณาจักรสยาม ความศรัทธาเลื่อมใสในหลวงปู่ทวดจึงแพร่กระจายไปยังภูมิภาคต่างๆ ของไทยได้โดยง่าย

ยิ่งไปกว่านั้น ตำนานสำนวนที่เล่าว่าหลวงปู่ทวดแสดงอภินิหารเหยิบบน้ำทะเลจืดเมื่อถูกโจรสลัดจับไปเพื่อลองคั้นนั้น ยังสอดคล้องกับข้อมูลทางประวัติศาสตร์อีกข้อหนึ่ง ได้แก่ เหตุการณ์ที่โจรสลัด โดยเฉพาะโจรสลัดเชื้อสายจีนและเชื้อสายแขกที่กล่าวถึงในตำนาน เข้าปล้นเรือสินค้า บ้านเรือนราษฎร ตลอดจนหัวเมืองทางใต้ อาทิ เมืองพัทลุง เมืองนครศรีธรรมราช เป็นเวลายาวนานนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้นจนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ ๒๔^{๙๕}

จากตำนานสำนวนดังกล่าว อาจกล่าวได้ว่าการแสดงอภินิหารเหยิบบน้ำทะเลจืดมีความหมายในเชิงสัญลักษณ์ คือ การใช้อิทธิปาฏิหาริย์กำราบภัยคุกคาม (โจรสลัด) การเกิดขึ้นและการดำรงอยู่ของตำนานอภินิหารเรื่องนี้จึงมีนัยยะว่า บุญญาบารมีและอิทธิปาฏิหาริย์ของหลวงปู่ทวดสามารถทำให้สิ่งที่เป็ภัยอันตรายทั้งปวง “สยบยอม” ได้อย่างราบคาบ ตำนานอภินิหารเหยิบบน้ำทะเลจืดของหลวงปู่ทวดจึงมีบทบาทช่วยเสริมสร้างความศรัทธาเลื่อมใส ตลอดจนสร้างความมั่นคงทางใจให้แก่ผู้ศรัทธา

^{๙๔} ไมเคิล โรท, แผนที่เส้นทางในประวัติศาสตร์โลกและสยาม (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๘), หน้า ๕๘.

^{๙๕} สงบ ส่งเมือง, “โจรสลัดทางหัวเมืองภาคใต้,” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม ๔ (๒๕๔๒): ๑๗๘๘.

แม้ว่าตำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดจะเต็มไปด้วยเรื่องราวอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือวิสัยของมนุษย์ธรรมดา โดยเฉพาะตำนานอภินิหารเหยียบน้ำทะเลจืดซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายมากที่สุด แต่ตำนานดังกล่าวนี้ก็กลับเป็น “เรื่องจริง” ตามความเชื่อของผู้เคารพศรัทธาท่าน เมื่อพิจารณาดูจะเห็นว่า นอกจากความเป็นพระเกจิของหลวงปู่ทวดจะทำให้เป็นที่เชื่อกันว่าท่านมีอิทธิปาฏิหาริย์แล้ว การที่ตำนานของท่านผูกพันอยู่กับกรอบเวลาทางประวัติศาสตร์ ประกอบกับความสัมพันธ์ระหว่างตำนานกับบริบททางสังคมวัฒนธรรมไทย ก็เป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ “จับแน่น” ให้ตำนานเรื่องนี้ดำรงอยู่อย่าง “สมจริง” ซึ่งส่งผลต่อความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

“หลวงปู่ทวดช่วยด้วย”: ความสัมพันธ์ระหว่างอภินิหาร ตำนาน และศรัทธา

เนื่องจากหลวงปู่ทวดเป็นพระเกจิอาจารย์ที่มีผู้ศรัทธาแน่นถือกันว่า “ศักดิ์สิทธิ์” มากที่สุดองค์หนึ่ง ทำให้ภายหลังได้มีการสร้างรูปเคารพ ตลอดจนวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับท่าน โดยปรากฏหลักฐานการสร้างรูปเคารพของท่านครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งผู้ริเริ่มคือ พระครูวิสัยโสภณ อดีตเจ้าอาวาสวัดช้างให้อำเภอโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี^{๑๑} หลังจากนั้นก็ได้มีการสร้างรูปเคารพและเครื่องรางของขลังที่เกี่ยวข้องกับหลวงปู่ทวดต่อมาอีกหลายรุ่น ในขณะเดียวกันก็มีตำนานความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารของท่านที่ได้รับการบอกเล่าและบันทึกไว้หลายเรื่อง โดยมากมักเป็นเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ของวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องที่ช่วยให้ผู้บูชาอยู่ยงคงกระพัน แคล้วคลาดปลอดภัย รวมถึงเรื่องเมตตามหานิยมและการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ^{๑๒} ซึ่งเป็นอิทธิปาฏิหาริย์ที่สอดคล้องกับความคิดความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องรางของขลังของคนไทย^{๑๓}

เป็นที่น่าสังเกตว่า ตำนานอภินิหารหลวงปู่ทวดส่วนมากมักกล่าวถึงชื่อนุคคลในตำนานอย่างชัดเจน ดังตัวอย่างต่อไปนี้

^{๑๑} ญาณินทร์ เพชรสุวรรณ, “ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ในจังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง และจังหวัดปัตตานี” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔), หน้า ๖๔-๖๕.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๑๓} วิจารย์ อินทรักษ์, ๑๐๘ ความเชื่อ เครื่องราง ของขลัง สิ่งมงคล (กรุงเทพฯ: เท็งจางค์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๒.

ตำนานอุกนิหารด้านอุบ่งคองกระพัน เช่น ตำนานเรื่องทีนายเกษม เจริญพงศ์ ถูกโจร ปล้นทรัพย์สินภายในบ้านและยิงปืนใส่หลายนัดแต่ไม่เป็นอะไร ตามร่างกายมีเพียงรอยจุดไหม้เท่านั้น ทั้งนี้เชื่อว่าเป็นเพราะอุกนิหารของพระเครื่องหลวงปู่ทวดที่แขวนคออยู่ทำให้ร่างกายคงกระพัน^{๑๐}

ตำนานอุกนิหารด้านแคล้วคลาด เช่น ตำนานเรื่องทีนายพอร์บลิว ชาวอังกฤษ ได้ลงเล่นน้ำทะเลในเวลาากลางคืน ปรากฏว่าถูกคลื่นซัดห่างออกจากฝั่ง ต้องลอยคออยู่ในทะเลนาน ๑๒ ชั่วโมง ขณะที่กำลังจะหมดแรงนายพอร์บลิวจึงได้อมพระเครื่องหลวงปู่ทวดที่ได้รับมาจากเพื่อนชาวไทยไว้ในปาก ภาวนาให้มีคนมาช่วย ปรากฏว่ามีเรือประมงเล็กมาช่วยเหลือก่อนที่จะจมน้ำ^{๑๑}

อนึ่ง ยังมีตำนานอุกนิหารวัดมงคลหลวงปู่ทวดช่วยให้แคล้วคลาดที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญระดับโลก ได้แก่ ตำนานทีวิลาส มณีวัต นักเขียนชื่อดังผู้ล่วงลับไปแล้วเคยเล่าว่า อดีตประธานาธิบดีชาร์ล เดอ โกล แห่งประเทศฝรั่งเศส ได้รับพระเครื่องหลวงปู่ทวดจากเอกอัครราชทูตทหารบกทีประจำการอยู่ที่กรุงปารีส อดีตประธานาธิบดีเดอ โกล จึงพกพระเครื่ององค์นี้ติดตัวไปด้วยทุกที ต่อมาวันหนึ่งอดีตประธานาธิบดีได้ถูกระดมยิงด้วยปืนกลขณะที่นั่งอยู่บนรถยนต์กับภรรยา แต่กลับไม่ได้รับอันตรายอะไรเพราะภรรยาของอดีตประธานาธิบดีได้อธิษฐานขอให้หลวงปู่ทวดเสด็จไปช่วย^{๑๒}

ตำนานอุกนิหารด้านเมตตามหานิยม เช่น ตำนานเรื่องทีนายไพโรจน์ กาญจนันท์ บุษพาพระเครื่องของหลวงปู่ทวดให้บุตรชาย และกำชับว่าหากจะเดินทางไปต่างถิ่นให้บุษพาพระเครื่องหลวงปู่ทวดเป็นพระจำ ปรากฏว่าบุตรชายของนายไพโรจน์ก็ได้รับความรักใคร่เมตตาจากเพื่อนร่วมงานมาโดยตลอด^{๑๓}

ตำนานอุกนิหารด้านการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เช่น ตำนานเรื่องทีภรรยานายไสว ปลื้มสำราญ ถูกตะขาบกัด นานธำรงผู้เป็นบุตรชายจึงนำพระเครื่องหลวงปู่ทวดจุ่มน้ำพอเปียกวางเหนือปากแผล ประมาณ ๓๐ นาทีอาการปวดแผลก็หายไป^{๑๔}

หากพิจารณาตำนานอุกนิหารหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดในฐานะทีเป็นวรรณกรรมมุขปาฐะ การทีตำนานส่วนใหญ่มักได้รับการบอกเล่าว่ามาจาก “ประสบการณ์จริง” ถือเป็นกลวิธีการเล่า

^{๑๐} ญาณินทร์ เพชรสุวรรณ, “ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ในจังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง และจังหวัดปัตตานี,” หน้า ๗๐.

^{๑๑} ชูศักดิ์ นรารัตนวงศ์, ประวัติศาสตร์สมัย หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด, (กรุงเทพฯ: แบ่งปัน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๗.

^{๑๒} สิทธาเชตวัน, ตามรอยเท้าหลวงปู่ทวดวัดช้างให้ (กรุงเทพฯ: วลี ภิเษก, ๒๕๔๘), หน้า ๓๐-๓๑.

^{๑๓} ญาณินทร์ เพชรสุวรรณ, “ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องหลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืด ในจังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง และจังหวัดปัตตานี,” หน้า ๗๕.

^{๑๔} สิทธาเชตวัน, ตามรอยเท้าหลวงปู่ทวดวัดช้างให้ (กรุงเทพฯ: วลี ภิเษก, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๕.

เรื่องที่จะช่วยให้ตำนานมีความศักดิ์สิทธิ์และสมจริงมากยิ่งขึ้น และส่งผลในการเพิ่มพูนความศรัทธา เนื่องจากบุคคลในตำนานมี หรืออย่างน้อยก็เสมือนมีว่าตัวตนจริง อันเท่ากับเป็นหลักฐานยืนยันการเกิดขึ้นจริงของเรื่องราวในตำนาน จึงไม่เป็นการแปลกที่ผู้เคารพศรัทธาหลวงปู่ทวดจะสามารถรับรู้ตำนานเหล่านี้ในฐานะ “เรื่องจริง” ได้สนิทใจ

โดยเฉพาะอย่างยิ่งตำนานที่อ้างถึงบุคคลระดับโลกอย่างอดีตประธานาธิบดีเคอ โกล ก็ยังทำให้ผู้ศรัทธาเกิดอารมณ์ความรู้สึกว่าหลวงปู่ทวดเป็นพระผู้ศักดิ์สิทธิ์ มีบุญญาธิการยิ่งใหญ่แผ่ไพศาล ไม่จำกัดอยู่เฉพาะแก่ชาวไทย หรือเฉพาะในพรมแดนประเทศไทย ทั้งนี้ไม่เพียงเพราะบารมีของท่านสามารถจะ “ข้ามทวีป” ไปช่วยเหลือผู้ที่อยู่ในอีกซีกโลกหนึ่งได้แล้ว แต่ยังเป็นสิ่งที่ยิ่งใหญ่ที่แม้แต่บุคคลสำคัญระดับโลกยังต้องยอมรับ อารมณ์ความรู้สึกดังกล่าวนี้ช่วยเพิ่มศรัทธาปสาทะในองค์หลวงปู่ทวด รวมไปถึงความเชื่อเรื่องตำนานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับท่าน

ในทางกลับกัน ความเชื่อต่อศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหารของหลวงปู่ทวดเหิบบน้ำทะเลจืดก็ยังส่งผลต่อการสร้างตำนานความศักดิ์สิทธิ์และอิทธิปาฏิหาริย์ของท่านได้ กล่าวคือ ประการแรกนั้น ความเลื่อมใสศรัทธาที่มีต่อหลวงปู่ทวดส่งผลต่อ “การเล่าซ้ำ” ตำนานอภินิหารเรื่องเดิมที่มีอยู่ ส่วนประการที่สอง ผู้ศรัทธาที่ประสบเหตุการณ์ต่างๆ ซึ่งเชื่อว่าเป็นอภินิหารหลวงปู่ทวด มีแนวโน้มที่จะเล่าเรื่องราวเหล่านั้นสืบไปจากปากต่อปาก จนสามารถทำให้เรื่องราวที่วามันกลายเป็นตำนานมุขปาฐะที่เกี่ยวข้องกับหลวงปู่ทวดเหิบบน้ำทะเลจืดได้เช่นเดียวกัน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าตำนานอภินิหารของหลวงปู่ทวดสามารถสร้างสรรค์ขึ้นใหม่ได้เสมอ คราบเท่าที่ความศรัทธาเลื่อมใสในความศักดิ์สิทธิ์ของท่านยังดำรงอยู่

อนึ่ง ยังมีตำนานอภินิหารของหลวงปู่ทวดเหิบบน้ำทะเลจืดที่น่าสนใจอีกตำนานหนึ่งแพร่หลายอยู่ทางอินเทอร์เน็ต ตำนานดังกล่าวนี้เล่าว่าในอนาคตจะเกิดภัยพิบัติน้ำท่วมโลก แต่ “วัดช้างให้ของหลวงปู่ทวดจะปลอดภัย รูปปั้นหลวงปู่ทวดจะแสดงปาฏิหาริย์ลอยน้ำขวางกระแสน้ำเชี่ยว น้ำจะแห้ง วัดช้างให้จะกลายเป็นเกาะกลางน้ำ”^{๔๔}

ทัศนคติต่อหลวงปู่ทวดในฐานะ “ผู้ปกป้อง” ดังที่กล่าวถึงในตำนานนี้ สันนิษฐานว่ามีรากฐานมาจากความเลื่อมใสศรัทธาอันแรงกล้าในเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของท่าน โดยเฉพาะในด้านการเกี่ยวข้องกับการป้องกันอันตรายต่างๆ อันได้แก่ ภัยจากอุบัติเหตุ ภัยจากศัตรู และภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ อันนำไปสู่ตำนานอันมาจากความเชื่อที่ว่าแม้โลกจะเกิดภัยพิบัติ แต่ความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงปู่ทวดก็ยังสามารถปกป้องคุ้มครองสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับท่านให้พ้นอันตรายได้

^{๔๔} <http://www.palungjitrescuedisaster.com/showthread.php?671&page=2> (สืบค้นเมื่อ ๒๔ ตุลาคม

ดังนั้น คำานานดังกล่าวนี้จึงมีส่วนอย่างยิ่งในการสร้างอารมณ์ความรู้สึกว่า ความศรัทธาเชื่อมั่นในบารมีธรรมของหลวงปู่ทวดเป็น “ทางรอด” ให้แก่ผู้ศรัทธาได้เสมอ และอารมณ์ความรู้สึกเช่นนี้ก็ได้ส่งผลให้มีการรับรู้และเผยแพร่คำานานรูปหล่อหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดสำนวนข้างต้นออกไปในวงกว้างด้วยเช่นกัน

หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดในฐานะพระโพธิสัตว์พระศรีอารียะ: รากฐานแห่งศรัทธาอันสร้างศรัทธา

คำานานเรื่องหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดเป็นพระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรยปรากฏอยู่ในวรรณกรรมมุขปาฐะท้องถิ่นภาคใต้ และได้รับการเล่าขานสืบต่อมาอยู่ในทุกภูมิภาคของไทย กระทั่งได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์ในหนังสือที่กล่าวถึงชีวประวัติของท่านหลายเล่ม

การที่มีคำานานเล่าว่าหลวงปู่ทวดเป็นพระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรยนั้น สันนิษฐานว่ามาจากความแพร่หลายของคำานานและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอารียเมตไตรยในสังคมวัฒนธรรมไทยที่มีมาช้านาน อย่างน้อยที่สุดน่าจะตั้งแต่สมัยสุโขทัย ดังปรากฏหลักฐานใน ศิลาจารึกนครชุม ด้านที่ ๑ (มหาศักราช ๑๒๗๕ ปีระกา ตรงกับ พ.ศ. ๑๘๐๐) ความว่า “ศิผู้ใดได้ปรารณาด้วยใจศรัทธาดังอันซิจักปรารณาไปเกิดในเมืองฟ้า...ตลอดพระศรีอารยโมตรลิงมาเป็นพระพุทธเยี่ยมาเกิดในเมืองดิน”^{๑๖} นอกจากนี้ยังปรากฏในวรรณกรรมพุทธศาสนาอีกหลายเรื่อง เช่น ไตรภูมิพระร่วง พระมาลัย ทั้งฉบับหลวงและฉบับราษฎร์ ตลอดจนในวรรณกรรมท้องถิ่นภูมิภาคต่างๆ ทั้งยังเป็นที่มาของความเชื่อและประเพณีปฏิบัติหลายประการของคนไทย อาทิ ความเชื่อที่ว่าผู้ที่ฟังเทศน์มหาชาติ (คาถาพัน) ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ภายใน ๑ วันกับ ๑ คืน จะได้ไปเกิดในศาสนาพระศรีอารียะ เป็นต้น^{๑๗} จึงกล่าวได้ว่าคนในสังคมวัฒนธรรมไทยรับรู้และคุ้นเคยกับเรื่องพระศรีอารียเมตไตรยมากในระดับหนึ่ง ตลอดจนมีศรัทธาและความหวังที่จะไปเกิดใน “ยุคพระศรีอารียะ”

ยิ่งไปกว่านั้น วรรณกรรมพระพุทธศาสนาหลายเล่มยังบันทึกว่า พระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรยได้เคยลงมาเกิดเป็นพระภิกษุ โดยในชาติดังกล่าวนี้พระโพธิสัตว์ศรีอารียเมตไตรยเกิดเป็นภิกษุนามว่า อชิตะ และได้รับการพยากรณ์จากพระปัจจุันพุทธ คือ พระสมณโคดมในท่ามกลางหมู่สงฆ์ว่า ในกาลข้างหน้าอชิตภิกษุจักได้ตรัสรู้เป็นพระศรีอารียเมตไตรยพุทธเจ้า^{๑๘}

^{๑๖} ประมุขศิลาจารึก ภาคที่ ๑, ชำระและแปลโดย ขอช เซเดส์ (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, ๒๕๒๖), หน้า ๘๘.

^{๑๗} ประ เอง นิมนานเหมินท์, “พระศรีอารียเมตไตรย,” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคกลาง เล่ม ๘ (๒๕๕๒): ๔๒๗๗-๔๒๗๘.

^{๑๘} ปรมานุชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ, ปฐมสมโพธิกถา (กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๓๗), หน้า ๓-๕.

ส่วนในวรรณกรรมชาวบ้านเองก็เล่าว่าพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรยได้เคยมาเกิดเป็นพระภิกษุเช่นเดียวกัน ได้แก่ ตำนานพระศรีอาริย์วัดไลย์ จังหวัดลพบุรี ชาวบ้านในท้องถิ่นดังกล่าวเชื่อว่าครั้งหนึ่งพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรยเกิดเป็นกุมารชื่อว่า ศรี ในหมู่บ้านท้ายไลย์อันเป็นที่ตั้งของวัดไลย์ ต่อมาได้บวชเป็นภิกษุ ในครั้งนั้นมีชายชราชราคนหนึ่ง ชื่อว่าตาเผ่ามณา ได้ยินว่าพระโพธิสัตว์พระศรีอาริยเมตไตรยจุติมายังโลกมนุษย์ จึงเกิดความปรารถนาอย่างแรงกล้าใครจะได้พบพระองค์ วันหนึ่งตาเผ่ามณาได้ดอกไม้ทิพย์มาดอกหนึ่งก็เทยถือนดอกไม้ทิพย์นั้นตามหาพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรยไปทั่ว จนสุดท้ายได้มาพบพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นพระภิกษุในวัดไลย์ และเป็นผู้เดียวที่สามารถมองเห็นดอกไม้ทิพย์ของตาเผ่ามณา^{๔๕}

สันนิษฐานว่าความแพร่หลายของตำนานและความเชื่อเกี่ยวกับพระศรีอาริยเมตไตรย โดยเฉพาะตำนานที่ว่าพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรยได้เคยลงมาเกิดเป็นพระภิกษุ เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดมโนทัศน์เชื่อมโยงความเป็นพระภิกษุของพระโพธิสัตว์พระองค์นี้เข้ากับความเป็นพระเถระผู้มีบุญฤทธิ์ อิทธิปาฏิหาริย์ และปัญญาแตกฉานในธรรมของหลวงปู่ทวด กลายเป็นตำนานเรื่องหลวงปู่ทวดเป็นพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรย โดยมีตำนานเกี่ยวกับอิทธิปาฏิหาริย์อัน “เหนือโลก” ตลอดจนตำนานชัยชนะในการแก้ปริศนาธรรม ซึ่งทำให้หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดอยู่ในฐานะของผู้ที่ “ไม่มีผู้ใดเอาชนะได้” (อชิตะ) ช่วยขับเน้นให้ภาพของหลวงปู่ทวดในฐานะพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรยปรากฏชัดเจนยิ่งขึ้น จนทำให้สามารถกล่าวได้ว่า ความรับรู้และ “อารมณ์” อันได้แก่ความศรัทธาเลื่อมใสในพระศรีอาริย์ของคนในสังคมวัฒนธรรมไทย เป็นสาเหตุสำคัญในการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของตำนานเรื่องหลวงปู่ทวดเป็นพระโพธิสัตว์ศรีอาริยเมตไตรย

อนึ่ง จะเห็นได้ว่า ตำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดกับสามเณรบุญรอด คล้ายคลึงกับตำนานพระศรีอาริย์ วัดไลย์ เป็นอันมาก แสดงถึงการแพร่กระจายของตำนานระหว่างท้องถิ่น การแพร่กระจายของตำนานเช่นนี้ได้บ่งชี้ว่า เรื่องราวในตำนานได้ “เดินทาง” จากท้องถิ่นไปยังอีกท้องถิ่นหนึ่ง พร้อมกับเรื่องราวความศักดิ์สิทธิ์ในตำนานเรื่องที่เป็น “ต้นฉบับ” และได้รับการปรับเปลี่ยนกลายเป็นตำนานที่มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกัน ตำนานได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่นี้นอกจากจะเกิดจากความประทับใจในเนื้อหาของตำนานเดิมแล้ว ยังเกิดจากความศรัทธาเลื่อมใสใน “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” ประจำท้องถิ่น อันนำไปสู่ความพยายามอธิบายเรื่องราวของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นๆ ด้วยตำนานอันน่าประทับใจจากต่างถิ่น ดังนั้น ความข้อสันนิษฐานดังกล่าวนี้ ความประทับใจในตำนานที่มีอยู่เดิม ประกอบกับความศรัทธายึดมั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำถิ่นของคนจึงมีส่วนอย่างยิ่งในการสร้างตำนานและความเชื่อใหม่ขึ้นในท้องถิ่นใหม่

^{๔๕} ภูธร ภูมะธน และคณะ, ลพบุรี ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปะ คติชาวบ้าน สถานที่ท่องเที่ยว (ลพบุรี: ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูเทพสตรี, ๒๕๒๒), หน้า ๒๖๔-๒๖๕.

ในทางกลับกัน คำนานอันมาจากความเชื่อที่ว่าหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดเป็นพระโพธิสัตว์ศรีอาริยมตไตรยก็ช่วยเพิ่มพูนความศรัทธาเลื่อมใสให้ผู้เคารพนับถือท่านมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ พุทธศาสนิกชนผู้ศรัทธาเหล่านั้นย่อมเกิดอารมณ์ความรู้สึกว่าหลวงปู่ทวดที่ตนศรัทธาเลื่อมใสไม่ได้เป็นแค่เพียง “พระเกจิ”ผู้มีบารมีธรรมแก่กล้าเท่านั้น แต่ยังเป็น “พระอนาคตพุทธ”ผู้จะมาตรัสรู้ในภายภาคหน้า อีกทั้งความเคารพและการบูชาหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดยังเท่ากับเป็นการสร้าง “หลักประกัน”เพื่อจะได้ไปเกิดในศาสนาของพระศรีอาริย์ด้วย

สรุป

คำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดเป็นคำนานแห่ง “อารมณ์ศรัทธา”ที่ชัดเจนเรื่องหนึ่งในความรู้สึกของคนไทย ทั้งนี้เนื่องจากคำนานหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดเกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์กับ “อารมณ์ศรัทธา”ของพุทธศาสนิกชนผู้เคารพนับถือ ประการแรกนั้น เห็นได้อย่างชัดเจนว่าชีวประวัติของหลวงปู่ทวดถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมประเภทชีวประวัตินักบุญแบบไทย ซึ่งเป็นที่รับรู้และบอกเล่ากันมาด้วยความศรัทธาเลื่อมใส ประการต่อมา คำนานอภินิหารของหลวงปู่ทวด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเหยียบน้ำทะเลจืด หรือคำนานรูปเคารพและวัตถุมงคลที่เกี่ยวข้องกับท่านอยู่ในฐานะ “เรื่องจริง”ในความรู้สึกนึกคิดของผู้ศรัทธา อันมีปัจจัยสำคัญจากความสอดคล้องกันของคำนานกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ รวมถึงกับบุคคลที่มีตัวตนจริง และในทางกลับกันความรู้สึกนึกคิดที่ว่า คำนานเป็นเรื่องจริงก็ยิ่งช่วยเสริมสร้างศรัทธาให้แก่พุทธศาสนิกชนที่เชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงปู่ทวด และประการสุดท้าย คำนานและความเชื่อต่อศรัทธาในเรื่องพระศรีอาริยมตไตรยยังส่งผลต่อคำนานเรื่องหลวงปู่ทวดเป็นพระโพธิสัตว์พระศรีอาริย์ แต่ในขณะเดียวกันคำนานอันมาจากความเชื่อดังกล่าวก็ช่วยส่งเสริมให้พุทธศาสนิกชนรู้สึกศรัทธาเลื่อมใสในหลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืดมากยิ่งขึ้น

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- ชัยวุฒิ พิยะกุล. "หลวงพ่อดาว." สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม ๑๓. (๒๕๔๒): ๘๔๓๘.
- ชูศักดิ์ นารัตน์วงศ์. ประวัติศาสตร์สมัย หลวงปู่ทวดเหยียบน้ำทะเลจืด. กรุงเทพฯ: แบ่งปัน, ๒๕๔๕.
- ญาณิธร เพชรสุวรรณ. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องหลวงพ่อดาวเหยียบน้ำทะเลจืด ในจังหวัดสงขลา จังหวัดพัทลุง และจังหวัดปัตตานี. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๔๔.
- ทิพย์โกษา, มหาอำมาตย์ตรี พระยา. ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี). กรุงเทพฯ: ตีพิมพ์การพิมพ์, ๒๕๒๕.
- ปรมาบุรุษชินโรส. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. ปฐมสมโพธิกถา. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก, ๒๕๓๖.
- ประคอง นิยมานเหมินท์. "พระศรีอาริย์เมตไตรย." สารานุกรมวัฒนธรรมภาคกลาง เล่ม ๘. (๒๕๔๒): ๔๒๓๗-๔๒๓๘.
- ประทุมศิลาจารึก ภาคที่ ๑. ชำระและแปลโดย ชอช เซนส์. กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, ๒๕๒๖.
- ปราณี กล้าตัน. "ถักราชคลองสามแสน." เมืองโบราณ. ปีที่ ๓๐ ฉบับที่ ๒ (เมษายน-มิถุนายน ๒๕๔๓): ๑๓๔.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- ภูธร ภูมะธน และคณะ. ๓๗๖ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ การศึกษา ศิลปะ คติชาวบ้าน สถานที่ท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูเทพสตรี, ๒๕๒๒.
- ไมเคิล โรท. แผนที่แผนที่ทางประวัติศาสตร์โลกและสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๘.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๕.
- วิจารณ์ อินทร์ภัก. ๑๐๘ ความเชื่อ เรื่องราว ของช้าง สิงมงคล. กรุงเทพฯ: เริงจางค์, ๒๕๔๘.
- สงขล ฝั่งเมือง. "โจรสลัดทางหัวเมืองภาคใต้." สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม ๔. (๒๕๔๒): ๑๓๘๘.
- สายป่าน ปุริวรรฆนะ. ลักษณะเด่นของตำนานประจำถิ่นริมแม่น้ำและชายฝั่งทะเลภาคกลางของไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- ศิทธา เซตวัน. ตามรอยเท้าหลวงปู่ทวดวัดช้างไห้. กรุงเทพฯ: วลี ตรีเอนัน, ๒๕๔๘.
- สุกัญญา สุดฉาย. "พระร่วง: วิบุลย์ในประวัติศาสตร์และวิบุลย์ทางวัฒนธรรม." ภาษาและวรรณคดีไทย. ปีที่ ๑๖ (ธันวาคม ๒๕๔๒): ๒๐๓.
- สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา. เจิมยันต์ทั้งศาล ภาษาวรรณคดีในวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- อนุমানราชชน. พระยา. การศึกษาวรรณคดีในวรรณคดี. กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๖.
- อุดม บุญทอง. "หลวงพ่อดาวเหยียบน้ำทะเลจืด." สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม ๑๓. (๒๕๔๒): ๘๔๔๑.
- อุปถัมภ์. กรุงเทพฯ: ศุภณ, ๒๕๓๘.

ภาษาอังกฤษ

- Père Hippolyte, Delehaye, S.J. and Bollandist, *The Legends of the Saints: An Introduction to Hagiography*, Translated by Crawford, V.M. Notre Dame: University of Notre Dame, 1970.
- Tambiah, Stanley Jeyaraja, *The Buddhist saints of the Forest and the cult of Amulets a Study in Charisma, Hagiography, Sectarianism and Millennial Buddhism*. London: Cambridge University, 1984.

เว็บไซต์

- <http://www.issara.com/holy/st/joanofarc.html> (สืบค้นเมื่อ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๐)
- <http://www.palungjitrescuedisaster.com/showthread.php?=&page=2> (สืบค้นเมื่อ ๒๔ ตุลาคม ๒๕๕๐)

เถียนเจิน : ภาพสะท้อนความรู้สึกของชนชั้นล่างในปรากฏการณ์เกะโกะกุโจ

ศุภฤกษ์ ชัยรัตน์

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์ความรู้สึกนึกคิดของชนชั้นล่างในญี่ปุ่นยุคกลาง(ค.ศ.1333-1600) ผ่านลักษณะนิสัยและพฤติกรรมตัวละครทะโรกะเงะในบทละครเถียนเจินประเภทโฌเมียวเถียนเจิน เรื่อง “นะริอะเงริ” “โอบิยะริ” และ “นุอะกุ”

จากการศึกษาพบว่าลักษณะนิสัยและพฤติกรรมของตัวละครทะโรกะเงะสะท้อนธรรมชาติของมนุษย์ในการคิดวิธีการเอาตัวรอดและหาทางออกให้กับปัญหาและความกดดันอันเนื่องมาจากการมีสถานภาพต่ำในสังคม ทั้งยังสะท้อนให้เห็นวิถีชีวิต ความคิด อารมณ์ และความรู้สึกของชนชั้นล่างที่ถูกข่มเหง เอารัดเอาเปรียบจากชนชั้นสูงในญี่ปุ่นยุคกลาง เมื่อพิจารณาในบริบททางสังคมแล้วพบว่า ลักษณะคำพูด นิสัย และพฤติกรรมของตัวละครทะโรกะเงะในเถียนเจินมีความสัมพันธ์กับสังคมในแง่ที่เป็นภาพสะท้อนปรากฏการณ์สังคมเกะโกะกุโจ 下克上[Gekokujo] ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ชนชั้นล่างพยายามแสดงตนเพื่อวิพากษ์วิจารณ์ ขัดขืนคำสั่ง มุ่งตอบโต้เพื่อล้มล้างชนชั้นสูง

คำสำคัญ: เถียนเจิน/ ทะโรกะเงะ/ เกะโกะกุโจ/ นะริอะเงริ/ โอบิยะริ/ นุอะกุ

บทนำ

“เคียวเงิน 狂言 [Kyogen]” เป็นการแสดงละครตลกโบราณของ มีเนื้อหาเป็นเรื่องใกล้ตัวที่เข้าใจง่าย มุ่งเน้นอารมณ์ขันด้วยบทพูดหรือใช้ภาษาในเชิงล้อเลียนแฝงการเสียดสี อีกทั้งยังสะท้อนสังคมในลักษณะต่างๆ ผ่านการแสดงออกในรูปแบบที่ตลกขบขันเพื่อเรียกเสียงหัวเราะจากผู้ชม

“เคียวเงิน” หมายถึง ละครตลกโบราณ หรือการเล่นละครตบตา มีความหมายตามตัวอักษรว่า “คำพูดที่บ้า” หรือ “การล้อเลียนในคำพูด”¹ กล่าวคือ เป็นการใช้คำพูดเพื่อการล้อเลียน หรือการล้อเลียนด้วยคำพูด คำว่า “เคียวเงิน” นั้นปรากฏให้เห็นตั้งแต่ในมันโยชู 『万葉集』 [Manyōshū]² ในคริสต์ศตวรรษที่ 8 กล่าวกันว่ามีมาจกคำว่า “ทะวะโงะโตะ 戯言 [tawagoto]” หมายถึง “การพูดเล่น ล้อเลียน พูดเหลวไหล คำพูดที่ไร้สาระ” และคำว่า “เคียวเงินกิโงะ 狂言綺語 [Kyōgenkigo]” หรือบางที่อ่านว่า “เคียวเงินกิเกียว [Kyōgenkigyō]”³ หมายถึงภาษาที่แปลก เกินจริง การเสริมแต่ง หรือการพูดถึงสิ่งที่ไม่มีความจริง ซึ่งหมายความว่าคำพูดที่ล้อเลียนกัน คำที่ไม่มีเหตุผลซึ่งเต็มไปด้วยการเสริมแต่ง จนกระทั่งถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 15 เคียวเงินกิโงะจึงมีความหมายถึงภาษาที่ตลกขบขันหรือการพูดล้อเล่น พูดเรื่องตลกเพื่อความขบขัน คำว่า “เคียวเงิน” ที่ได้กลายมาเป็นชื่อเรียกการแสดงแบบหนึ่งบนเวทีนั้น เริ่มมีขึ้นครั้งแรกในสมัยนัมโบะกุโซ (ค.ศ. 1333-1392)

เคียวเงินเป็นการแสดงซึ่งมีการพูด หรือใช้ภาษาในเชิงล้อเลียนแฝงการเสียดสี เพื่อสะท้อนสังคมในลักษณะต่างๆ ซึ่งแสดงออกมาในรูปแบบที่ตลกขบขันเพื่อเรียกเสียงหัวเราะไปพร้อมๆ กับการสะท้อนและเสียดสีสังคม โดยมีได้มุ่งหวังที่จะคัดค้านหรือต่อต้านกระแสสังคมอย่างรุนแรงตรงไปตรงมา หรือมุ่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

เคียวเงินมีประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 600 ปี นับได้ว่าเป็นการแสดงตลกที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น โดยยังมีการจัดแสดงและได้รับความนิยมอยู่ แม้ในปัจจุบันเคียวเงินนั้นเป็นศิลปะการแสดงตลกที่มีลักษณะเฉพาะเป็นชนบทที่แตกต่างจากตลกทั่วไป เนื่องจากมีบทละครที่ใช้สำหรับการแสดงใน

¹ คำว่า “เคียว 狂 [kyō]” แปลว่า “บ้า” ส่วนคำว่า “เงิน 言 [gen]” นั้นแปลว่า “คำพูด”

² หนังสือรวมบทกวีเล่มแรกของญี่ปุ่น มีทั้งหมด 20 เล่ม มีจำนวนโคลงประมาณ 4,500 บทซึ่งแต่งโดยคนทุกชนชั้นตั้งแต่จักรพรรดิ ชุนนาง ชาวบ้าน โดยเขียนด้วยตัวอักษรจีนทั้งหมด

³ เป็นคำที่กวีจีน Po Chü-i (772-846) ใช้ในบทประพันธ์ของเขา ซึ่งนิยมนำมากในญี่ปุ่นสมัยนั้น นอกจากนั้นเคียวเงินกิโงะ ยังเป็นชื่อหนังสือแนวตลกขบขันที่รวบรวมเนื้อหาเกี่ยวกับคำพูดโสมมสนคำ ที่เขียนขึ้นโดย 式亭三馬 ในปี 1804 มีทั้งหมด 2 เล่ม

⁴ กลยาณี สิตสุวรรณ, “เคียวเงิน,” ใน ญี่ปุ่นศึกษา (ปทุมธานี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530), หน้า 69.

แต่ละเรื่อง มีการกำหนดระเบียบเครื่องแต่งกายของผู้แสดง และท่วงท่าการแสดงที่มีแบบแผน เฉพาะตัว เป็นต้น เนื้อหาที่ใช้ในการแสดงนั้นก็มีความเป็นสากล กล่าวคือมีเนื้อเรื่องที่เข้าใจง่าย แม้ไม่เข้าใจภาษาญี่ปุ่นก็สามารถเข้าใจความหมายของเรื่องจากกริยาท่าทางและสเน่ห์ไปด้วยได้ เนื่องจาก เป็นมุขตลกที่สะท้อนชีวิต (human life) และธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ (human nature) อัน เป็นสากล เช่น ความโลภ ความตะกละ ความกลัว ความอยากรู้ อยากเห็น ความขี้เขลาค ความไม่มี เหตุผล หรือแม้แต่ความขัดแย้งในตัวของมนุษย์เอง และบางครั้งก็เสียดสีสังคมไปด้วย

เดิวยเงินสะท้อนภาพอารมณ์ขันจากสถานการณ์ต่างๆ ของมนุษย์ (human situation) และ นำเสนอออกมาในรูปแบบที่ขบขัน ตัวละครอาจดูแปลกและไม่น่าจะเป็นไปได้ในชีวิตจริง แต่ก็ เป็นสิ่งที่เดิวยเงินต้องการนำเสนอในรูปแบบของการแฝงนัย (irony)⁵ ในความแตกต่างระหว่างรูปลักษณ์ที่ ปรากฏ (appearance) กับความเป็นจริง (reality) ที่มีอยู่ หรือแม้แต่ธรรมชาติหรือความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์ (human relationship) ซึ่งผู้ชมอาจสัมผัสได้ถึงความขบขันซึ่งสะท้อนความเป็น ปุณฺณสามัญของมนุษย์ และอาจหัวเราะด้วยคิดว่าเป็นสิ่งที่โกลเดียว แต่ผลลัพธ์ก็คือสิ่งที่สะท้อนความ เป็นมนุษย์ของเราเอง⁶

การสะท้อนธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ในการแสดงเดิวยเงินนั้น ได้สื่อออกมาโดยผ่าน คำพูดและพฤติกรรมของตัวละครเป็นหลัก และตัวละครที่สะท้อนธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ได้ อย่างชัดเจนตัวหนึ่งก็คือตัวละครทะโรกะจะ ทะโรกะจะเป็นตัวละครที่มีบทบาทเป็นผู้คอยรับใช้ติดตาม เจ้านาย ในบรรดาตัวละครทั้งหมดนั้น ทะโรกะจะ 太郎冠者 [Tarokaja] เรียกได้ว่าเป็นตัวแทน (ตะอิ เดียว 代表 [daihyo]) ของละครเดิวยเงินก็ว่าได้⁷ เนื่องจากในละครเดิวยเงินนั้นมีตัวละครทะโรกะจะ ทั้งที่เป็นตัวละครเอกซึ่งเรียกว่าชิเตะ シテ [shite] หรือตัวละครรองซึ่งเรียกว่าอะโดะ アド [ado] (ตัว ละครรองลำดับที่ 1) หรือโคะอะโดะ 小アド [koado] (ตัวละครรองลำดับที่ 2) ปรากฏอยู่แทบทุก เรื่อง⁸

ทะโรกะจะเป็นตัวละครที่มีลักษณะพฤติกรรมสะท้อนให้เห็นธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ ที่เป็นสากล กล่าวคือ มีความโลภ ความตะกละ ความกลัว ความอยากรู้ อยากเห็น ความขี้เขลาค ความ

⁵ Kenny, Don. A KYOGEN COMPANION (Tokyo: KINKOH, 1999), p.1.

⁶ Irony (การแฝงนัย) หมายถึง ความคิดที่เจตนาจะสื่อสารนั้นแตกต่างหรือตรงกันข้ามกับความหมายตาม ตัวอักษรของคำที่ใช้ การแฝงนัยเป็นการขัดกันระหว่างความเป็นจริงกับสิ่งที่ปรากฏให้เห็น (พจนานุกรมศัพท์ วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), หน้า 229.

⁷ Richard N. McKinnon. Selected Plays of Kyogen (n.p., 1980), p. 12.

⁸ 野上 豊一郎, 『太郎冠者・山伏行状記』、拾書店、2002 年、p. 13.

⁹ 野上 豊一郎, 『太郎冠者・山伏行状記』、拾書店、2002 年、p. 19.

เก็บจากร้านไม่ชอบทำงาน ชอบดื่มสุรา ชอบวางแผนหลอกล่อเจ้านายเพื่อหลีกเลียงงานหนัก ชอบฝ่าฝืนคำสั่งและวิพากษ์วิจารณ์เจ้านาย เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมของเจ้านายและลูกน้องแม่ในสังคมยุคปัจจุบัน นอกจากนี้พฤติกรรมดังกล่าวยังเป็นพฤติกรรมที่สะท้อนและเสียดสีสังคมด้วยในตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมญี่ปุ่นในยุคสมัยกลาง ได้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมที่เรียกว่า “เกะโกะกุโจ” ขึ้น คำว่า “เกะโกะกุโจ” หมายถึง การที่ชนชั้นต่ำโค่นล้มอำนาจและแย่งชิงตำแหน่งจากชนชั้นสูง เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่เริ่มก่อตัวขึ้นตั้งแต่ยุคสมัยนัมโบะกุโซ 南北朝 [Nanbokuchō] โดยกลุ่มชนชั้นต่ำ และรุนแรงขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ช่วงกลางสมัยมูโระมะชิ 室町 [Muromachi] กระทั่งเกิดเป็นสงครามกลางเมือง (sengoku)

ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาวิเคราะห์ตัวละครทะโรกะเงในแง่มุมของการแสดงออกทางพฤติกรรมของตัวละครที่สะท้อนปรากฏการณ์เกะโกะกุโจในญี่ปุ่นช่วงยุคสมัยกลางด้วยเห็นว่ามีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เพื่อให้ทราบถึงความรู้สึก อารมณ์ที่ของชนชั้นล่างในยุคสมัยกลางที่ถูกสังขมและเก็บซ่อนเอาไว้แต่ได้หาวิธีระบายออกโดยผ่านพฤติกรรมต่างๆ ในลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์ ขัดขืนคำสั่ง และพยายามล้มล้างชนชั้นสูงที่เรียกว่าเกะโกะกุโจด้วยคำพูดและพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการถูกเจ้านายหรือชนชั้นสูงกดขี่ข่มเหง และเอารัดเอาเปรียบ

ขอบเขตของการวิจัย

1. ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเฉพาะตัวละครทะโรกะเงที่ปรากฏใน “องเคียวเงิน 本狂言 [Hon Kyōgen]” หรือ “เคียวเงินแท้ (Kyōgen Proper)”¹⁰ ซึ่งเป็นละครเคียวเงินที่เล่นสลับกับละครโนเท่านั้น โดยจะไม่ศึกษาส่วนของ “อะอิเคียวเงิน 間狂言 [Ai Kyōgen]” หรือ “Interlude Kyōgen” ซึ่งเป็นบทที่นักแสดงเคียวเงินเล่นในละครโนโดยออกมาเล่าเรื่องสรุปความเป็นไปในท้องเรื่องในองก์ที่หนึ่งโดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายเพื่อให้ผู้ชม

¹⁰ การจัดแบ่งการแสดงเคียวเงินตามรูปแบบลักษณะของการแสดงพบว่าเมื่ออยู่ 3 แบบ คือ

เบะทซุ เคียวเงิน 別狂言 [Betsu kyōgen] เป็นการแสดงที่ปรากฏอยู่ในการแสดงละครโนแบบพิเศษที่เรียกว่าโอะกินะ 唄 [Okina] (ชาขรรา) ซึ่งการแสดงการร่ายรำในส่วนที่สามที่เรียกว่าซัมบะโซ 三番三 [Sanbasō] (ชาขรราคนที่สาม) นั้น ผู้ร่ายรำจะเป็นนักแสดงเคียวเงิน เป็นการแสดงที่จะจัดขึ้นเพื่อเฉลิมฉลองเฉพาะในโอกาสพิเศษเท่านั้น

อะอิ เคียวเงิน 間狂言 [Ai kyōgen] เป็นบทที่นักแสดงเคียวเงินเล่นในละครโน โดยออกมาเล่าเรื่องสรุปความเป็นไปในท้องเรื่องในองก์ที่หนึ่ง โดยใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายเพื่อให้ผู้ชมเข้าใจเรื่องราวก่อนเข้าสู่องก์ที่ 2 และให้เวลาฉะแฉงตัว

อง เคียวเงิน 本狂言 [Hon kyōgen] เป็นละครเคียวเงินที่เล่นสลับกับละครโนเพื่อสร้างเสียงหัวเราะและผ่อนคลายความเครียดจากการชมละครโน

เข้าใจเรื่องราวก่อนเข้าสู่บทที่ 2 ดังนั้นคำว่า “เคียวเงิน” ในงานวิจัยฉบับนี้หมายถึง “ซงเคียวเงิน” หรือ “เคียวเงินแท้”

2. ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาโดยศึกษาตัวละครทะโรกะเงในโอะเมียวเคียวเงิน 小名 狂言 [Shōmyō Kyōgen]¹¹ จำนวน 3 เรื่องซึ่งเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาสะท้อนปรากฏการณ์สังคม เกะโกะ กุโจในสังคมญี่ปุ่นยุคสมัยกลางโดยผ่านทางพฤติกรรมของตัวละครทะโรกะเงได้อย่างชัดเจนและแตกต่างกันออกไปอย่างน่าสนใจ ได้แก่เรื่อง “นะริอะเงริ” 『成上り』 [Nariagari] “โบนิบะริ” 『棒縛』 [Bōshibari] และ “บุอะกุ” 『武悪』 [Buaku]

ความหมายและลักษณะของตัวละครทะโรกะเง

ช่วงก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เคียวเงินได้กลายเป็นที่ยอมรับไม่เพียงแต่ในด้านการแสดงตลกที่ช่วยผ่อนคลายและสร้างความสนุกสนานให้กับผู้ชมเท่านั้น เคียวเงินยังเป็นภาพสะท้อนของชาวบ้านธรรมดาสามัญในช่วงสมัยมุโระมะชิท่ามกลางปัญหาสังคมที่รุนแรงในขณะนั้นอีกด้วย และตัวละครที่สะท้อนความเป็นชาวบ้านธรรมดาสามัญในยุคสมัยนั้นและสื่อแสดงออกมาให้เห็นผ่านการแสดงเคียวเงินนั้นคือตัวละครทะโรกะเง¹²

ในจำนวนบทละครเคียวเงินที่แสดงอยู่ในปัจจุบันประมาณ 263 เรื่องนั้น มีตัวละครทะโรกะเงออกโรงมากที่สุด คือมีตัวละครทะโรกะเงในบทละครเคียวเงินถึง 48 เรื่อง ถัดมาคือตัวละครที่เป็นคะอิเมียวและพระนักบวชจำนวน 16 เรื่อง และยังมีบทละครจำนวนมากที่ตัวละครทะโรกะเงจะแสดง

¹¹ โอะเมียวเคียวเงินเป็นการแสดงที่มีผู้ติดตามรับใช้เป็นตัวละครเอก โดยคำว่า “โอะเมียว 小名 [shōmyō]” นั้นเป็นชื่อเรียกตำแหน่งในสมัยเอโดะซึ่งมียศตำแหน่งต่ำกว่าตำแหน่งคะอิเมียว 大名 [daimyō] แต่ในการจัดแบ่งประเภทของเคียวเงินนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญสูงต่ำของยศตำแหน่งมาให้เป็นเกณฑ์ โดยจัดแบ่งตามตัวละครเอกในเรื่อง ซึ่งหากตัวละครเอกในเรื่องเป็นเจ้านายหรือขุนนางก็จะเรียกว่าคะอิเมียวเคียวเงิน 大名 狂言 [Daimyō Kyōgen] หากตัวละครเอกเป็นผู้คอยติดตามรับใช้เจ้านายก็จะเรียกว่าโอะเมียว 小名 [shōmyō] ในหนังสือ 『狂言ハンドブック』 [Kyōgen Handbook] ของโคะบะยะชิ เซกิ 小林 実 [Kobayashi Seki] และอะบุระตะนิ มิทซุโอะ 油谷 光雄 [Aburatani Mitsuō] ได้แบ่งย่อยบทละครโอะเมียวเคียวเงินออกเป็น 5 ประเภท คือ 1) ทะโรกะเงโมะโนะ 太郎冠者物 [Tarōkajamono] เป็นเรื่องที่มีทะโรกะเงเป็นตัวเอก 2) โคะโคะยะ อะระโอะอิโมะโนะ 言葉争い物 [Kotoba arasoimono] เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการโต้เถียงเกี่ยวกับคำและสำนวน 3) ฟุตะริกะเงโมะโนะ 二人冠者物 [Futarikajamono] เป็นเรื่องที่มีคนรับใช้ในเรื่อง 2 คนคือทะโรกะเงและจิโรกะเง 4) นุกะเมอิริโมะโนะ 抜参り物 [Nukemairimono] เป็นเรื่องเกี่ยวกับทะโรกะเงซึ่งหลบหนีไปเฝ้าพระที่วัดหรือไปเยี่ยมคารวะผู้ใหญ่โดยไม่ขออนุญาตเจ้านาย 5) เกะโกะกุโจโมะโนะ 下克上物 [Gekokujōmono] เป็นเรื่องที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับผู้น้อยที่อาจเฝ้าหรือข่มขู่ผู้ใหญ่

¹² 小林 実、 “「太郎冠者」という呼び名、” 国立能楽堂 第 248 号 (4 月 2004 年): 21.

เป็นตัวละครเอก จึงสามารถกล่าวได้ว่าทะโรกะจะเป็นตัวละครที่ถือว่าเป็นตัวแทนของการแสดงเดี่ยว
เงิน และยิ่งไปกว่านั้นชื่อ “ทะโรกะจะ” ยังสะท้อนให้เห็นถึงภาพความเป็นชาวบ้านธรรมดาสามัญอีก
ด้วย¹³

ทะโรกะจะเป็นผู้คอยติดตามรับใช้คะอิเมียว “ทะโร 太郎 [Tarō]” เป็นชื่อที่ใช้ตั้งให้กับลูก
ชายคนแรก (โชนัน 長男 [chōnan]) มีความหมายว่า “ลำดับแรก” ในกรณีที่มิผู้ติดตามรับใช้อีกคน
นอกจากทะโรกะจะและออกโรงมาพร้อมกันจะเรียกว่า “จิโรกะจะ 次郎冠者 [Jirōkaja]” คำว่า “จิโร
次郎 [Tarō]” มาจากคำว่า “次男” จึงมีความหมายว่าลูกชายคนที่สอง หรือ “ลำดับที่สอง” เป็นคน
ติดตามรับใช้ลำดับที่ 2 ส่วนคนติดตามรับใช้ลำดับที่ 3 จะเรียกว่า “ซะบุโรกะจะ 三郎冠者
[Saburōkaja]” หมายความว่า “ลำดับที่สาม” ในเคียวเงินนั้นจะไม่มีตัวละครซึ่งเป็นคนติดตามรับใช้
ลำดับที่ 4 บทละครที่มีผู้ติดตามรับใช้ 2 คน ยกตัวอย่างเช่นเรื่อง “โอบิเบริ” “ฮิโนะซะเกะ” 『樋の
酒』 [Hi no sake] “บุซุ” 『附子』 [Busu] เป็นต้น จะเรียกว่าฟูตะริกะจะโมะโนะ มียุ่ประมาณ
10 เรื่อง ซึ่งโดยปกติจะมีทะโรกะจะเป็นคนรับใช้ลำดับที่ 1 และตามด้วยจิโรกะจะ

โยะโกะอิ คิโยะมิ 横井 清 [Yokoi Kiyoshi] ได้กล่าวถึงคำว่า “ทะโร” ในกะโทะกุโจ โนะ
บุงกะ 『下克上の文化』 [Gekokujō no bunka]¹⁴ ว่ามีปรากฏเป็นชื่อตัวละครเอกอยู่ในตำนาน
และเรื่องเล่าโบราณหลายเรื่องไม่ว่าจะเป็นเรื่องโมะโมะตะโร 『桃太郎』 [Momotarō] คินตะโร
『金太郎』 [Kintarō] อุระมิมะตะโร 『浦島太郎』 [Urashimatarō] ชันเนินมินตะโร 『三
年寝 太郎』 [Sannenshintarō] โมะโนะงุซะตะโร 『ものぐさ太郎』 [Monogusatarō] ฯลฯ
ซึ่งมีความเกี่ยวพันเชื่อมโยงกับชื่อตัวละครทะโรกะจะในเคียวเงินในฐานะชื่อที่ใช้ตั้งให้กับลูกชายคน
แรก อีกทั้งคำว่า “ทะโร” ยังมีความเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับชาวบ้านสามัญชนที่มีชีวิตอยู่ในสังคมแบบ
กะโทะกุโจในยุคสมัยนั้น โทะกุโซถึงยุคสมัยมุโระมะชิ ดังนั้นเมื่อพูดถึงทะโรกะจะ ชาวญี่ปุ่นจะรู้สึก
ชอบและคุ้นเคยกับคำว่า “ทะโร” ในบริบทของความเป็นตัวละครที่สะท้อนชีวิตชาวบ้านสามัญชนคน
ธรรมดา ในช่วงตั้งแต่ยุคสมัยมุโระมะชิ คำว่า “ทะโร” จึงมิได้มีความหมายเพียงแค่ “ลำดับแรก” หรือ
“คนรับใช้ลำดับที่ 1” แต่เพียงอย่างเดียว¹⁵

ส่วนคำว่า “กะจะ 冠者 [kaja]” นั้นพจนานุกรม 国語辞典 ได้ให้ความหมายของ “กะจะ” ว่า
หมายถึง “คนรับใช้หนุ่ม” โทะอิตะ มิชิโตะ 井戸田道三 [Toita Michizō] ได้กล่าวในเคียวเงินระกุสะ
กุฉิตะ กะมิงะมิ โนะ เฮ็มโบ 『狂言落魄した神々の変貌』 [Kyōgen rakuhakushita kamigami

¹³ 小林 貢, “「太郎冠者」という呼び名,” 国立能楽堂 第248号 (4月2004年): pp. 21-22.

¹⁴ 横井 清 อ้างถึงใน 小林 貢, 2004: 21

¹⁵ Ibid., p. 21.

no henbō] ว่า “กะจะ” เป็นชื่อเรียกเด็กที่ถูกนำมาเลี้ยงดูให้อยู่ดูแลติดตามรับใช้ในเจ้านายตั้งแต่เด็ก และได้เข้าพิธีรับการสวมหมวกจากนายจ้างซึ่งเปรียบเสมือนพ่อบุญธรรมเมื่อเข้าสู่วัยหนุ่ม¹⁶

โคะบะยะฉิ เซะกิ ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับความหมายของ “กะจะ” ดังกล่าวข้างต้นว่า ยังไม่มีคำที่ให้ความหมายและบอกที่มาของคำว่า “กะจะ” ในเคียวเง็นได้อย่างลงตัว คำว่า “กะจะ” เดิมหมายถึงพิธีฉลองการย่างเข้าสู่วัยหนุ่ม แต่ทั้งนี้ในเคียวเง็นนั้นพบว่ามีความหมายที่กว้างขวางกว่าเจ้านาย จึงแสดงให้เห็นว่าคำว่า “กะจะ” ในเคียวเง็นนั้นไม่ได้มีความเกี่ยวข้องกับอายุ อีกทั้งมีบทละครเคียวเง็นจำนวนมากที่เจ้านายรับผู้ที่เป็นสมาชิกใหม่เข้ามาอยู่ในบ้านแต่มีเหตุต้องทำให้ทุกคนอยู่กับเจ้านายได้ไม่นานจนต้องออกจากบ้านไป ประเด็นที่ว่า “กะจะ” เป็นชื่อเรียกเด็กที่ถูกนำมาเลี้ยงดูให้อยู่ดูแลติดตามรับใช้ในเจ้านายตั้งแต่เด็ก และได้เข้าพิธีรับการสวมหมวกจากนายจ้างซึ่งเปรียบเสมือนพ่อบุญธรรมเมื่อเข้าสู่วัยหนุ่มจึงขาดน้ำหนักไป คำว่า “กะจะ” ในเคียวเง็นนั้นจึงมีความหมายในลักษณะที่เป็นผู้ติดตามซึ่งมีสถานภาพเป็นเบี้ยล่างคอยสวามิภักดิ์และขึ้นตรงต่อเจ้านาย

17

กะโรกะจะถือได้ว่าเป็นตัวละครที่เด่นที่สุดในเคียวเง็นเพราะอยู่รับใช้ในครอบครัวและถูกเลี้ยงดูให้เติบโตมาพร้อมกับเจ้านายตั้งแต่เล็กจนโต กะโรกะจะจึงมีความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนมกับเจ้านาย และถือได้ว่าเป็นตัวละครรุ่นพี่ของบรรดาคนรับใช้เจ้านายทั้งหมด เป็นตัวละครที่มีนิสัยและบุคลิกที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปที่มีลักษณะนิสัยที่แตกต่างกันออกไปทั้งที่ดีและไม่ดี เป็นตัวละครที่โดดเด่นสำคัญในด้านการนำเสนอธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ กล่าวคือเป็นผู้ที่ฉลาดแกมโกง แต่ก็ซื่อสัตย์และจริงใจต่อเจ้านาย ผู้ชมจะรู้สึกโกรธและเกลียดกะโรกะจะเมื่อชมละคร แต่ตรงกันข้าม ผู้ชมอาจเอ็นดูกะโรกะจะเนื่องจากกะโรกะจะมีใจคนชั่วร้ายโดยสันดานแต่อาจใช้เล่ห์เหลี่ยมเพื่อเอาตัวรอด ซึ่งโดยปกติ การที่นายฉลาดกว่าคนใช้นั้นดูเป็นเรื่องธรรมดา แต่หากคนใช้ฉลาดปราดเปรื่องกว่านายจะทำให้ดูเป็นเรื่องสนุกน่าติดตาม¹⁸ นอกจากนั้นกะโรกะจะยังมีนิสัยในด้านศีลคือมีความซื่อสัตย์ มองโลกในแง่ดี มีไหวพริบและเขวี้ยงปัญญาไวต่อการแก้ปัญหา เป็นต้น ส่วนข้อเสียของกะโรกะจะคือเจ้าเล่ห์ เกียจคร้าน ชอบหลบเลี่ยงงาน ขี้ขลาด ชอบดื่มสุรา เป็นต้น ลักษณะนิสัยและความนึกคิดของกะโรกะจะจะเป็นไปตามแบบชาวบ้านสามัญชนคนธรรมดา เปรียบเหมือนเป็นตัวแทนของผู้ชายชาวบ้านทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นชาวนา พ่อค้า หรือสามเฒ่าหน้าครอบครัว

¹⁶ 井戸田道三 อ้างถึงใน 小林 貴, 2004: 21

¹⁷ สรุปความจาก 小林 貴, “「太郎冠者」という呼び名,” 国立能楽堂 第248号 (4月2004年): 21-22. และ 小林 貴, 油谷 光雄, 『狂言ハンドブック』、三省堂、1995年、p.45.

¹⁸ กัลยาณี สิตสุวรรณ, “เคียวเง็น,” ใน ด้วยกตัญญูตา. (กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536)

ๆๆ ที่สะท้อนลักษณะของมนุษย์ธรรมดาสามัญในหลายแง่มุม โดยมองภาพสังคมตามความเป็นจริงที่เป็นอยู่ และนำมาสะท้อนผ่านตัวละครโรกะจะ โดยแสดงออกมาให้ดูแปลกและขบขัน การสะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านพฤติกรรมของตัวละครโรกะจะ โดยใช้รูปแบบที่ขบขันบันเทิงนั้น ถือเป็นกลวิธีหนึ่งของการเสียดสีสังคมเพื่อลดทอนความขัดแย้งรุนแรง

โรกะจะหรือแม้แต่ตัวละครคนรับใช้อื่นๆ ต่างมีลักษณะนิสัยคล้ายกันคือชอบวิพากษ์วิจารณ์หรือนินทาเจ้านายของตนเอง หรือมักวางกลอุบายหลอกเจ้านายของตนเพื่อหลบเลี่ยงภาระงานหนัก แต่ท้ายที่สุดมักถูกจับได้และถูกเจ้านายตำหนิ และไล่ตี กล่าวคือ เป็นธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งอยู่ในสภาพทางสังคมต่ำกว่าที่มักจะเกิดความกดดันเพราะต้องทำงานหนักและถูกบีบบังคับ จึงพยายามหาทางออกเพื่อลดความกดดัน การได้วิพากษ์วิจารณ์ นินทาล้อเลียนเจ้านายเพื่อระบายความคับข้องใจจึงเป็นทางออกหนึ่งของความรู้สึกดังกล่าว

โรกะจะจึงเป็นตัวละครที่มีพฤติกรรมที่สะท้อนความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นสากล กล่าวคือ มีความโลภ ความตะกละ ความกลัว ความอยากรู้ อยากเห็น ความขี้ขลาด ความเกียจคร้าน ไม่ชอบทำงาน ชอบดื่มสุรา ชอบวางแผนหลอกล่อเจ้านายเพื่อหลีกเลี่ยงงานหนัก ชอบฝ่าฝืนคำสั่งและวิพากษ์วิจารณ์เจ้านาย เป็นต้น พฤติกรรมเหล่านี้พบเห็นได้ทั่วไปในสังคมของเจ้านายและลูกน้องแม้ในสังคมยุคปัจจุบัน นอกจากนี้พฤติกรรมดังกล่าวยังเป็นพฤติกรรมที่สะท้อนและเสียดสีสังคมที่เต็มไปด้วยการกดขี่และแบ่งชนชั้นให้เห็นได้อย่างชัดเจนอีกด้วย

เคียง جنبกับปรากฏการณ์สังคมกะโทะโกะในยุคสงครามกลางเมือง(เซ็งโงะกุจิเดอิ 戦国時代

(sengokujidai))

ในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 คันอะมิ คิโยะซุงู 観阿弥清次 [Kan'ami Kiyotsugu 1333-1384] และเซอะมิ โมะโตะกิโยะ 世阿弥元清 [Zeami Motokiyo 1363-1443]¹⁹ สองพ่อลูกนักแสดงละครโนได้บุกเบิกการแสดงละครโน โดยการสนับสนุนและอุปถัมภ์อย่างดีจากโชกุนอะชิกะงะโยะนิมิทซุ 足利義光 [Ashikaga Yoshimitsu 1358-1408] ซึ่งเป็นโชกุนคนที่ 3 ของรัฐบาลมูโระมะชิ (ค.ศ. 1331-1573) และเป็นผู้ที่ชื่นชอบละครโนเป็นอย่างยิ่ง ละครโนจึงมีการพัฒนาขึ้นอย่างมากจนกลายเป็นการแสดงประจำราชสำนัก ด้านเกียจเงินซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและแสดงควบคู่ไปกับละครโนก็จึงได้รับการสนับสนุนและพัฒนาไปด้วยเช่นเดียวกัน

เคียง جنبจัดเป็นวรรณคดีการละคร(กะกุเงกิ 楽劇 [gakugeki]) ประเภทหนึ่งที่นับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของยุคสมัยคามะกุระ-สมัยมูโระมะชิซึ่งเป็นยุคสมัยนักรบเรืองอำนาจ ในยุคนี้มีการต่อสู้แย่งชิงอำนาจกันระหว่างชนชั้นสูงด้วยกันเอง และระหว่างชนชั้นสูงกับสามัญชนที่มั่งคั่งได้รับชัยชนะและ

¹⁹ บ้างก็ว่าในปี 1364-1443

พ่ายแพ้ โดยเฉพาะในช่วงปลายสมัยมุโระมะชิซึ่งเป็นยุคสงครามกลางเมืองเริ่มขึ้นนับตั้งแต่ปี ค.ศ.1477 ซึ่งเป็นปีที่สงครามโอนิน²⁰ ยุติลงจนถึงประมาณปี ค.ศ.1568 เป็นสมัยที่รัฐทำสงครามรบพุ่งกัน ในสมัยนั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองครั้งใหญ่ นักประวัติศาสตร์ของญี่ปุ่นได้ขนานนามเหตุการณ์ครั้งนี้ว่าเกะโกะกุโจ 下克上 [Gekokujo] “เกะ 下 [ge]” หมายถึง “ข้างล่าง” “ชนชั้นต่ำ” ส่วน “โกะกุ 克 [koku]” หมายถึง “เอาชนะ (กะทึซุ 勝つ [katsu])” และ “โจ 上 [jo]” หมายถึง “ข้างบน” หรือ “ชนชั้นสูง” เกะโกะกุโจเป็นคำศัพท์ทางประวัติศาสตร์ที่แสดงถึงปรากฏการณ์ทางสังคมรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นโดยเฉพาะในช่วงหลังของญี่ปุ่นยุคกลาง ซึ่งมีความหมายตามรากศัพท์ว่า “ชนชั้นต่ำเอาชนะชนชั้นสูง” มีผู้กล่าวถึงความหมายของเกะโกะกุโจว่าหมายถึง “การที่ชนชั้นต่ำลุกขึ้นมาล้มล้างชั้นสูง และ “การที่ชนชั้นต่ำลุกขึ้นมามีอำนาจและก่อความไม่สงบในสังคมเพื่อเปลี่ยนสถานภาพของตน”²¹ ในพจนานุกรมอิวะนะมิ โกะโงะ จิเด็น 『岩波古語辞典』 [Iwanami kogo jiten]²² ได้ให้ความหมายของเกะโกะกุโจว่าหมายถึง “การที่ชนชั้นต่ำเอาชนะชนชั้นสูง โดยการรุกรานอำนาจและตำแหน่งหน้าที่”

ในราวปลายคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 16 ทหารได้กลายเป็นชนชั้นที่มีความสำคัญยิ่งกว่าพวกขุนนาง ในสังคมทหารฐานะทางสังคมและอำนาจทางการเมืองขึ้นอยู่กับตำแหน่งทางทหารของบุคคลนั้นๆ ดังนั้นชนชั้นต่ำจึงอาจก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสำคัญทั้งทางการเมืองและสังคมได้ด้วยการเป็นทหาร อีกทั้งช่วงระยะเวลาดังกล่าวเป็นช่วงที่เกิดการจลาจลวุ่นวายในสังคมทุกระดับชั้น นับตั้งแต่ชาวนาซึ่งทำทาสและไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของชนชั้นสูง ชาวนาที่ลุกขึ้นต่อต้านการกดขี่ของเจ้าของที่ดิน ไปจนถึงพวกนักรบชั้นผู้น้อยที่เข้าช่วงชิงอำนาจจากขุนนาง เนื่องจากในสมัยนั้นช่องว่างระหว่างชาวนากับเจ้าของที่ดินปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัด ซึ่งเกิดจากการที่ชาวนาถูกเจ้าของที่ดินเอารัดเอาเปรียบ ประกอบกับการขาดการสนับสนุนด้านการเกษตรจากเจ้าของที่ดินและชนชั้นสูง ทำให้บรรดาชาวนาเกิดความคิดต่อต้านโดยมองว่าพวกเขาถูกกดขี่จากชนชั้นสูง และขาดความมั่นคงในชีวิต²³ แม้การลุกขึ้นต่อต้านของกลุ่มชาวนาหรือนักรบชั้นผู้น้อยนั้นจะไม่ประสบความสำเร็จในทุกครั้งก็ตาม ลักษณะเหล่านี้เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นสภาพความเป็นไปของบ้านเมืองในสมัยนั้นเป็นอย่างดี ลักษณะทางสังคมดังกล่าวนี้เรียกว่า ปรากฏการณ์เกะโกะกุโจ

²⁰ สงครามโอนิน เป็นสงครามที่เกิดขึ้นจากปัญหาการแย่งชิงการสืบทอดตำแหน่งระหว่างพวกคะมิเมียว ในช่วงปี ค.ศ.1467-1477 โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเกียวโต

²¹ 故辻善之助 อ้างถึงใน 横井清, 1982: 51

²² 大野 晋、佐竹 昭広、前田金五郎、『岩波古語辞典』、岩波、2000 年

²³ 永原 慶二、『日本の歴史』下克上の時代、中央公論社、1971 年、pp.294-295.

ในเคียวเงินบางเรื่อง พฤติกรรมที่ตัวละครทะโรจะแสดงออกมาในลักษณะความเจ้าเล่ห์ เพทุบาย คือมันไม่ค่อยเคารพเชื่อฟังเจ้านายจนถูกเจ้านายไล่ต้อนนั้น โดยพื้นฐานหน้าที่ทางละครแล้วก็เพื่อสร้างเสียงหัวเราะให้กับผู้ชม ซึ่งจะพบความขัดแย้งระหว่างเจ้านายกับคนรับใช้อยู่เสมอในเคียวเงิน แต่สุดท้ายทั้งสองฝ่ายก็ยังปรองดองและอยู่ด้วยกันจนเจ้านายคนรับใช้เช่นเดิม

แต่เมื่อพิจารณาในมิติทางสังคม ผู้วิจัยเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับคนรับใช้ซึ่งปรากฏให้เห็นในเคียวเงินบางเรื่อง อาทิ การพูดให้ร้ายนินทาหลังเจ้านาย การวิ่งไล่ทุบตีเจ้านาย การประชันปัญญา การขัดขืนไม่เชื่อฟังคำสั่ง หรือกระทั่งการใช้เล่ห์เหลี่ยมเพื่อหลอกล่อเจ้านายนั้นมันบ่งบอกถึงการสะท้อนลักษณะความเป็นเกะโกะกุโจแฝงอยู่ แต่เป็นแง่มุมที่สะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์เกะโกะกุโจที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในสังคมหน่วยเล็กในระดับครอบครัวระหว่างเจ้านายกับคนรับใช้ แม้การต่อต้านเจ้านายในเคียวเงินจะไม่ประสบความสำเร็จหรือนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงใดๆ แต่ในอีกแง่หนึ่ง พฤติกรรมเหล่านี้สะท้อนแนวคิดของการแสดงออกถึงความรู้สึกความกดดัน ความปรารถนาที่อยู่ในใจ และสิทธิเสรีภาพที่ตนควรได้รับ ความรู้สึกกดดันบีบคั้นซึ่งถูกทำให้เป็นเรื่องที่ไม่จริงจึงเพราะสื่อผ่านความตลกขบขัน ทว่าเป็นความตลกขบขันบนพื้นฐานของความจริงทางสังคม

นอกจากนี้พบว่าในเคียวเงินมีการเสียดสีพระสงฆ์ในเรื่องที่ตัวละครเอกเป็นนักบวชหรือนักพรต แต่หาได้เป็นไปในทางล้อเลียนพระโพธิสัตว์หรือมุ่งทำลายศาสนาไม่ เคียวเงินนั้นจะทำหน้าที่สะท้อนอีกแง่มุมหนึ่งของพระสงฆ์ที่ไม่อยู่กับร่องกับรอย มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมกับสถานภาพ เช่นทำผิดวินัย หรือแสวงหาประโยชน์ส่วนตนซึ่งมีใช้กิจอันควรของพระสงฆ์ หรือการล้อเลียนในความโง่เขลาของขุนนางหรือเจ้านาย ทั้งนี้เคียวเงินก็ไม่ได้มุ่งทำให้สถาบันขุนนางเสื่อมเสีย การแสดงเป็นเพียงนำเสนอภาพลักษณ์ที่ปรากฏในสังคมถึงความคือมันไม่เข้มงวดต่อสถาบันปกครองของกลุ่มชนวนาซึ่งมีปรากฏอยู่จริงในสังคมสมัยนั้น²⁴ นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าแม้แต่ชนชั้นสูงในสังคมก็อาจมีความบกพร่องผิดพลาดได้ ไม่ต่างกับชนชั้นล่าง โดยในการแสดงนั้นได้นำเสนอออกมาในเชิงขบขัน สดใส ร่าเริง เอะอะตึงตัง โผงผาง แต่ชวนให้น่าคิด และเข้าถึงในการนำเสนอสภาพธรรมชาติของมนุษย์²⁵ การแสดงในเชิงขบขันทว่าเป็นจริงนี้ เป็นกลวิธีที่เรียกว่า การเสียดสี (satire) คือ การทำเรื่องสำคัญให้กลายเป็นเรื่องขบขันเพื่อเสียดสี ล้อเลียนความเขลาหรือความไม่ถูกต้องของมนุษย์และสังคม²⁶

²⁴ Kato Shuichi. A HISTORY OF JAPANESE LITERATURE, Translated by David Chibbett (Tokyo, New York and Sanfrancisco: Kodansha,1979), p. 312.

²⁵ Richard N.McKinnon. Selected Plays of Kyōgen, p.12.

²⁶ พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรม อังกฤษ-ไทย (กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน, 2545), หน้า 381.

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์บทละครเดี่ยวเงินประเภทโหมเมียวเคียวเงินจำนวน 3 เรื่อง ได้แก่ เรื่อง “นะริอะงะริ” 『成上り』 [Nariagari] “โบชิบะริ” 『棒縛』 [Bōshibari] และ “บุอะกุ” 『武悪』 [Buaku] ซึ่งเป็นเรื่องที่จัดอยู่ในประเภทโหมเมียวเคียวเงินซึ่งมีตัวละครทะโรกะจะปรากฏอยู่ในเรื่องในสถานภาพที่แตกต่างกันออกไปทั้งในฐานะตัวละครเอก และตัวละครรอง (ลำดับที่ 1 และ 2) ทั้งนี้เพื่อต้องการชี้ให้เห็นว่าตัวละครทะโรกะจะในทั้ง 3 เรื่องนั้นไม่ว่าจะอยู่ในบทบาทของตัวละครเอกหรือตัวละครรองก็ตาม ทะโรกะจะก็ยังเป็นตัวละครที่สะท้อนให้เห็นธรรมชาติสากลของมนุษย์ควบคู่ไปกับการสะท้อนปรากฏการณ์เกาะโกะกุโจให้เห็นได้อย่างเด่นชัดไม่ว่าจะเป็นลักษณะนิสัยและพฤติกรรมในแง่มุมที่แตกต่างกันออกไปอย่างน่าสนใจ กล่าวคือ

นะริอะงะริกับปรากฏการณ์เกาะโกะกุโจ

เรื่อง “นะริอะงะริ” เป็นเรื่องที่แสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมการเอาตัวรอดจากปัญหาของทะโรกะจะอย่างชาญฉลาดเพื่อให้ตนเองพ้นผิดเนื่องจากไม่ระวังปล่อยให้อาณาโมยะมาโมยะคาบที่เจ้านายฝากเอาไว้โดยสับเปลี่ยนเอาด้ามไม้ไผ่มาแทน ด้วยกังวลว่าเจ้านายจะทำโทษ ทะโรกะจะจึงหาวิธีแก้ปัญหาโดยหยิบยกเรื่องเล่าชื่อ “นะริอะงะริ” ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่มีลักษณะของการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งบนโลกซึ่งมีนัยสะท้อนให้เห็นปรากฏการณ์ทางสังคมเกาะโกะกุโจให้เห็นได้อย่างน่าสนใจ

ผู้วิจัยวิเคราะห์เรื่องเล่าทั้งหมดของทะโรกะจะพบว่าสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มแรกเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ จากสิ่งหนึ่งไปเป็นอีกสิ่งหนึ่งในลักษณะที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติ เช่น เรื่องลูกสุนัขที่เปลี่ยนแปลงไปเป็นพ่อแม่สุนัข ลูกพลับพลึงที่กลายเป็นลูกพลับที่สุกหวาน เป็นต้น กลุ่มที่สอง เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ จากสิ่งหนึ่งไปเป็นอีกสิ่งหนึ่งในลักษณะที่ฝืนกฎธรรมชาติ เช่น เรื่องคาบที่กลายเป็นงู ห้วมันที่กลายเป็นปลาไหล เป็นต้น แม้ลักษณะของเรื่องเล่าทั้งสองกลุ่มจะมีความแตกต่างกันก็ตามแต่ก็มีจุดร่วมที่เหมือนกันอยู่ กล่าวคือ ทุกเรื่องมีนัยของการเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องของพ่อแม่สุนัขที่ต้องปกป้องและดูแลลูกสุนัขที่ยังอ่อนแอและช่วยตัวเองไม่ได้ ลูกพลับพลึงได้กลายเป็นลูกพลับที่สุกและหวานที่มีค่าและมีราคามากขึ้น กล่าวคือ ห้วมันซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่มีชีวิตที่กลายเป็นปลาไหลซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตและมีค่า สำหรับคนญี่ปุ่นแล้วปลาไหลยังถือเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีค่าและมีราคาสูง และเรื่องราวของคาบที่กลายเป็นงู ซึ่งในบทละครนั้น ทะโรกะจะได้กล่าวถึงเรื่องเล่าเกี่ยวกับคาบที่มีค่าของทะนะเบะ โนะ เบ็ตโตะที่กลายเป็นงูแล้วไล่ห้วยโมะไป เรื่องเล่าดังกล่าวทำให้เห็นว่าแม้จะเป็นสัตว์ที่คนทั่วไปมองว่าน่ากลัวและเป็นสัญลักษณ์ของความชั่วร้าย แต่ในกรณีของคาบของทะนะเบะงูกลายเป็นสิ่งที่เป็นประโยชน์ที่ช่วยป้องกันคาบไม่ให้ถูกห้วยโมะ

แม้ว่าการเปลี่ยนแปลงนั้นจะเป็นไปตามกฎธรรมชาติหรือไม่พฤติกรรมการเล่าเรื่องนะริอะงะริเพื่อเอาตัวรอดของทะโรกะจะนั้นไม่ได้มุ่งหวังเพื่อขจัดอันตรายหรือล้มล้างเจ้านายตามแนวคิดของ

ความเป็นกะโตะกุโจ แต่ปรากฏการณ์กะโตะกุโจนั้นได้สะท้อนผ่านความเชื่อของทะโรกะจะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของทุกสิ่งบนโลก กล่าวคือ ทะโรกะจะมีความเชื่อว่าทุกสิ่งทุกอย่างบนโลกสามารถเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากนั้นหากวิเคราะห์เรื่องเล่าของทะโรกะจะทั้งหมดพบว่าทุกเรื่องล้วนมีเนื้อหาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงไปในทางบวกเพื่อใช้กล่าวอ้างว่าการที่คาบของเจ้านายกลายเป็นไม้ไผ่นั้นเป็นเรื่องที่น่ายินดี ดังคำพูดของทะโรกะจะที่ว่า

總じて 人の立身出世致す時分は、えて いろいろの物が、成り上ると申しまするが、こなたにも ちとめでたいことがござる。…

杖竹を見せて こなたのお太刀が變じて、このような竹杖に成り上がりました。²⁷

ความสำเร็จในชีวิตของคนล้วนอาศัยการเปลี่ยนแปลงดังเช่นเรื่องราวที่กระผมได้เล่าให้ท่านฟัง และความสำเร็จที่น่ายินดีก็ได้บังเกิดขึ้นกับนายท่านเช่นเดียวกันขอรับ… (ขึ้นคาบไม้ไผ่ให้ดู) คาบของเจ้านายท่านนั้นก็ได้กลายมาเป็นท่อนไม้ไผ่เช่นนี้ขอรับ

เมื่อวิเคราะห์เรื่องเล่าของทะโรกะจะมีเนื้อหาการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งในทางบวก กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงจากสิ่งที่ดีน้อยกว่า หรือต่ำกว่า เป็นสิ่งที่สูงค่ากว่านั้นแฝงนัยของความเชื่อที่ว่าทุกสรรพสิ่งสามารถเปลี่ยนแปลงหรือสามารถก้าวขึ้นไปยังจุดที่ดีกว่าหรือสูงกว่าได้

“นะริอะะริ” ซึ่งเป็นชื่อเรื่องของเรื่องนี้ หมายถึง “การก้าวขึ้นจากตำแหน่งหรือสถานภาพที่ต่ำ” หากนำมาใช้กับบุคคลจะหมายถึง “คนระดับล่างที่เปลี่ยนสถานภาพและก้าวขึ้นเป็นใหญ่ในระยะเวลาอันรวดเร็ว”²⁸ หรือ “ชนชั้นต่ำหรือคนระดับล่างซึ่งก้าวขึ้นสู่ตำแหน่งสูงสุดในทันที”²⁹ “คนที่มิสถานภาพต่ำซึ่งเปลี่ยนสถานะเป็นชนชั้นสูงเพียงชั่วข้ามคืน”³⁰ พจนานุกรม 岩波古語辞典 [Iwanami kogojiten] ได้ให้ความหมายของคำว่านะริอะะริใน 2 ลักษณะ ลักษณะแรกหมายถึงชนชั้นธรรมดาสามัญหรือไพร่ที่เปลี่ยนสถานภาพเป็นชนชั้นสูงอย่างรวดเร็ว ส่วนความหมายในลักษณะที่สองคือการที่คนยากจนกลายเป็นเศรษฐีร่ำรวยขึ้นมา³¹ “นะริอะะริ” เป็นคำที่นิยมใช้กันในยุคสมัยกลางในฐานะภาษานิยม (ริวโกโกะ 流行語 [ryūkōgo]) โดยเฉพาะช่วงที่เกิดสงครามกลางเมือง เป็น

²⁷ 小山 弘志、『狂言集上』、岩波書店、1967年、pp. 5-6.

²⁸ 新村出、『広辞苑』、第三版、岩波書店、1990年

²⁹ 室町時代語辞典編集委員会、『国語大辞典』、三省堂、2000年

³⁰ 小林 貢、油谷 光雄、『狂言ハンドブック』、三省堂、1995年、p. 189.

³¹ 大野 晋、佐竹 昭広、前田金五郎、『岩波古語辞典』、岩波、2000年.

กระแสดวงความคิดของคนสมัยนั้นที่เชื่อในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งบนโลก³² นะงะฮะระ เกะอิ จิ 永原 慶二 [Nagahara Keiji] กล่าวว่า สำหรับชาวบ้านสามัญชนแล้วสังคมในแบบเกะโกะกุโจนั้น เป็นสิ่งที่พวกเขาพึงพอใจ เนื่องจากสิ่งนี้ทำให้พวกเขาได้มีโอกาสที่จะหลุดพ้นจากความเป็นทาสได้³³ ความเชื่อของทะโรกะจะเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของทุกสรรพสิ่งบนโลกแม้จะเป็นไปในลักษณะผัน ภูมิธรรมชาตีกก็ตาม สะท้อนให้เห็นความเชื่อในหมู่ชนชั้นต่ำที่เชื่อและคาดหวังในเรื่องการ เปลี่ยนแปลงสถานภาพ แม้โอกาสที่จะเป็นไปได้นั้นจะมีน้อย ดังปรากฏการใช้สำนวน “หัวมัน กลายเป็นปลาไหล” ของคนในยุคสมัยกลางที่แสดงถึงความเชื่อในความเป็นไปได้ของสรรพสิ่งที่ สามารถก้าวขึ้นไปอยู่ในสถานภาพที่สูงกว่าหรือดีกว่าได้

ในช่วงปลายสมัยมุโระมะชิ ซึ่งเป็นยุคของสงครามกลางเมือง³⁴ เป็นยุคที่มีคะอิเมียวเกิดขึ้น มากมาย ซึ่งคะอิเมียวบางคนนั้นเป็นชนชั้นใหม่ หรือบางที่เรียกว่า “คะอิเมียวรุ่นใหม่”³⁵ ซึ่งเคยเป็น ผู้แทนของคะอิเมียวมาก่อน บ้างก็เป็นผู้ที่ไม่ได้มีสกุลขุนชาติหรือมีอะไรติดตัวเลย ยกตัวอย่างเช่น กรณีของชะอิโด โคซัง 斉藤道三 [Saitō Dōsan] (ค.ศ. 1494-1556) ซึ่งเดิมมีอาชีพเป็นเพียงพ่อค้าน้ำมัน ได้รวบรวมและตั้งกองกำลังทหารของตัวเองและต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจมาเป็นของตน เป็นต้น ใน สมัยนั้นญี่ปุ่นอยู่ในสภาพที่ใกล้เคียงกับระบบฟิวดัลของยุโรป ในราวปลายศตวรรษที่ 15 ถึงต้น ศตวรรษที่ 16 สามัญชนคนธรรมดาหรือชนชั้นต่ำสามารถเลื่อนสถานภาพทางสังคมของตนได้ด้วย การเป็นทหาร เนื่องจากทหารมีอำนาจและใช้ฝีมือในการเอาชนะและปราบปรามผู้ที่อ่อนแอกว่าตน ทหารจึงกลายเป็นชนชั้นที่มีความสำคัญยิ่งไปกว่าขุนนางและมีสิทธิในการครอบครองที่ดิน ตัวอย่างที่เด่นที่สุดของนะริอะงะริในสมัยนี้คือ โอะคะ โนะบุเนงะ 織田信長 [Oda Nobunaga] (ค.ศ. 1534-1582) ซึ่งเป็นคะอิเมียวจากจังหวัดโอะวะริ³⁶ ตระกูลโอะคะนั้นนับเป็นตระกูลที่เรื่องอำนาจขึ้นมาใน ยุคสงครามกลางเมืองด้วยการต่อสู้และแย่งชิงอำนาจมาจากชนชั้นสูงในลักษณะของเกะโกะกุโจ เดิม ครอบครัวยุโอะคะเป็นพวกกลุ่มโคะกุจิน 国人 [Kokujin]³⁷ โดยเขาได้เข้ายึดครองจังหวัดโอะวะริ โอะคะนั้นมีความสามารถในการรบเป็นอย่างมาก เขาได้ยกทัพไปรบและมักจะได้รับชัยชนะกลับมา

³² 小山 弘志、『狂言集上』日本古典文学大系、岩波書店、1967 年、p. 5.

³³ 永原 慶二、『下克上の時代』、中央公論社、1971 年、pp. 399-400.

³⁴ บางครั้งเรียกว่า “สงครามท้องถิ่น”

³⁵ คำว่า “คะอิเมียวรุ่นใหม่” ใช้ตาม สุกัทรา นิลวัชระ, ประวัติศาสตร์และอารยธรรมญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ: วารุณการพิมพ์, 2522), หน้า 98.

³⁶ โอะวะริเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ระหว่างเขตจังหวัดเกียวโตกับจังหวัดในแถบตะวันออกบริเวณจังหวัดนะโงะยะ ในปัจจุบัน

³⁷ บรรดาเจ้าของที่ดินที่มีอาวุธอยู่ตามหัวเมือง

เช่นในปี ค.ศ. 1573 เขาได้ยกทัพไปตีอะชิกะงะ โยะมิอะกิ 足利義昭 [Ashikaga Yoshiaki] โชกุนคนที่ 15 ซึ่งโอะคะเองเคยเป็นผู้คอยคุ้มครองพิทักษ์ดูแลมาก่อน จนได้รับชัยชนะ ต่อมาบรรดานักบวชต่างๆ ซึ่งในสมัยนั้นต่างก็มีผลประโยชน์ในทางที่ดินเกิดความกังวลว่าจะถูกช่วงชิงผลประโยชน์ทางที่ดินไปหากโอะคะได้รับชัยชนะ จึงไปร่วมมือกับตระกูลอะซะอิ 浅井 [Asai] มิโยะมิ 三好 [Miyoshi] ทะเกะคะ 武田 [Takeda] และตระกูลอะซะคุระ 朝倉 [Asakura] ทำสงครามกับโอะคะ ทำให้โอะคะไม่พอใจและยกทัพไปเผาวัดและฆ่าพระเป็นพันๆ คน รวมทั้งยึดทรัพย์สมบัติมา และหลังจากที่เขาได้รับชัยชนะเขาได้จับบรรดาผู้ที่แข็งข้อมาทรมานและประจาน จากนั้นโอะคะได้ให้คนของเขาซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวนาและบางส่วนเป็นพวกโคะกูจินจากจังหวัดโอะริประจำในเขตปกครองของเขา คนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นพวกชนชั้นใหม่ เป็นพวกชนชั้นต่ำ ไม่มีสกุลรุนชาติ มีฐานะยากจน ไม่มีทรัพย์สินเป็นของตนเอง คนเหล่านี้จะขึ้นตรงกับโอะคะ ต่อมาไม่นานโอะคะได้เลื่อนระดับคนกลุ่มนี้ให้มีสถานภาพสูงขึ้นเพื่อให้ทำหน้าที่แทนพวกตระกูลอะซะอิ มิโยะมิ ทะเกะคะ และตระกูลอะซะคุระ ซึ่งปรากฏการณ์นี้ถูกกล่าวขานว่า “กะโกะกูโจ” หรือการขึ้นมามีอำนาจของชนชั้นต่ำ³⁸ พวกคนเหล่านั้นต่างต้องขึ้นตรงและอยู่ภายใต้การปกครองของโอะคะและไม่ได้มีอำนาจสิทธิขาดแต่อย่างใด โอะคะจึงนับได้ว่าเป็นบุคคลที่สำคัญและเป็นตัวอย่างที่เด่นที่สุดของนะริอะงะริในยุคสมัยนี้

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ประเด็นที่สะท้อนปรากฏการณ์สังคมกะโกะกูโจที่พบได้อย่างชัดเจนในเรื่อง “นะริอะงะริ” นั้นมี 2 ประเด็นคือ ประเด็นแรก คำว่า “นะริอะงะริ” ซึ่งเป็นเรื่องที่ทะโรกะจะหยิบยกขึ้นมาเล่าให้เจ้านายฟังเป็นคำที่นิยมใช้กันในยุคสมัยกลางโดยเฉพาะช่วงที่เกิดสงครามกลางเมืองที่สภาพสังคมในสมัยนั้นชนชั้นต่ำถูกกดขี่ข่มเหงและเอารัดเอาเปรียบจากชนชั้นสูง คำว่า “นะริอะงะริ” จึงเป็นคำที่ใช้เพื่อหมายถึงชนชั้นต่ำที่ดิ้นตัวเองเพื่อเปลี่ยนสถานภาพของตนให้สูงขึ้นหรือลุกขึ้นต่อสู้เพื่อล้มล้างชนชั้นสูงและก้าวขึ้นสู่ชนชั้นปกครอง ประเด็นที่ 2 เรื่องเล่าของทะโรกะจะเกี่ยวกับหัวมันที่กลายเป็นปลาไหลยังมีความเกี่ยวข้องกับสำนวนสุภาษิตที่ใช้กันในยุคสมัยอะมะคุระโดยใช้เปรียบเปรยกับเรื่องราวหรือสิ่งที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นได้แต่กลับบังเกิดขึ้นในความเป็นจริง ซึ่งผู้วิจัยมองว่าสำนวนสุภาษิตดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์สังคมกะโกะกูโจในลักษณะที่ใช้เปรียบชนชั้นต่ำที่ลุกขึ้นต่อสู้กับชนชั้นสูงซึ่งมีทั้งพลังและอำนาจจนประสบความสำเร็จได้รับชัยชนะและก้าวขึ้นเป็นชนชั้นปกครองว่าเป็นเรื่องที่เหนือความคาดหมายหรือไม่น่าเป็นไปได้แต่ก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงในสังคม สิ่งดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นผ่านพฤติกรรมของทะโรกะจะที่เชื่อในเรื่องการเปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่งบนโลก

³⁸ ปรีชา อิงคาภิรมย์, ญี่ปุ่นศึกษา : ภูมิหลังประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น ตั้งแต่สมัยเก่าจนถึงสิ้นสมัยเมจิ, (กรุงเทพฯ: ม.ป.ท, 2533), หน้า 27.

จึงกล่าวได้ว่าเรื่องนาระโอะงะริ” มีนัยที่สำคัญต่อการเอาตัวรอดและทำทายอำนาจของผู้ที่มีสถานภาพสูง กล่าวคือ ในเบื้องต้นนั้นมองได้ว่าเป็นเพียงกลการเอาตัวรอดโดยการเล่าเรื่องที่มีแบบเรื่องคล้าย ๆ กัน เพื่อให้เจ้านายลดทอนความโกรธ และเพื่อเอาตัวรอดชั่วคราว แต่เมื่อพิจารณาเรื่องเล่าอย่างใคร่ครวญแล้วพบว่า เรื่องที่เล่าที่แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกของสรรพสิ่งนั้น แสดงถึงปัญญาความสามารถของทะโรกะเงะที่ต้องการให้เรื่องเล่าของตนเป็นสิ่งที่แสดงถึงการมีปัญญาความฉลาดเหนือกว่าเจ้านายที่สามารถนำเรื่องเหล่านี้มาเล่าให้เจ้านายคล้อยตามได้—อีกทั้งเรื่องเล่าที่ทะโรกะเงะนำมาเล่านั้นเป็นเรื่องเล่าที่สื่อนัยของความปรารถนาของผู้ค้ำคักที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของตนเอง เป็นเรื่องเล่าเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนปรากฏการณ์กะโทะกุโจได้อย่างเด่นชัด ในขณะที่ตัวกันสามารถมองได้ว่าเป็นการเสียดสีแฝงนัยตัวละครทะโรกะเงะเองด้วย เนื่องจากสิ่งที่ทะโรกะเงะมุ่งหวังอยากให้เกิดขึ้นจริงนั้น โดยความเป็นจริงแล้วตัวละครรู้ดีว่าไม่อาจเป็นจริงได้ เรื่องเล่าเรื่องนี้จึงมีนัยสำคัญและเป็นตัวอย่างเด่นชัดว่าทะโรกะเงะพยายามทำทายและแสดงปัญญาความสามารถของตนโดยมุ่งหวังให้มีชัยชนะเหนือเจ้านาย ในอีกทางหนึ่งก็ถือได้ว่าเป็นการเสียดสีตัวทะโรกะเงะเองด้วยเช่นกันเนื่องจากเรื่องที่เล่านั้นไม่อาจจะเกิดขึ้นจริงได้

โอบิยะริกับปรากฏการณ์กะโทะกุโจ

เรื่อง “โอบิยะริ” เป็น 1 ใน 10 เรื่องที่ได้รับการจัดอันดับให้แสดงบอยที่สุดจากการสำรวจทั่วประเทศในช่วงระยะเวลา 15 ปี ตั้งแต่ปีโอะวะ [Shōwa] ที่ 53 (ค.ศ. 1978) ถึงปีเฮเซ [Heisei] ที่ 5 (ค.ศ. 1993) ตีพิมพ์ในนิตยสารโนงะกุ ตะอิมุสุ (กงเงะทังชู โนะ โน) 能楽タイムズ (今月の能) [Nōgaku taimuzu (kongetsu no Nō)]³⁹ เรื่องนี้มีเนื้อหาที่สื่อถึงความเก็บกดและลักษณะนิสัยที่ขบถคิ้มสุราของทะโรกะเงะทำให้ทะโรกะเงะพยายามทุกวิถีทางเพื่อหาวิธีขโมยคิ้มสุราของเจ้านาย (แม้อยู่ในสภาพที่ถูกเจ้านายจับมัดข้อมือ) จนถูกเจ้านายจับได้และโดนว่ากล่าวตีดุเคียว แต่ทะโรกะเงะก็หาได้ยอมต่อเจ้านายไม่ กลับตอบโต้ด้วยการวิ่งไล่ตีเจ้านาย เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงปรากฏการณ์ทางสังคมกะโทะกุโจผ่านตัวละครทะโรกะเงะในด้านคำพูดและพฤติกรรมด้วยการฝ่าฝืนคำสั่งและการนิทาล้อเลียนเจ้านายในขณะที่มันเผลอกระทั่งตอบโต้ทำร้ายร่างกายเจ้านายในท้ายที่สุด

ในเคียวเงินนั้นมักจะปรากฏจากการคิ้มสุราอยู่เสมอๆ การคิ้มสุราของคนในสมัยนั้นมิได้คิ้ม

³⁹ ข้อมูลจาก 小林 貢, 油谷 光雄, 『狂言ハンドブック』、三省堂、1995 年、pp.36-37.

กันแต่เฉพาะในวันที่อากาศแจ่มใสเท่านั้น แต่ผู้คนมักจะนิยมดื่มกันเป็นประจำทุกวัน เป็นปกติวิสัย ประวัติศาสตร์ของการดื่มสุรานั้นมีขึ้นตั้งแต่ในยุคดำนาน ในโคะจิกิ 『古事記』 [Kojiki]⁴⁰ กล่าวถึงซูชะโนะโอะ 須佐之男命 (素戔鳴尊) [Suanoo] ซึ่งเป็นเทพเจ้าแห่งทะเลได้ถูกขับไล่จากสวรรค์ลงมาอยู่โลกมนุษย์ และได้เข้าไปช่วยเหลือนชาวบ้านจากการรังควาญของงูยักษ์ซึ่งมีแปดหัวแปดหางที่เข้ามาทำลายไร่นาและทำร้ายคนในหมู่บ้านทุกหน้าร้อน จนชาวบ้านต้องนำหญิงสาวไปสังเวยเทพซูชะโนะโอะได้วางแผนกำจัดงูยักษ์โดยให้ชาวบ้านกลั่นสุราชนิดแรงในปริมาณมากๆ เอาใส่ไว้ในไหจำนวน 8 ไห แล้ววางไว้ที่ริ้วซึ่งทำเป็นประตูไว้ 8 ประตู (เท่ากับจำนวนหัวของงูยักษ์) โดยวางไว้ประตูละไหเพื่อล่องูยักษ์ เมื่องูยักษ์ปรากฏตัวขึ้นก็ได้กลืนสุราในไห จึงเลื้อยเข้าไปดื่มสุราโดยเอาหัวลอดเข้าไปในช่องประตูทั้ง 8 ซึ่งมีไหสุราตั้งไว้และดื่มจนหมด จากนั้นงูยักษ์ก็หมดสติด้วยฤทธิ์ของสุรา เทพซูชะโนะโอะได้โอกาสจึงรีบตรงเข้าไปใช้ดาบฟันหัวงูยักษ์ทั้ง 8 หัวจนขาดและได้รับชัยชนะในที่สุด⁴¹ การที่สุราปรากฏให้เห็นในตำนานของญี่ปุ่นจึงหมายความว่าสุราได้เข้ามามีบทบาทในสังคมญี่ปุ่นมาตั้งแต่ครั้งอดีตกาล ผู้คนนิยมการดื่มสุราตั้งแต่ปลายสมัยเฮอัน เรื่อยมาจนถึงสมัยคะมะกุระ มุโระมะชิ แม้กระทั่งในยุคของสงครามกลางเมือง (ราวศตวรรษที่ 15) ซึ่งพบว่ามีร้านสุราตั้งอยู่ใจกลางเมืองถึง 342 ร้าน⁴² พอเข้าสู่สมัยเอโดะซึ่งเป็นช่วงที่บ้านเมืองสงบผู้คนต่างก็หันมาดื่มสุรากันมากขึ้น ด้วยเหตุผลเพื่อความเพลิดเพลินใจในยามว่าง สุรายังมีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมทางศาสนา เช่นพิธีทางศาสนาของลัทธิชินโตใช้สุราในการเซ่นไหว้บวงสรวง พิธีแต่งงาน งานรื่นเริงต่างๆ⁴³

พฤติกรรมการดื่มสุราของทะเลโรคจะสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมในสมัยก่อนซึ่งผู้คนชื่นชอบการดื่มสุราโดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นต่ำ โดยมีความเชื่อที่ว่าสุราทำให้รู้สึกครั่นเครง ทำให้มีภูมิปัญญาอันเฉียบคม อีกทั้งยังช่วยให้สามารถทนต่องานหนัก ยิ่งทำงานหนักมากเท่าไรก็จะยิ่งดื่มมากเท่านั้น สุราทำให้เกิดได้ทั้งความรู้สึกซื่อสัตย์และต่อต้าน ซึ่งวัฒนธรรมการดื่มเหล้าก็ยังคงปรากฏให้เห็นแม้ในสังคมปัจจุบันในหมู่คนระดับล่างหรือแม้กระทั่งในกลุ่มคนทำงาน⁴⁴ การดื่มสุรายังเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียด และความเมื่อยล้าจากการทำงานหนักอีกทั้งยังเป็นการสังสรรค์สร้างความครั่นเครงสนุกสนาน ในเรื่อง “โอบิยะริ” นั้นจะปรากฏจากการดื่มสุราของคนรับใช้คือทะเลโรคจะ

⁴⁰ หนังสือประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น รวบรวมขึ้นตามบัญชาของจักรพรรดิเก็มเมอิ 元明 [Genmei] และเสร็จสิ้นในวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 712 (จาก โคะจิกิ ตำนานเก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เจริญผล, 2522), หน้าบทนำ)

⁴¹ โคะจิกิ ตำนานเก่าแก่ที่สุดของญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เจริญผล, 2522), หน้า 23-32.

⁴² 小林 實; 油谷 光雄、『狂言ハンドブック』、三省堂、2003、p.39.

⁴³ สรุปความจากนวัตน์ เลอะกุล. แจแปนแจแปน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สารคดี, 2545), หน้า 60-61.

⁴⁴ สรุปความจาก 藤原成一、『太郎冠者まかりとおる』、法蔵館、2003 年、p. 62, 68-70.

และจิโรกะจะ ทั้งสองมีนิสัยชอบดื่มสุราและมักจะขโมยสุราของเจ้านายคนคิมเป็นประจำเมื่อเจ้านายไม่อยู่บ้าน เจ้านายซึ่งรู้ถึงพฤติกรรมของทะโรกะจะและจิโรกะจะจึงออกอุบายวางแผนจับทั้งสองมัดเพื่อไม่ให้แอบขโมยดื่มสุราในขณะที่ตนไม่อยู่

ธรรมชาติของมนุษย์ได้สะท้อนให้เห็นผ่านลักษณะนิสัยของทะโรกะจะที่ชอบดื่มสุรา และใช้สุราเป็นเครื่องมือในการระบายออกซึ่งภาวะเก็บกดคับแค้นในจิตใจ ด้วยนิสัยที่ชอบดื่มสุราประกอบกับความรู้สึกไม่พอใจที่เจ้านายจับคนมัดเพื่อไม่ให้แอบไปขโมยสุราของเจ้านายจอมกตัญญูได้นำไปสู่พฤติกรรมที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์เกะโกะกุโจคือ การขัดขืนไม่เชื่อฟังคำสั่งของเจ้านายโดยการขโมยดื่มสุราของเจ้านาย อีกทั้งเมื่อทะโรกะจะมาได้ทีและพลันมองเห็นภาพสะท้อนใบหน้าของเจ้านายซึ่งแอบมายืนอยู่ข้างหลังในถ้วยสุรา จึงถือโอกาสอาศัยความเมา นินทาและร้องเพลงล้อเลียนเจ้านาย ระบายออกซึ่งความเก็บกดไม่พอใจที่มีต่อเจ้านายซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่สามารถแสดงออกมาให้เห็นได้ในภาวะปกติ ในเรื่อง พฤติกรรมดังกล่าวแม้จะมีจิโรกะจะเป็นคนตัดสินใจ แต่มีทะโรกะจะคอยร่วมมืออยู่ด้วย ทะโรกะจะจึงมีฐานะเป็นทั้งผู้ร่วมกระทำและผู้กระทำพฤติกรรมที่สะท้อนความเป็นเกะโกะกุโจในเวลาเดียวกัน

ในเรื่อง “โอบิยะริ” จะพบว่าการที่ทะโรกะจะมีพฤติกรรมที่ชอบแอบไปขโมยดื่มสุราที่เจ้านายหวงแหนอยู่เป็นประจำสะท้อนให้เห็นถึงการไม่สนใจต่อคำสั่งของเจ้านายซึ่งเป็นการสะท้อนปรากฏการณ์เกะโกะกุโจ ฟุจิวะระ ชิเงะกุสุ 藤原成一 [Fujiwara Shigekazu] กล่าวว่า สุรามีอิทธิพลต่อความเป็นปกติวิสัยในชีวิตประจำวันของชนชั้นต่ำในสมัยก่อน กล่าวคือ สุราทำให้ลืมหน้าที่และวิถีชีวิตประจำวันหรือสิ่งที่ควรกระทำ ทะโรกะจะเองนั้นรู้ดีว่าเมื่อได้ดื่มสุราแล้ว แม้จะทำงานผิดพลาดก็ยังสามารถหัวเราะอารมณ์ดีหรือพุดจาตลกไปกษาได้ ทำให้บรรยากาศที่ตึงเครียดกลายเป็นบรรยากาศที่รื่นเริง สุราสามารถทำให้ชนชั้นต่ำที่จงรักภักดีได้ปลดปล่อยอารมณ์ สิ่งที่ดีคิด และบังเกิดความคิดที่ไม่เกรงกลัวความผิดพลาดหรือถูกตำหนิ ทะโรกะจะคิดว่าหากขาดซึ่งสุราแล้วก็จะไม่สามารถทำงานได้จึงต้องพยายามหาทางดื่มทุกวิถีทางแม้จะต้องขโมยของเจ้านายคิมก็ตาม เพราะเมื่อได้ดื่มแล้วจะทำให้คนรู้สึกผ่อนคลาย เหมือนคนได้รับการปลดปล่อย สุราจึงเป็นสิ่งที่ทะโรกะจะขาดไม่ได้ไม่ว่าจะในโอกาสใด ในเรื่องนี้ ทะโรกะจะจึงเป็นตัวละครที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงการต้องการระบายออกซึ่งสิ่งที่เก็บซ่อนไว้ในจิตใจ (ฮอนเนะ 本音 [honne]) ของชนชั้นต่ำโดยอาศัยสุราเป็นเครื่องมือ⁴⁵

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พฤติกรรมการไม่เชื่อฟังคำสั่งและขัดขืนคำสั่งของเจ้านายที่ห้ามไม่ให้ขโมยดื่มสุราจึงเป็นการท้าทายและแสดงความรู้สึกที่เก็บซ่อนไว้ในใจซึ่งไม่สามารถแสดงออกมาได้ในภาวะปกติ ดังที่ได้กล่าวไปข้างต้นว่าอีกสาเหตุหนึ่งของการขโมยสุราของเจ้านายคิมนั้น เนื่องจาก

⁴⁵ 藤原成一、『太郎冠者まかりとおる』、法蔵館、2003年、p. 130.

คนทั้งสองโดยเฉพาะทะเลาะจะไม่พอใจในการกระทำของเจ้านาย ซึ่งความแค้นเคืองไม่พองใจดังกล่าวยังแสดงให้เห็นภายหลังจากที่ทั้งสองถูกจับมัดทั้งสองก็เกิดความรู้สึกอยากดื่มสุรา จิโรจะออกความคิดเพื่อหาวิธีดื่มสุราทั้งที่โดนมัดอยู่และทะเลาะจะเองก็เห็นด้วยกับความคิดของจิโรจะอย่างเต็มที่ เมื่อค้นพบวิธีแล้ว ทั้งสองก็ดื่มเหล้าจนเมามาและร้องรำทำเพลง เมื่อเจ้านายกลับมาพบทั้งคู่เมามาเพราะแอบดื่มสุราของคนทั้งๆที่ห้ามแล้วจึงโกรธมาก แต่ได้แอบยื่นคูปอยู่หลังคนทั้งสองพร้อมกับชะโงกหน้าออกมา เมื่อจิโรจะเป็นฝ่ายเห็นภาพสะท้อนของใบหน้าเจ้านายอยู่ในถ้วยสุราก็ประหลาดใจพลางหันไปบอกทะเลาะจะ แต่ทั้งสองกลับไม่รู้สีกักตัวเพราะความเมาเข้ายังพุดนินทาเจ้านายว่าภาพสะท้อนที่ปรากฏในถ้วยสุราคงเป็นจิตยึดติดของเจ้านายจอมงกที่ไม่อยากให้เห็นคนดื่มเหล้า

ฟูจิจะระกล่าวว่า เมื่อเจ้านายกระทำสิ่งที่ไร้เหตุผลหรือไม่สมเหตุผลลูกน้องหรือผู้ได้บังคับบัญชาก็จะเกิดความไม่พอใจและพยายามหาทางต่อต้านเจ้านายเพื่อแสดงความไม่พอใจของคนออกมา ในสมัยก่อนการดื่มสุราจนเมามาและนินทาวักกล่าวเจ้านายเป็นหนทางออกของหมู่ชนชั้นต่ำที่ต้องการยื่นกรานในสิทธิของตน และสะสมขึ้นทีละเล็กละน้อยจนถึงขั้นลุกขึ้นต่อต้านคำสั่งและท้าทายอำนาจของเจ้านาย ไม่ยอมเชื่อฟังเจ้านาย โดยทำตัวเกียจคร้าน หลบเลี่ยงงาน และไม่กระตือรือร้น⁴⁶ ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่า พฤติกรรมของทะเลาะจะที่สนับสนุนคำพูดและการกระทำของจิโรจะจะไม่ว่าจะเป็นการร่วมมือกับจิโรจะขโมยสุราของเจ้านายดื่มและการเห็นด้วยกับคำพูดของจิโรจะที่กล่าวนินทาเจ้านายสะท้อนให้เห็นถึงความไม่พอใจและพยายามหาทางระบายออกด้วยการแสดงพฤติกรรมดังกล่าว

จากพฤติกรรมการนินทาเจ้านาย ประกอบกับพฤติกรรมการร้องเพลงล้อเลียนเจ้านาย ผู้วิจัยมีความเห็นว่า พฤติกรรมการดื่มสุรานั้นเกิดจากภาวะแค้นเคืองภายในจิตใจ เป็นการหาสิ่งอื่นมาทดแทนเพื่อช่วยระบายความแค้นเคือง ซึ่งเป็นวิธีการระบายออกทางอารมณ์อย่างหนึ่ง สาเหตุเนื่องจากความเป็นลูกน้องและต้องคอยรับใช้เจ้านายที่ จี้เหนียว ประกอบกับทั้งทะเลาะจะและจิโรจะเองนั้นรู้สึกไม่พอใจเจ้านายที่จับพวกตนมัดไว้โดยไม่อธิบายเหตุผลในที่แรกแต่เนื่องจากเป็นลูกน้องได้บังคับบัญชาจึงไม่สามารถแสดงออกซึ่งอารมณ์โกรธให้เจ้านายเห็นได้ จึงเกิดความรู้สึกแค้นเคือง คับแค้นใจ และพยายามหาทางระบายออกด้วยการดื่มสุราที่เจ้านายหวงแหน เป็นการแก้แค้นเจ้านายทางอ้อมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการแสดงออกที่สื่อถึงความเป็นกะ โกะกูโจในแง่ของการพยายามฝ่าฝืนคำสั่งของเจ้านาย นอกจากนี้ ความแค้นเคืองซึ่งไม่สามารถกระทำหรือระบายออกให้เจ้านายรู้ได้ในสภาวะปกติ ซึ่งๆ หน้า ได้แสดงออกผ่านพฤติกรรมของทะเลาะจะและจิโรจะหลังจากขโมยดื่มสุราของเจ้านายสุราจึงเป็นเครื่องมือในการคิดสิ่งทีเก็บซ่อนอยู่ในจิตใจของคนทั้งสองออกมา ไม่ว่าจะเป็นการวิพากษ์วิจารณ์เจ้านาย กระทั่งตอบโต้ทำร้ายเจ้านายในที่สุด ตัวอย่างตอนหนึ่งที่ทั้งสองดื่มเหล้าจนเมามา

⁴⁶ สรุปความจาก 藤原成一、『太郎冠者まかりとおる』、法蔵館、2003年、p. 74.

มายและร้องรำทำเพลง เมื่อเจ้านายกลับมาพบทั้งคู่มามายเพราะแอบดื่มสุราของคนทั้งๆที่ห้ามแล้วจึง
โกรธมาก แต่ได้แอบยืนดูอยู่หลังคนทั้งสองพร้อมกับชะโงกหน้าออกม? เมื่อจิโรกะจะเป็นฝ่ายเห็น
ภาพสะท้อนของใบหน้าเจ้านายอยู่ในถ้วยสุราก็ประหลาดใจพลาทงหันไปบอกทะโรกะจะ แต่ทั้งสอง
กลับไม่รู้สึกก้าวเพราะความเมาซึ้งยังพุดนินทาเจ้านายว่าภาพสะท้อนที่ปรากฏในถ้วยสุราคงเป็นจิตยิ
คิตของเจ้านายจอมงกที่ไม่อยากให้ตนดื่มเหล้าดังคำพูดที่ว่า

太郎冠者	…ヤ、これはいかなこと。
次郎冠者	何と 頼うだ人のお姿ではないか。
太郎冠者	まことに 頼うだ人のお姿じゃ。
次郎冠者	何としてこの盃のうちへ映ったものであろうぞ。
太郎冠者	されば、何として映ったものであろうぞ。
次郎冠者	イヤ、某が思うは、頼うだ人は、しわい人じゃによって、兩 人ともいましめてはおいたれども、もし留守に、お酒を盗ん で飲みませぬか、とおぼしめす御執心が、この盃のうちへ映 ったものであろう。
太郎冠者	わごりよはよいところへ氣がついた。さだめて そのような ことであらう。 ⁴⁷
ทะโรกะจะ	…เฮ้ย นี่มันยังงัยกันแน
จิโรกะจะ	นี่มันเจ้านายมิไรนี่
ทะโรกะจะ	ใช่เจ้านายจริงๆ ค้วย
จิโรกะจะ	ทำไมถึงมาปรากฏอยู่ในถ้วยเหล้านี้ได้ละ
ทะโรกะจะ	นั่นสินะ มาปรากฏอยู่ในถ้วยได้อย่างไร
จิโรกะจะ	เออ ข้าคิดว่าคงเป็นจิตยิคิตของเจ้านายจอมงกของเราที่จับเรามัด เอาไว้ แต่ซึ้งกลัวว่าเราจะแอบดื่มเหล้ากันตอนที่เขาไม่อยู่ เลยมา ปรากฏตัวอยู่ในถ้วยเหล้าเป็นแน
ทะโรกะจะ	แกนี่ช่างพูดได้เข้าท่าเสียจริง มันคงเป็นจริงอย่างว่านั่นแหละ

ผู้วิจัยเห็นว่า กรณีของทะโรกะจะเน้นความเก็บกดในจิตใจดังกล่าวได้ถูกแปรเปลี่ยนให้แสดง
ออกมาในรูปแบบพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมไม่ว่าจะเป็นการดื่มสุราและการนินทาเจ้านายลับหลัง อีกทั้งยังปรากฏพฤติกรรมของจิโรกะจะที่ตอบโต้จะทำร้ายเจ้านายดังเช่นในตอนท้ายเรื่อง กล่าวคือ เมื่อจิ

⁴⁷ 小山 弘志、『狂言集上』、岩波書店、1967年、p.313.

โรกะจะรู้ว่าเจ้านายจะลงโทษพวกตน ด้วยความที่มีฝีมือในด้านการต่อสู้จึงตั้งใจรับและจะตอบโต้โดยจะ
จะใช้ไม้พลองไล่ตีเจ้านาย

พฤติกรรมการทำร้ายของจิโรกะจะแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึงการกระทำที่สะท้อนความเป็น
เป็นเกะโกะกุโจ ฝ่ายทะโรกะจะนั้นได้รับหนีไปเสียก่อนด้วยความกลัวเนื่องจากตนทำผิดแอบขโมย
สุราเจ้านายดื่มทั้งที่เจ้านายสั่งห้าม ประกอบกับตนไม่มีฝีมือในด้านการต่อสู้ แต่ทั้งนี้ผู้วิจัยมองว่า หาก
ทะโรกะจะมีฝีมือในการต่อสู้ทะโรกะจะอาจจะตอบโต้เจ้านายด้วยเช่นกัน ดังเช่นในกรณีของบท
ละครสำนักอิซุมิซึ่งทะโรกะจะเป็นตัวละครเอกนั้นปรากฏให้เห็นว่าฝ่ายที่ขู่และวิ่งไล่ตีเจ้านายใน
ตอนท้ายเรื่องนั้นคือทะโรกะจะ

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า นอกจากอาศัยสุราเป็นเครื่องมือแล้ว สาเหตุที่ทะโรกะจะซึ่งปกติเป็น
คนหัวอ่อนและค่อนข้างยอมตามเจ้านายเกิดความกล้าที่จะกระทำพฤติกรรมขัดขึ้น นินทาล้อเลียน
เจ้านายดังกล่าวไปข้างต้นนั้นเป็นเพราะความรู้สึกของการมีพรรคพวกคือจิโรกะจะร่วมมือในการ
กระทำ จึงทำให้ทะโรกะจะเกิดความกล้าที่จะคิดสิ่งที่คุณรู้สึกนึกคิดซึ่งซ่อนอยู่ในส่วนลึกของจิตใจให้
ปรากฏออกมาทางพฤติกรรม ทะโรกะจะจึงเป็นเสมือนสื่อกลางที่ช่วยสะท้อนภาพความเก็บกดคับ
ข้องใจจากการถูกว่ากล่าวและกดขี่ข่มเหงซึ่งเกิดขึ้นกับชนชั้นต่ำในสมัยก่อน ด้วยความที่เป็นชนชั้น
ผู้น้อยที่ต้องคอยเชื่อฟังคำสั่งและคอยรับใช้เจ้านายทุกอย่าง แม้จะรู้สึกขัดเคืองแต่ก็ไม่สามารถแสดง
ออกมาได้จึงต้องอาศัยสุราเป็นเครื่องมือช่วยระบายความรู้สึก จากที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้นว่าการ
ดื่มสุรานั้นช่วยให้รู้สึกผ่อนคลายและครื้นเครง เป็นหนทางปลดปล่อยของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน
หมู่ชนชั้นต่ำ แต่ในอีกทางหนึ่งการดื่มสุราเป็นเครื่องมือในการระบายความเก็บกด ทำให้สามารถ
แสดงออกซึ่งความรู้สึกต่อต้านและนำไปสู่ความรุนแรงได้

บุอะกุกับปรากฏการณ์เกะโกะกุโจ

“บุอะกุ”เป็นละครเดี่ยวเงินที่มีความยาวกว่าละครเดี่ยวเงินทั่วไป ชื่อเรื่องตั้งชื่อตามตัวละคร
เอกคือ บุอะกุ ซึ่งเป็นผู้ติดตามรับใช้เจ้านายที่ถูกเลี้ยงดูให้เติบโตมาพร้อมกับทะโรกะจะ แต่ตัวละครที่
แสดงบทบาทสำคัญในเรื่องไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันคือ ทะโรกะจะผู้ที่พยายามปกป้องและสนับสนุน
การกระทำของบุอะกุอีกทั้งยังช่วยวางแผนออกอุบายช่วยเหลือบุอะกุให้พ้นผิด นอกจากนี้ตัวละคร
เจ้านายในเรื่องนี้ก็มีความสำคัญในการดำเนินเรื่องไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตัวละครตัวอื่น โดยปกติแล้ว
ในบทละครเดี่ยวเงินนั้นจะมีตัวละครเอก (ฉนิเตยะ) ซึ่งมีบทบาทเด่นที่สุดในเรื่องเพียงตัวเดียว แต่ก็มี
เดี่ยวเงินบางเรื่องที่มีตัวละครเอกถึง 2 ตัว แต่สำหรับเรื่องบุอะกุนี้มีลักษณะที่แตกต่างออกไปจาก
เดี่ยวเงินเรื่องอื่น กล่าวคือ ตัวละครทั้งสามคือบุอะกุ ทะโรกะจะ และเจ้านายมีบทบาทสำคัญไม่ยิ่ง
หย่อนไปกว่ากัน เรียกได้ว่าตัวละครทั้งสามตัวในเรื่องนี้มีบทบาทเทียบเท่าตัวละครเอกเหมือนกัน

หมด ซึ่งนอกจากเรื่อง “บุอะกุ” แล้วก็ไม่พบเคียวเงินเรื่องใดที่มีลักษณะเช่นนี้⁴⁸ ดังนั้นเรื่อง “บุอะกุ” จึงถูกจัดประเภทแตกต่างกันออกไปตามมุมมองของนักวิชาการ กล่าวคือเคียวเงินเรื่อง “บุอะกุ” อาจถูกจัดเข้าในประเภทคะอิเมียวเคียวเงินเมื่อเจ้านายเป็นตัวละครเอก หรืออาจถูกจัดเข้าในประเภท โอเมียวเคียวเงินเมื่อทะโรกะจะหรือบุอะกุ (ผู้ติดตามรับใช้เจ้านาย) เป็นตัวละครเอกตามแบบสำนักโอคุระ หรืออาจถูกจัดเข้าในประเภทเกะโกะกุโจโมะโนะซึ่งเป็นการแบ่งย่อยในโอเมียวเคียวเงินตามที่ปรากฏในหนังสือเคียวเงินอันโคะบุกุกุ ของโคะบะยะชิ เซะกิ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับผู้น้อยที่อาจเอื้อมข้ามหัวผู้ใหญ่

เรื่อง “บุอะกุ” มีเนื้อหาเกี่ยวกับความสงสารที่เกิดขึ้นในใจของทะโรกะจะที่ต้องการจะช่วยเหลือเพื่อน ทำให้ต้องตัดสินใจฝ่าฝืนคำสั่งเจ้านายโดยแอบช่วยชีวิตและวางแผนให้บุอะกุเพื่อนรักของตนซึ่งมีนิสัยเกะจ้านไม่ฟังคำสั่งของเจ้านายให้รอดพ้นจากการถูกเจ้านายส่งนม การที่ทะโรกะจะเกิดความสงสารจนต้องยอมฝ่าฝืนคำสั่งของเจ้านายโดยปล่อยตัวบุอะกุไปนั้น สะท้อนให้เห็นชัดเจนถึงปรากฏการณ์ทางสังคมเกะโกะกุโจในอีกลักษณะหนึ่งที่แตกต่างออกไปจากสองเรื่องแรก

เรื่อง “บุอะกุ” มีกลวิธีการปูพื้นเรื่องโดยกำหนดให้ตัวละครบุอะกุเป็นจุดเริ่มต้นของปมปัญหาด้วยการกระทำพฤติกรรมที่เรียกว่าเกะโกะกุโจ โดยเปิดฉากเริ่มต้นด้วยอารมณ์โกรธของเจ้านาย ตามด้วยการบรรยายลักษณะการกระทำพฤติกรรมที่เป็นเกะโกะกุโจของบุอะกุเพื่อให้ผู้อ่านทราบถึงอารมณ์ของเรื่องก่อนที่จะนำไปสู่พฤติกรรมของทะโรกะจะ ดังคำพูดของเจ้านายที่ว่า

「われとしがいをするやうな奴」⁴⁹

“ไอ้เจ้าข้ารับใช้ที่รื้อนจะบุกเบิกพัฒนาแข่งกับข้า”

「きょうは汝に言い付く。成敗して来い。」⁵⁰

วันนี้ข้าขอสั่งแกให้ไปจัดการฆ่ามันซะ

คำว่าฉิงะอิ しがい (新開) [shigai] หรือ ฉิงะฮิ しがひ [shigahi] ในภาษาโบราณ หมายถึง “การบุกเบิกพื้นที่อาณาเขต” หรือ “การบุกเบิกพัฒนาพื้นที่นาแล้วนำมาเป็นของตนเอง”⁵¹ ซึ่งโดยนัยหมายถึงการสั่งสมพอกพูนพลังอำนาจของตนเอง กล่าวคือ ขณะที่บุอะกุอยู่รับใช้ในบ้านของเจ้านาย

⁴⁸ อ้างอิงจาก 北川 忠彦、『狂言百番』、談交社、1964 年、p.39.

⁴⁹ 小林 貢、油谷 光雄、『狂言ハンドブック』、三省堂、1995 年、p.209.

⁵⁰ 小山 弘志、『狂言集上』、岩波書店、1967 年、pp. 226-227.

⁵¹ Ibid., p.209.

แต่ก็ออกไปทำงานข้างนอกของตนเองด้วย พฤติกรรมการออกไปทำงานข้างนอกของนุอะกุเป็นการ
 แอบสั่งสมอำนาจของตนเองเพื่อต่อต้านเจ้านายโดยลับๆทำให้นุอะกุแยกตัวออกห่างไม่สนใจที่จะอยู่
 คอยติดตามรับใช้เจ้านายตลอดเวลา ดังเช่นที่ะโรกะจะซึ่งถือเป็นลักษณะของเกะโกะกุโจ เจ้านายซึ่งรู้
 ดีถึงพฤติกรรมของนุอะกุได้สั่งสมความไม่พอใจและความโกรธขึ้นทีละน้อยกระทั่งถึงขีดสุด จึงทำให้
 เจ้านายตัดสินใจลงโทษนุอะกุด้วยการฆ่าโดยสั่งให้ะโรกะจะเป็นคนลงมือ⁵² จากแนวคิดดังกล่าว
 ข้างต้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าความโกรธและไม่พอใจในพฤติกรรมของนุอะกุซึ่งเกิดขึ้นในจิตใจของ
 เจ้านายนั้นแฝงด้วยความกังวลที่คนรับใช้ของตนกระทำการแข็งข้อ ไม่ยอมปฏิบัติตามหน้าที่ จึงคิดเร่ง
 กำจัดเสียโดยเร็วเพื่อไม่ให้ก่อการใหญ่มากยิ่งขึ้น ในฐานะที่ะโรกะจะได้ฉ้อฉลของชีวิตให้กับ
 นุอะกุ แต่เจ้านายก็หาได้ฟังไม่กลับเงื้อมดาบขึ้นขู่จะฆ่าะโรกะจะด้วยอีกคน ดังคำพูดที่ว่า

主	ハハア、すれば 汝は、武悪に頼まれたよな。
太郎冠者	さようではござらぬ。
主	ようおりやる。
太郎冠者	ハ。
主	この上は 武悪を成敗しようともさししょうず、またすまいと もさししょうが、ていとおしやるまいか。太刀に手をかける ⁵³
เจ้านาย	ฮ่า ฮ่า จัน แก คงถูกเจ้านุอะกุขอร้องมาสินะ
ทะโรกะจะ	หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ขอรับ
เจ้านาย	จันก็คิดละ
ทะโรกะจะ	ขอรับ
เจ้านาย	อย่างไรเสีย เจ้าก็ต้องไปฆ่าเจ้านุอะกุอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือแก จะไม่ทำ (เอามือจับดาบ)

ความเก็บกดที่ถูกเจ้านายข่มขู่และบีบบังคับให้ไปฆ่านุอะกุ เป็นความเก็บกดที่สะท้อนภาพ
 สังคมในยุคสมัยก่อนที่ชนชั้นต่ำมักจะถูกกดขี่ข่มเหงจากชนชั้นสูง เนื่องจากชนชั้นต่ำถือเป็นทาส
 บริวารที่เจ้านายชูปเลียงมา เป็นเสมือนหนึ่งทรัพย์สินส่วนตัวซึ่งเจ้านายมีอำนาจสิทธิขาดอย่างเต็มที่
 ในการที่จะกระทำการอย่างไรก็ได้กับลูกน้องของตนไม่ว่าจะทำโทษทรมานอย่างไรเช่นในเรื่องนะริอะระริ

⁵² 小林 貢、“「太郎冠者」という呼び名、” 国立能楽堂 第 248 号 (4 月 2004 年): 20-24. และ 小林
 貢; 油谷 光雄、『狂言ハンドブック』、p.209.

⁵³ 小林 貢、“「太郎冠者」という呼び名、” 国立能楽堂 第 248 号 (4 月 2004 年): 20-24. และ 小林
 貢; 油谷 光雄、『狂言ハンドブック』、p.227.

และโบมิบะริ ขาข่อหรือแม่กระทั่งสั่งฆ่า และลูกน้องเองก็ต้องยอมตามในฐานะบริวารผู้ซื่อสัตย์ อันโนะ มะชะกิ 安野 眞幸 [Anno Masaki] กล่าวว่า โดยปกติความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับลูกน้องหรือชนชั้นค่านั้นจะเป็นเสมือนการค้าขายแลกเปลี่ยนกันระหว่าง “โน-โอะกุ 能・職 [no-shoku]” ซึ่งหมายถึง “อาชีพที่ขายความสามารถ” เพื่อแลกเปลี่ยนกับ “ฟูชิ 扶持 [fuchi]” คือ “การได้รับการดูแลช่วยเหลือ” กล่าวคือ ลูกน้องจะขายความสามารถของตนเพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้รับการดูแลช่วยเหลือจากเจ้านาย แต่ในเคียวเน็นนั้นความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายกับลูกน้องจะเป็นลักษณะของการตอบแทนบุญคุณ บริวารซึ่งเป็นชนชั้นต่ำจำต้องอุทิศกายเพื่อตอบแทนให้กับเจ้านายด้วยความภักดี⁵⁴ ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจนถึงอำนาจสิทธิขาดของเจ้านายคือเรื่องนะวะนะอิ ซึ่งเป็นเรื่องของเจ้านายที่แพ้พนันเป็นหนี้เป็นสินจนต้องเอาลูกน้องของตน (ทะโรกะจะ) ไปใช้หนี้แทน ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถพบเห็นได้ในยุคสมัยสงครามกลางเมืองซึ่งมีการปกครองในรูปแบบศักดินาสวามิภักดิ์

บทละครเรื่องนี้กำหนดให้ทะโรกะจะเป็นผู้คอยปกป้องช่วยเหลือนุอะกุในทุกๆ อย่างไม่ว่าจะพยายามช่วยอ้างเหตุผล และพุดจาบ้ายเบี่ยงเจ้านายเพื่อปกป้องนุอะกุจนตัวเองถูกเจ้านายฆ่า อีกทั้งยังจัดขึ้นคำสั่งของเจ้านายไว้ชีวิตนุอะกุ และยังช่วยออกอุบายให้นุอะกุปลอมตัวเป็นวิญญาณเพื่อให้นุอะกุรอดพ้นจากการถูกฆ่าอีกครั้ง การที่ทะโรกะจะคอยปกป้องและให้ความช่วยเหลือนุอะกุนั้นเพราะเห็นว่าเจ้านายทำเกินกว่าเหตุ ประกอบกับความสงสารเพื่อนซึ่งเติบโตมาด้วยกันและอยู่ในสถานทางสังคมเช่นเดียวกับตนอาจเป็นการแสดงถึงความเก็บกดไม่พอใจที่สั่งสมอยู่ในตัวของทะโรกะจะต่อ การกระทำของเจ้านายที่มองพวกตนเหมือนเป็นสัตว์สิ่งของที่จะฆ่าหรือทำลายเมื่อใดก็ได้ เห็นได้จากพฤติกรรมที่เจ้านายต้องการลงโทษนุอะกุด้วยการฆ่า อีกทั้งขู่ที่จะฆ่าทะโรกะจะหากไม่ยอมทำตามคำสั่ง จึงเป็นมูลเหตุทำให้ทะโรกะจะตัดสินใจขัดคำสั่งของเจ้านายในท้ายที่สุด บทบาทของทะโรกะจะถือเป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งในเรื่อง แม้ทะโรกะจะจะได้ไม่ได้กระทำพฤติกรรมกะ โกะกุโจโดยตรง แต่การคอยปกป้อง และแอบช่วยเหลือนุอะกุซึ่งเป็นการขัดคำสั่งของเจ้านายนั้นก็ถือเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์กะ โกะกุโจ

ลักษณะนิสัยของทะโรกะจะในเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นธรรมชาติของมนุษย์ในการ โทกหกเพื่อเอาตัวรอด กล่าวคือทะโรกะจะโทกหกเจ้านายว่าได้ฆ่านุอะกุแล้ว เนื่องจากเจ้านายเคยขู่ที่จะฆ่าตนหากไม่ยอมทำตามคำสั่ง รวมถึงการยอมโทกหกเจ้านายให้กลัวเรื่องวิญญาณนุอะกุเพื่อช่วยเพื่อนให้รอดพ้นจากการลงโทษจากเจ้านาย ยังสะท้อนธรรมชาติของความรักเพื่อนพ้อง โดยแสดงให้เห็นว่าความรู้สึกของความเป็น “เพื่อน” หรือ “พวกพ้อง” ในตัวของทะโรกะจะนั้นมีอยู่อย่างเหนียวแน่นโดยการปกป้องและช่วยเหลือเพื่อนซึ่งอยู่ในสถานภาพชนชั้นต่ำเหมือนกับตนแม้ต้องขัดคำสั่งของเจ้านายก็ตาม

⁵⁴ 安野 眞幸、『下人論：中世の異人と境界』、日本エディタースクール、1987年、p.161.

พฤติกรรมของทะเลโรคจะพยายามปกป้องนุอะกูและขัดขืนคำสั่งสั่งของเจ้านายโดยการปล่อยตัวนุอะกูไป มีนัยของความเป็นกะโทะกูโจแฝงอยู่ กล่าวคือ เป็นพฤติกรรมที่แสดงให้เห็นถึงการสนับสนุนการกระทำของนุอะกู ทั้งยังแสดงถึงการแข็งข้อไม่ยอมตามเจ้านายที่สั่งสมอยู่ในตัวทะเลโรคจะด้วย สาเหตุเนื่องจากความไม่พอใจการกระทำของเจ้านายที่ปฏิบัติต่อน้องเหมือนเช่นสัตว์สิ่งของที่จะฆ่าหรือทำลายทิ้งเมื่อใดก็ได้ ประกอบกับความรักความสงสารเพื่อนที่เติบโตมาด้วยกัน มีความผูกพันกัน แม้จะรู้ว่าเพื่อนกระทำการสิ่งที่ผิดต่อเจ้านายแต่ก็ยอมขัดขืนคำสั่งของเจ้านายปล่อยตัวนุอะกูไป ซึ่งในแง่หนึ่งก็คือการทำทายอำนาจและแสดงพลังของกลุ่มชนชั้นล่างที่มีความเห็นอกเห็นใจกัน เรื่องนี้แม้จะตั้งชื่อตามตัวละครเอกในเรื่องคือนุอะกูก็ตามแต่ตัวละครทะเลโรคจะมีบทบาทสำคัญไม่น้อย โดยการปูเรื่องให้นุอะกูเป็นจุดเริ่มของปมปัญหาด้วยการกระทำพฤติกรรมกะโทะกูโจและให้ตัวละครทะเลโรคจะคอยปกป้องช่วยเหลือนุอะกูทุกอย่าง

การที่ทะเลโรคจะสามารถหลอกลวงเจ้านายและช่วยเพื่อนให้รอดพ้นจากการถูกฆ่าได้ด้วยอุบายต่างๆ ถือเป็นความสำเร็จของชนชั้นล่างที่สามารถต่อสู้และมีชัยชนะเหนือชนชั้นสูงอันเป็นปรากฏการณ์สังคมกะโทะกูโจที่ชนชั้นล่างสามารถท้าทายอำนาจของชนชั้นสูงด้วยอุบายจนสำเร็จ นอกจากความเป็น “เพื่อน” แล้วยังมีมิติของความเป็น “พวก” เดียวกัน สถานภาพเหมือนกัน และถูกกระทำค้ำเช่นเดียวกัน ทะโรคจะอาจจะต้องการท้าทายและขัดขืนคำสั่งไม่เคารพเจ้านายเช่นเดียวกับนุอะกูแต่ไม่กล้าลงมือกระทำด้วยตนเอง การที่นุอะกูทำพฤติกรรมเช่นนั้นจึงเท่ากับทะเลโรคจะได้ทำด้วยแม้จะไม่ได้ทำโดยตรงด้วยตนเอง แต่การช่วยเหลือก็คือการส่งเสริมและสนับสนุนการ ท้าทายขัดขืนอำนาจของเจ้านายโดยอ้อมซึ่งถือเป็นความสำเร็จของชนชั้นล่างซึ่งรวมถึง ทะโรคจะด้วย เรื่อง “นุอะกู” จึงเป็นเรื่องที่พบการสะท้อนปรากฏการณ์กะโทะกูโจโดยผ่านพฤติกรรมของนุอะกูและของทะเลโรคจะ

ทะเลโรคจะ : ภาพสะท้อนความรู้สึกของชนชั้นล่างในปรากฏการณ์กะโทะกูโจ

การศึกษาโดยใช้แนวคิดวรรณกรรมกับสังคมนั้น ย่อมทำให้เราเข้าใจวรรณกรรมในแง่ที่วรรณกรรมเป็นผลผลิตจากประสบการณ์ทางสังคม ในขณะที่เดียวกันเราก็สามารถเข้าใจสังคมผ่านกลวิธีทางวรรณกรรม เคียวเงินจึงมิใช่วรรณกรรมเพื่อการแสดงเท่านั้น แต่เป็นเครื่องมือหนึ่งของการสะท้อนปรากฏการณ์กะโทะกูโจผ่านตัวละครทะเลโรคจะ

ทะเลโรคจะเป็นตัวละครที่ถือได้ว่าเป็นตัวแทนของละครเคียวเงิน สถานภาพของทะเลโรคจะเป็นชนชั้นต่ำที่คอยติดตามรับใช้เจ้านายซึ่งเป็นคนชั้นสูง ลักษณะนิสัยและพฤติกรรมมีความหลากหลาย ทั้งดีและไม่ดีปะปนกันไป เปรียบได้กับสามัญธรรมดาของมนุษย์ที่มีลักษณะนิสัยที่แตกต่างกันออกไปตามสถานการณ์ เนื่องจากทะเลโรคจะเป็นตัวละครที่ถูกเลี้ยงดูให้เติบโตมาพร้อมกับเจ้านายตั้งแต่ยัง แต่ด้วยสถานภาพที่เป็นชนชั้นต่ำและเป็นเพียงคนติดตามรับใช้ จึงต้องยอมตามและเชื่อฟังคำสั่งของเจ้านายทุกอย่าง จนในบางคราวก็ถูกเอารัดเอาเปรียบ ถูกกลั่นแกล้ง และถูก

ลึกรอนสิทธิเสรีภาพ เมื่อมีสถานการณ์บางอย่างบีบบังคับ ทะโรกะจะจึงแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาในลักษณะที่ตรงกันข้ามคือการแสดงอำนาจ ไม่เชื่อฟังคำสั่ง การหลอกลวง การกลั่นแกล้ง เจ้านาย ภายใต้กลไกการป้องกันตัวอันเนื่องมาจากความเกียจคร้าน และลุกขึ้นตอบโต้เพื่อรักษาเสรีภาพ ในการเลือกวิถีชีวิต และต่อสู้เพื่อสิทธิในการบรรลุศักยภาพของตนเอง โดยการแสดงพฤติกรรมท้าทาย อย่างน้อยเพื่อมุ่งระบายความคับข้องใจให้เจ้านายได้ตระหนัก

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ลักษณะพฤติกรรมของทะโรกะจะเช่นนี้สามารถเทียบเคียงกันได้อย่างดี กับพฤติกรรมและการแสดงออกของชาวนาและชนชั้นต่ำในยุคสมัยกลางของญี่ปุ่นที่ลุกขึ้นต่อต้าน การกดขี่ข่มเหงจากชนชั้นสูง (หรือที่เรียกว่าปรากฏการณ์กะโทะกุโจ) โดยพยายามก้าวขึ้นไปสู่ชนชั้นปกครองเพื่อไม่ให้ถูกเอารัดเอาเปรียบและให้ได้มาซึ่งเสรีภาพในการดำรงชีพ แม้ผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำของทะโรกะจะสำเร็จในบางครั้งและล้มเหลวในหลายหน หรือไม่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงใดๆ เช่นเดียวกับสภาพสังคมในญี่ปุ่นยุคกลางซึ่งเกิดการรบราเพื่อแย่งชิงอำนาจโดยผู้อยู่ได้อำนาจ ซึ่งอาจมีแพ้ มีชนะ มีประสบผลสำเร็จ มีล้มเหลวตามแต่สถานการณ์ก็ตาม แต่พฤติกรรมของทะโรกะจะนั้นได้แสดงออกให้เห็นถึงความรู้สึกต่อต้านและต้องการท้าทายอำนาจซึ่งสัมพันธ์ สอดคล้องกับปรากฏการณ์กะโทะกุโจ ความสำเร็จหรือล้มเหลวในการทำทลายอำนาจที่ปรากฏในเลี้ยวเงินผ่านพฤติกรรมของทะโรกะจะนั้น จึงอาจไม่ใช่สิ่งสำคัญเท่ากับนัยที่แฝงอยู่ในแง่พฤติกรรมการ ระบายออกภายใต้ความกดดันจากการถูกกดขี่ของชนชั้นล่าง แม้มิได้มุ่งหวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงก็ตาม แต่การที่สามารถเอาชนะ ลองดี หรือหลอกล่อเจ้านายได้ชั่วคราวนั้นถือเป็นการส่งสัญญาณของ ความรู้สึกของคนชั้นล่างให้คนชั้นสูงได้ตระหนัก ผ่านมิติของการแสดงซึ่งได้สื่อออกมาให้เห็นใน รูปแบบของความคลกขบขัน ซึ่งเมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งแล้วย่อมเห็นได้ว่าการแสดงคือการสื่อสาร ความคิด ความรู้สึกของคนต่างสถานะภาพ

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กัลยาณี สิตสุวรรณ, “เกี้ยวเงิน,” ใน ด้วยกตัญญูตา. (กรุงเทพมหานคร: คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536)

กัลยาณี สิตสุวรรณ, “เกี้ยวเงิน,” ใน ญี่ปุ่นศึกษา (ปฐมฐาน: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530)

ภาษาอังกฤษ

Don Kenny. **A KYŌGEN COMPANION** (Tokyo: KINKOH, 1999)

Kato Shuichi. **A HISTORY OF JAPANESE LITERATURE**, Translated by David

Koyama Hiroshi. **A KYŌGEN SHŪ. vol. 1** (Nihon Koten Bungaku Taikei: Iwanami Shoten, 1960)

Kunio Komparu. **THE NOH THEATER: Principles and Perspectives**. (New York, Tokyo, Kyoto: Weatherhill / Tankosha, 1983)

Richard N. McKinnon. **Selected Plays of Kyōgen** (n.p., 1980)

ภาษาญี่ปุ่น

安藤 常次郎; 三宅 藤九郎; 古川 久; 小林 積、『狂言総覧』、能楽書林、1973 年。

小林 貴、 “「太郎冠者」という呼び名、” 国立能楽堂 第 248 号 (4 月 2004 年): 21-24.

小林 貴; 油谷 光雄、『狂言ハンドブック』、三省堂、1995 年。

小山 弘志、『狂言集 上』、岩波書店、1967 年。

永原 慶二、『下克上の時代』、中央公論社、1971 年。

永原 慶二、『日本の歴史』下克上の時代、中央公論社、1971 年。

野上 豊一郎、『太郎冠者・山伏行状記』、檜書店、2002 年。

平田 悦郎、『伝統芸能一能・狂言・文楽・歌舞伎』、凡人社、1994 年。

โลกทัศน์และความรู้สึกนึกคิดต่อพม่าและคนพื้นเมืองของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษในพม่า ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20

ธนาภา เดชพาวณิกกุล*

บทคัดย่อ

นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษคือกลุ่มคนที่มียุทธศาสตร์ในการปกครองพม่าในสมัยอาณานิคม ในบรรดานักบริหารและเจ้าหน้าที่กลุ่มต่างๆ นั้น ข้าราชการพลเรือนแห่งอินเดีย หรือที่เรียกโดยย่อว่า ICS เป็นนักบริหารกลุ่มสำคัญที่สุดอันเนื่องมาจากหน้าที่ความรับผิดชอบและอิทธิพลของพวกเขาที่มีต่อคนพื้นเมือง บทความนี้มุ่งอภิปรายถึงแหล่งที่มาของอุดมการณ์และแบบแผนทางความคิด รวมถึงปัจจัยต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการวางกรอบความรู้ ทัศนคติ และแบบแผนทางด้านอารมณ์ความรู้สึกนึกคิดของคนเหล่านี้ที่มีต่อพม่าและคนพื้นเมืองในพม่า โดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างโน้ตค้นเผ่าพันธุ์และชนชั้นที่มีต่อการกำหนดแนวทางการแสดงออกของความรู้สึกนึกคิด ภายใต้บริบทของการพุ่งสูงของกระแสลัทธิจักรวรรดินิยมในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนถึงระยะเสื่อมอำนาจของจักรวรรดินิยมอังกฤษ

ความนำ: การมาของชนชั้นนำใหม่และการสลายตัวของชนชั้นนำแบบจารีตในพม่าตอนบนในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19

รัฐพม่าในระยะก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 มีโครงสร้างสังคมเช่นเดียวกับรัฐจารีตอื่นๆ ในภาคพื้นทวีปของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในแง่ที่ชนชั้นปกครองจำนวนน้อยเป็นผู้ยึดกุมอำนาจและความมั่งคั่งของรัฐเอาไว้ โดยจุดสุดยอดของโครงสร้างดังกล่าวก็คือพระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ เรื่อยลงมาสู่ขุนนางระดับต่างๆ จนถึงสามัญชน ในเชิงทฤษฎี กษัตริย์พม่าผู้ดำรงสถานะสูงส่งเหนือธรรมชาติและหลากหลายตามความเชื่อทางศาสนา อาทิ จักรพรรดิราช สมมติเทพ พระอินทร์ ธรรมราชา พระโพธิสัตว์ ฯลฯ จะใช้อำนาจผ่านขุนนางซึ่งเป็นกลไกหลักทางการปกครอง ขณะที่คนส่วนใหญ่ที่เหลือของสังคมคือบรรดาไพร่และทาสหลากหลายชาติพันธุ์นั้นมีหน้าที่ส่งส่วยหรือใช้แรงงานแก่รัฐตามระบบศักดินา¹

*ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์เอเชีย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งในสารนิพนธ์เรื่อง "การศึกษาการพรรณนาเรื่องชาติพันธุ์ในงานประวัติศาสตร์พม่าที่เขียนโดยนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษ ค.ศ. 1880-1950" โดยที่บางส่วนของบทความได้เคยเสนอในที่อื่น หากแต่ได้ปรับเนื้อความและเพิ่มเติมข้อมูลภายใต้จุดมุ่งหมายที่ต่างออกไป อนึ่ง การแปลชื่อหน่วยและตำแหน่งทางการปกครองของอังกฤษเป็นภาษาไทยในบทความนี้จะแตกต่างเล็กน้อยจากที่ปรากฏในสารนิพนธ์ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับงานเขียนว่าด้วยการปกครองของอังกฤษในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เรื่องอื่นๆ

¹ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Michael Aung-Thwin. (1984, September). Hierarchy and Order in Pre-Colonial Burma. *Journal of Southeast Asian Studies*. 15(2): 224-232.

อย่างไรก็ตาม การเนรเทศพระเจ้าธิบอ (Thibaw min, 1878-1885) พร้อมมเหสีของพระองค์และเชื้อพระวงศ์จำนวนมากไปยังอินเดียทันทีหลังสงครามอังกฤษ-พม่าครั้งที่ 3 สิ้นสุดลง จากนั้นทำการยกเลิกสถาบันกษัตริย์พม่าและประกาศผนวกพม่าเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอินเดียในเดือนมกราคม ค.ศ. 1886 ได้ก่อให้เกิดผลสะท้อนอย่างมหาศาลต่อคัลยาณภาพภายในโครงสร้างสังคมแบบจารีตของพม่า โดยเฉพาะในแง่ของลำดับชั้นทางสังคม กล่าวคือ การขาดสถาบันกษัตริย์เท่ากับเป็นการทำลายแหล่งอ้างอิงความชอบธรรมของขุนนางซึ่งเป็นชนชั้นอภิสิทธิ์ชนในสังคมพื้นเมือง เนื่องจากตามธรรมเนียมแบบจารีตของพม่า บุคคลจะได้รับเกียรติยศว่าเป็นขุนนางหรือมีเชื้อสายสืบเนื่องมาแต่ชนชั้นดังกล่าวก็ต่อเมื่อได้รับการรับรองจากพระมหากษัตริย์ ตระกูลขุนนางที่ได้รับการรับรองจากราชสำนักนี้จะมีรายนามบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในท้องพระคลังหลวง เมื่อประกอบกับการปรับเปลี่ยนพระราชวังมณฑลเย่ที่เดิมเคยดำรงสถานะเป็นศูนย์กลางจักรวาลมาเป็นกองบัญชาการทหาร การเคลื่อนย้ายครอบครัวของขุนนางและเชื้อพระวงศ์จำนวนมากที่อาศัยอยู่ในกรุงมณฑลเย่ออกจากพื้นที่ การเผาทำลายเอกสารในพระคลังหลวงโดยนายทหารอังกฤษ ได้ทำให้บรรดาเชื้อพระวงศ์และชนชั้นขุนนางเดิมที่อาจสามารถสืบสายตระกูลได้นับร้อยปี ขาดสิ่งที่จะพิสูจน์ความน่าเชื่อถือในสถานภาพทางชนชั้นของตนแก่ผู้อื่น ทั้งนี้นอกจากชนชั้นสูงแล้ว อังกฤษยังทำการเลิกระบบไพร่และทาสในทันทีด้วยซึ่งส่งผลให้ข้อผูกมัดทางสังคมระหว่างชนชั้นสูงและล่างหมดสิ้นลง อาจกล่าวได้ว่าไม่เพียงอังกฤษสามารถพิชิตกองทัพของพระเจ้าธิบอได้อย่างง่ายดายและในเวลาอันสั้น ทว่า มาตรการทางการเมืองการปกครองที่อังกฤษบังคับใช้กับพม่าและการปฏิบัติที่ขาดความยั้งคิดของบรรดานายทหารยังทำลายสถาบันที่ยึดโยงอุดมคติทางการเมืองและสังคมของชาวพม่าได้อย่างถึงราก (Thant Myint-U, 2001)

ในขณะที่เชื้อพระวงศ์และชนชั้นขุนนางที่สามารถพิสูจน์ความสูงศักดิ์และสายตระกูลอันเก่าแก่ได้จริงในพื้นที่ตอนกลางและตอนบนของพม่าเริ่มสลายตัวลงในเวลาเพียงหนึ่งช่วงอายุคนจากการที่ขุนนางของระบอบเก่าจำนวนมากที่ให้ความร่วมมือแก่อังกฤษในการปกครองอาณานิคมใหม่ได้ถูกดุดดลื่นเข้าสู่ระบบอย่างรวดเร็ว และอีกจำนวนไม่น้อยที่เสียชีวิตไปในสงครามต่อต้านอังกฤษที่ดำเนินอยู่ราว 6 ปีหรือที่อังกฤษมองว่าเป็น "การทำพม่าให้สงบ" (pacification of Burma) บรรดาข้าราชการในระดับท้องถิ่น โดยเฉพาะพวกเมียวตจี (myo-thugyi) หรือนายบ้านซึ่งส่วนใหญ่คือชนชั้นนำในแต่ละท้องถิ่นก็ถูกดึงเข้าสู่โครงสร้างการปกครองของอังกฤษเช่นกัน โดยถูกเปลี่ยนสถานะมาเป็นข้าราชการกินเงินเดือน บทบาทและอำนาจของเมียวตจีทั้งในแง่ที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการที่เคยมีอยู่สูงในชุมชนเริ่มลดลงเนื่องจากต้องเชื่อฟังคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาชาวอังกฤษและปฏิบัติตามกฎหมายที่รัฐบาลอาณานิคมบัญญัติขึ้นอย่างเคร่งครัด ซึ่งในที่สุดทำให้คนเหล่านี้กลายเป็นเพียงกลไกของรัฐใหม่ที่เกิดขึ้น

จากสภาพการณ์ดังกล่าวนี้เอง นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษจำนวนน้อยซึ่งเข้ามาปฏิบัติภารกิจทางการเมืองการปกครองในพม่าตั้งแต่กลางทศวรรษ 1820 จึงกลายมาเป็นชนชั้นปกครองกลุ่มใหม่ที่สามารถผูกขาดการใช้อำนาจในพม่าทั้งตอนบนและตอนล่างอย่างสมบูรณ์

๑ นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษ ใคร ทำไม และอย่างไร

ความจริงที่ว่าพม่าสมัยใหม่เป็นผลผลิตจากการปกครองของอังกฤษนั้นเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในหมู่นักศึกษาประวัติศาสตร์พม่า ทั้งนี้ นอกจากบางตัวอย่างที่ได้ยกมาข้างต้นแล้ว ประจักษ์พยานอื่นๆ ได้แก่ ความแตกต่างในด้านโครงสร้างอำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจ สถาบันทางสังคม แบบแผนทางความคิดระหว่างรัฐพม่าสมัยจารีตและรัฐพม่าสมัยใหม่ และโดยเฉพาะการกำเนิดสำนึกของชาวพม่าและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ในเรื่องชาติและชาติพันธุ์

จากความจริงข้อนี้เช่นกันที่ส่งผลให้นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษ กลุ่มคนผู้ดำรงฐานะเป็นผู้กระทำการของระบอบอาณานิคมมีความสำคัญตามไปด้วย ความน่าสนใจของคนกลุ่มนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงบทบาทหน้าที่ในการสร้างและค้ำจุนระบอบอาณานิคมในพม่าเท่านั้น แต่ยังรวมถึงข้อเท็จจริงที่ว่าคนกลุ่มดังกล่าวได้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างภาพแทนทางชาติพันธุ์ของคนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ รวมถึงการสร้างและถ่ายทอดเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่า (ในทัศนะของพวกเขา) ซึ่งปรากฏให้เห็นผ่านเอกสารราชการและผลผลิตทางภูมิปัญญาประเภทต่างๆ ในสมัยอาณานิคม กล่าวได้ว่าภาพแทนทางชาติพันธุ์และเรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์พม่ายังคงมีอิทธิพลสืบเนื่องอยู่ทั้งในและนอกสังคมพม่ากระทั่งถึงในปัจจุบันโดยเฉพาะในแง่ที่เป็นเครื่องมือสำหรับการต่อสู้ทางการเมือง

ภูมิหลังทางสังคม หน้าที่ทางการเมือง ปกครอง ตำแหน่งแห่งที่ในสังคมของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษในพม่า อุดมการณ์ด้านเผ่าพันธุ์ รวมถึงสำนึกแห่งความเป็นอังกฤษและความรับผิดชอบที่มีต่อความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิอังกฤษคือปัจจัยที่ส่งผลต่อการกระทำและการดำเนินนโยบายของคนเหล่านี้ กระนั้นก็ดี อารมณ์ความรู้สึกและการกระทำและบทบาทของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษแต่ละคนที่แสดงออกภายใต้สถานการณ์ต่างๆ นั้นก็เป็นสิ่งที่ไม่สามารถระบุสาเหตุหรือกำหนดเงื่อนไขที่เป็นหนึ่งเดียวได้อย่างสมบูรณ์ชัดแจ้ง โดยเฉพาะในแง่ที่แยกขาดจากสถานการณ์ของการกระทำนั้นๆ เนื่องจากไม่จำเป็นเสมอไปที่ปฏิบัติการทางสังคมของปัจเจกบุคคลจะต้องเกิดจากการตัดสินใจที่เปี่ยมด้วยเจตนา เหตุผล เพื่อสื่อสารแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือเป็นไปตามยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้ (Reddy, 2001) อนึ่ง อาจกล่าวได้ว่างานศึกษาประวัติศาสตร์และการเมืองพม่าโดยมากของนักวิชาการชาวไทยได้ดำเนินไปภายใต้แนวการศึกษาที่วางอยู่บนฐานคติทางด้านทฤษฎีความรู้ดังกล่าว

ด้วยเหตุที่ตระหนักในข้อจำกัดของการสร้างข้อสรุปแก่การกระทำและบทบาทของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษจากการหาสาเหตุในลักษณะเช่นนั้น ดังนั้น ประเด็นคำถามที่น่าสนใจและควรได้รับการวิเคราะห์เพื่อเสริมจุดด้อยของแนวทางดังกล่าวคือ เมื่อหันมาพิจารณาในภาพกว้างแล้ว ภายใต้แหล่งที่มาของการให้ความหมายต่อประสบการณ์ที่นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษมีร่วมกัน ภาววิสัยของโครงสร้างการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของอาณานิคมพม่าที่คนเหล่านี้สังกัดอยู่ รวมถึงเหตุการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงเวลานั้น ได้มีส่วนสำคัญต่อการวางกรอบแบบแผนทัศนคติ ความรับรู้ ความรู้สึกนึกคิด ของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษที่มีต่อคนพื้นเมืองชาวพม่าอย่างไรอันจะนำไปสู่แนวโน้มของการให้ความหมายต่อประสบการณ์ที่พวก

เขาได้รับในสถานการณ์ของอาณานิคมพม่า อีกทั้งเงื่อนไขทั้งสามประการได้นำไปสู่แนวโน้มของปฏิบัติการทางสังคมเช่นไร

สำหรับนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษที่จะกล่าวถึงต่อไปนั้น ในความหมายกว้างหมายถึงชาวอังกฤษที่เข้ามาปฏิบัติงานด้านการปกครองในพม่า ซึ่งประกอบด้วยนายทหาร ข้าราชการพลเรือน รวมถึงลูกจ้างของรัฐบาลอาณานิคมที่ถูกว่าจ้างให้มาปฏิบัติงานที่ใช้ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน เช่น เจ้าหน้าที่ด้านการศึกษา อาจารย์มหาวิทยาลัย เจ้าหน้าที่โบราณคดี ขณะที่ในความหมายเฉพาะที่ใช้ในบทความนี้ นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษหมายถึงกลุ่มคนที่เรียกว่า "ข้าราชการพลเรือนแห่งอินเดีย" (Indian Civil Service) ต่อไปจะใช้ตัวย่อ ICS) สำหรับการวิเคราะห์โลกทัศน์และความรับรู้ของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษซึ่งจะดำเนินต่อไปจากนี้ขึ้น ผู้เขียนจะให้ความสำคัญกับ ICS เป็นหลัก อันเนื่องมาจากบทบาทของคนเหล่านี้ในการสร้างองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์และชาติพันธุ์เกี่ยวกับพม่า

ภูมิหลังทางสังคม

ICS¹ คือกลุ่มนักบริหารอาณานิคมชั้นนำจำนวนน้อยที่เป็นกำลังสำคัญที่สุดในระบบการบริหารงานอาณานิคมอินเดียของอังกฤษ (British India) ทั้ง 225 เขต หน้าที่หลักคือการปกครองเจ้าหน้าที่ระดับล่างในโครงสร้างการบริหาร ในระยะแรก คนเหล่านี้เกือบทั้งหมดคือชาวอังกฤษซึ่งมีภูมิหลังมาจากชนชั้นสูงและกลางระดับบนของสังคมอังกฤษในแถบภาคตะวันออกเฉียงใต้ของเกาะอังกฤษและสกอตแลนด์ ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนประจำ (public school) ในเมืองแม่ จากนั้นจึงเข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดหรือมหาวิทยาลัยเคมบริดจ์เพื่อเข้ารับราชการ (Cell, 1999: 233-234)

หน่วยงานข้าราชการพลเรือนแห่งอินเดีย (Indian Civil Service) มีพัฒนาการมาจากตำแหน่งเจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือนของบริษัทอินเดียตะวันออก โดยในระยะแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 การจัดจ้างและแต่งตั้งบุคคลเข้าเป็นเจ้าหน้าที่ของบริษัทอินเดียตะวันออกยังไม่มีระเบียบการคัดเลือกบุคคลที่รัดกุม แต่ถูกกำหนดด้วยเงื่อนไขเรื่องการนับถือนิกายศาสนา สถานะทางสังคม และความอาวุโส ทั้งนี้ แม้ว่าในแง่หลักการ เจ้าหน้าที่ของบริษัทถูกคาดหวังว่าต้องมีความสามารถสูงทั้งความรู้ทั่วไปในการบริหาร อาทิ ความรู้ด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง ภูมิศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาคลาสสิก (กรีก-ละติน) และภาษายุโรปสมัยใหม่ กฎหมายในศาสนาอิสลามและฮินดู ประวัติศาสตร์ของอนุทวีปอินเดีย และความรู้พิเศษในพื้นที่ที่ทำงาน เช่น ความรู้เกี่ยวกับภาษาตะวันออก (อาราบิก สันสกฤต เบอร์เซีย เป็นต้น) อีกทั้งในทางปฏิบัติก็มีการจัดตั้งโรงเรียนฝึกอบรมโดยรัฐและโรงเรียนกวดวิชาของเอกชนขึ้นในสหราชอาณาจักรเพื่อให้นักศึกษาแก่ผู้ต้องการเข้าเป็นเจ้าหน้าที่ อย่างไรก็ตาม ชื่องานดังกล่าวดังกล่าวเปิดโอกาสให้ผู้มีอำนาจในการคัดเลือกใช้เป็นช่องทางในการรับ

¹ ก่อน ค.ศ. 1855 เรียกว่าข้าราชการพลเรือนสัญญาจ้าง (Covenanted Civil Service) ต่อมาภายหลังการแยกพม่าออกจากอินเดียใน ค.ศ. 1937 เจ้าหน้าที่ ICS ที่ปฏิบัติงานในพม่าได้เปลี่ยนชื่อเป็นข้าราชการพลเรือนแห่งพม่า ชั้น 1 (Burma Civil Service Class I: BCS Class I)

ฝากบุตรหลานของผู้มีอำนาจ เจ้าที่ดิน และเจ้าหน้าที่เดิมเข้าทำงาน หรือขายตำแหน่งงานให้แก่ผู้มีฐานะเช่นนายธนาคารและตระกูลพ่อค้าวานิชย์ (Cohn, 1966: 103-106, 111, 116-126)

การปรับปรุงระเบียบการคัดเลือกบุคคลเข้าเป็นเจ้าหน้าที่ ICS เริ่มปรากฏอย่างเป็นรูปธรรมนับจากการปฏิรูปบริษัทอินเดียตะวันออกใน ค.ศ. 1853 [ซึ่งตามมาด้วยการปฏิรูปการปกครองภายหลังเหตุการณ์กบฏอินเดีย (Indian Mutiny) ใน ค.ศ. 1857 และการยกเลิกอำนาจด้านปกครองของบริษัทอินเดียตะวันออกใน ค.ศ. 1858] โดยมีการกำหนดให้ผู้สมัครเข้าเป็น ICS จะต้องจบการศึกษาขั้นเกียรตินิยมจากมหาวิทยาลัยและผ่านการสอบแข่งขันแบบเปิดอันเข้มงวดซึ่งจัดขึ้นปีละครั้งที่กรุงลอนดอน [ต่อมาขยายการทดสอบไปที่เมืองอัลลาหะบาด (Allahabad) ในอินเดีย]¹ (O'Malley, 1965: 208-209; Donnison, 1953: 24-25; Cohn, 1966: 138) การเปลี่ยนแปลงระเบียบการคัดเลือกได้ทำให้การสอบผ่านเข้าเป็น ICS ในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นทั้งเรื่องของชนชั้นและความสามารถ กระทั่งกลายเป็นกลุ่มคนที่มีสถานะทางสังคมพิเศษและโดดเด่นแตกต่างจากชาวอังกฤษส่วนใหญ่ในยุคสมัยเดียวกันที่เลี้ยงชีพด้วยการขายแรงงานในโรงงานหรือทำเกษตรกรรม และมีเพียงความรู้เบื้องต้นในระดับอ่านออกเขียนได้ หรืออาจไม่มีเลย

การที่เจ้าหน้าที่ ICS ทั้งหมดล้วนเป็นผู้มีการศึกษาดีและต้องผ่านขั้นตอนการสอบแข่งขันทั้งในระดับของการเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยและระดับของการเข้ารับราชการ ได้ทำให้การสอบแข่งขันคือสัญลักษณ์ที่เป็นหัวใจของความเป็นเจ้าหน้าที่ ICS (Guyot, 1966: 367) บุคคลเหล่านี้ยังได้รับการยกย่องในฐานะกลุ่มคนผู้ทำหน้าที่ปกป้องรักษาจักรวรรดิอังกฤษ (Guardian Class, Competition Wallahs) ด้วยเหตุนี้ การเป็นเจ้าหน้าที่ ICS จึงมีเกียรติสูง โดยเฉพาะหากได้ปฏิบัติงานในอาณานิคมอินเดียซึ่งเปรียบเสมือนอัญมณีที่ประดับอยู่บนมงกุฎจักรวรรดิอังกฤษ ชาวอังกฤษโดยทั่วไปรับรู้ถึงความกล้าหาญ มั่นใจ และมีวินัยต่อตนเองคือภาพลักษณ์ที่เด่นชัดของบุคคลที่เป็นเจ้าหน้าที่ ICS ยิ่งกว่านั้นยังเป็นอาชีพที่ได้รับรายได้และบำนาญสูงและทำให้มีโอกาสได้ใช้ชีวิตท่องเที่ยวในดินแดนตะวันออกอีกด้วย คำเปรียบเปรยที่แสดงถึงภาพลักษณ์ที่ถูกกล่าวขวัญทั่วไปของการเป็น ICS ในดินแดนอาณานิคมอินเดีย และเป็นภาพที่เจ้าหน้าที่ ICS มักมองตัวเองด้วยก็คือ "ตรวจชำระคดียกก่อนอาหารเช้า, ตรวจแก้ไขบันทึกเรื่องที่ดินก่อนอาหารเช้า, ไปยิงเสือสักตัวสองตัวก่อนอาหารเช้า, เขียนโคลงละตินก่อนอาบน้ำเย็น และเข้าแคมป์นอน" (Ewing, 1982: 44; Phillips, 2005: 4) คำเปรียบเปรยดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงภาพลักษณ์ที่น่าหลงใหล สูงส่ง น่าภาคภูมิใจของการเป็นเจ้าหน้าที่ ICS

ชีวิตจริงในอาณานิคม

อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงแล้วชีวิตของเจ้าหน้าที่ ICS ในดินแดนอาณานิคมค่อนข้างห่างไกลจากภาพลักษณ์ที่นิยมกล่าวกัน ความที่โครงสร้างการบริหารอาณานิคมอินเดียต้องดำเนินผ่านลำดับชั้นการสั่งการตามลำดับชั้น นับจากผู้มีอำนาจในรัฐบาลที่ลอนดอนมาสู่ผู้บริหารอาณานิคม

¹ ภายหลังการปฏิรูป ค.ศ. 1923 จึงมีการคัดเลือก ICS จากชาวพม่ามากขึ้น (Harvey, 1945: 31; Donnison, 1953: 44)

นิคมที่อย่างกึ่ง อีกทั้งการตัดสินใจดำเนินการที่สำคัญในอาณานิคมยังต้องขึ้นอยู่กับแนวนโยบายหลักของเมืองแม่อย่างยิ่ง ข้อจำกัดดังกล่าวส่งผลให้เจ้าหน้าที่ระดับล่างไม่มีอิสระในการตัดสินใจหรือริเริ่มนโยบายในพื้นที่รับผิดชอบด้วยตนเอง ด้วยเหตุนี้การบริหารงานจึงล่าช้า

กระนั้นก็ดี เจ้าหน้าที่ ICS ซึ่งเป็นตัวแทนอำนาจของจักรวรรดิอังกฤษก็ถูกคาดหวังว่าจะสามารถปฏิบัติงานให้ลุล่วงตามนโยบายที่กำหนดโดยรัฐบาลและรัฐสภา ซึ่งในที่สุดทำให้ข้อเท็จจริงที่สำคัญของการเป็นเจ้าหน้าที่ ICS คือความรับผิดชอบอันโดดเดี่ยว สภาพการณ์ดังกล่าวกลายเป็นเงื่อนไขที่ผลักดันให้คนเหล่านี้ต้องใช้การตัดสินใจส่วนตัวเพื่อแก้ไขปัญหาประจำวัน ควบคู่ไปกับความกระหายที่จะแสวงหาความรู้เกี่ยวกับดินแดนในปกครองเพื่อชดเชยการขาดแคลนในอำนาจทางวัตถุ โดยเฉพาะในด้านกำลังพลและงบประมาณ Sir Frank Swettenham นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษซึ่งปฏิบัติงานในอาณานิคมมลายาของอังกฤษ (British Malaya) ได้กล่าวถึงระบบผู้สำเร็จราชการ (Resident System) ในมลายาว่า "เจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษจะถูกส่งมายังประเทศที่คนผิวขาวไม่รู้จัก ที่ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างจะเป็นเรื่องผิดจะปรากฏให้เห็น ทั้งเป็นดินแดนที่ไม่มีชื่อมีแป๊ะ ลำหลังไร้การควบคุม อลหม่าน และถูกปกครองโดยผู้นำที่รวบอำนาจ ซึ่งทำให้คนขาวต้องลอดทอนทุกอย่างให้เป็นคำสั่งตามแต่คำแนะนำเฉพาะหน้าที่เหมาะสม" (Cell, 1999: 233-234) โดยเฉลี่ยแล้วสัดส่วนระหว่างเจ้าหน้าที่ ICS กับประชากรของอาณานิคมอินเดียในระยะปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 คือ เจ้าหน้าที่ 1 คนต้องรับผิดชอบประชากรจำนวนราว 300,000 คน การกิจของคนเหล่านี้ครอบคลุมกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การรวบรวมรายได้ การช่วยเหลือชาวบ้านที่ประสบทุกข์ภัย การพัฒนาเกษตรกรรม งานด้านโยธา การร่างกฎหมาย สืบสวนคดีอาชญากรรม ตัดสินคดีความ ออกตรวจตราพื้นที่ในความรับผิดชอบ ปราบปรามการต่อต้านหรือก่อกวนของคนพื้นเมือง เป็นต้น (Dewey, 1993: 3) ทั้งนี้ เจ้าหน้าที่ ICS ส่วนใหญ่ที่ถูกส่งไปประจำตามอำเภอ (district) ต่างๆ ต้องทำงานหนักโดยไม่มีรางวัลตอบแทนเป็นพิเศษ (แม้ว่าจะมีเงินช่วยเหลือจำนวนหนึ่งสำหรับการปฏิบัติงานในการกิจหรือเขตพื้นที่เฉพาะ) และยังคงถูกย้ายให้ไปประจำในพื้นที่หรือแผนงานใหม่โดยไม่คำนึงถึงประสบการณ์บริหารในท้องถิ่น ซึ่งส่งผลให้งานที่ปฏิบัติอยู่เดิมขาดความต่อเนื่อง (O'Malley, 1965: 75)

การที่ผู้มีอำนาจที่อังกฤษคาดหวังว่าเจ้าหน้าที่ ICS เหล่านี้ต้องเป็นตัวแทนที่ดีในการธำรงไว้ซึ่งระเบียบ ผลประโยชน์ และความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิอังกฤษ ได้ทำให้การลงมือปฏิบัติ การทำงานหนัก การวางตัว ภายในสถานการณ์ของดินแดนอาณานิคม ถูกจัดลำดับความสำคัญไว้ในระดับบนสำหรับแนวปฏิบัติหรือมาตรฐานความประพฤติในหมู่เจ้าหน้าที่ ICS และในทางเดียวกันก็ทำให้สัมฤทธิ์ผลของการเป็นนักปฏิบัติคือมาตรฐานที่คนเหล่านี้พึงยึดถือ มากกว่าการเป็นนักคิด นักทฤษฎี นักอุดมคติ ฯลฯ ที่ไม่เอื้ออำนวยต่อเป้าหมายทางการปกครอง แม้ว่าหากพิจารณาจากภูมิหลังการฝึกฝนและผลิตผลทางภูมิปัญญาที่บุคคลเหล่านี้ได้สร้างสรรค์ไว้ ผู้เป็นเจ้าหน้าที่ ICS ควรได้รับการพิจารณาในฐานะปัญญาชนเท่ากันหรือมากกว่าการเป็นนักปฏิบัติก็ตาม

๒ นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษในพม่า

ในกรณีของพม่า นอกจากสภาพความเป็นจริงในการะหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติแล้ว ปัญหาอีกประการที่เจ้าหน้าที่ ICS ในพม่าต้องเผชิญก็คือสถานะความสำคัญของพม่าในโครงสร้างการบริหารอาณานิคมอินเดียของอังกฤษ ทั้งนี้ กล่าวได้ว่าในสายตาของรัฐบาลจักรวรรดิแล้ว พม่าคือมณฑลอันห่างไกลซึ่งเป็นเพียงส่วนขยายที่เพิ่มขึ้นของอินเดีย ดังที่นิยมกล่าวกันว่า พม่าเป็นดัง "ดินแดนหลังเขาของอาณานิคมอินเดียของอังกฤษ" (the backwater of British India) จากเหตุผลเรื่องโอกาสความก้าวหน้าในอาชีพและภาพลักษณ์ที่ไม่น่าดึงดูดใจนี้ พม่าจึงเป็นตัวเลือกลำดับท้ายที่ผู้สมัครเป็น ICS ขอเลือกไปประจำการ (Thirkell White, 1913: 7-8; Piness, 1983: 372; Taylor, 1987: 69)

คนแปลกหน้าในดินแดนแปลกถิ่น

ก่อนที่จะขึ้นสู่ตำแหน่งบริหารระดับสูงในช่วงกลาง/ปลายชีวิตราชการ หรือสามารถย้ายไปประจำการที่อินเดีย โดยทั่วไปแล้วเจ้าหน้าที่ ICS ฝึกหัดที่เริ่มมาปฏิบัติงานในพม่าต้องทำงานเป็นนายอำเภอ (District Officer) ราว 15 ถึง 20 ปีจึงจะได้รับการเลื่อนตำแหน่ง ภารกิจหลักของคนเหล่านี้ประกอบด้วยการรวบรวมรายได้จากที่ดิน การปราบปรามโจรผู้ร้าย และการวินิจฉัยคดีพิพาทต่างๆ ภายใต้สถานการณ์ยากลำบากในการสื่อสารกับคนพื้นเมืองเนื่องจากมีชาวอังกฤษน้อยมากที่เชี่ยวชาญภาษาพม่า กระนั้นก็ต้องเดินทางเข้าไปถึงหมู่บ้านเพื่อรับฟังเรื่องราวเรียนต่างๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่ไม่ประเทืองปัญญา การที่การจัดเก็บรายได้ถูกจัดให้เป็นหน้าที่ที่สำคัญอย่างยิ่งอันเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลอาณานิคมที่มุ่งเน้นการรักษากฎระเบียบโดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุด (Guyot, 1966: 356) ทำให้เจ้าหน้าที่ ICS ที่เริ่มปฏิบัติงานในพม้ามักถูกมอบหมายให้ไปประจำอยู่ตามหัวเมืองหรือเขตชนบทที่ห่างไกลเพื่อทำการสำรวจและรวบรวมข้อมูลทางด้านประชากรศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และข้อมูลด้านอื่นๆ ของพื้นที่ในความรับผิดชอบเพื่อจัดเตรียมข้อมูลพื้นฐานสำหรับการจัดเก็บรายได้ มากกว่าประจำอยู่ที่สำนักงานใหญ่ที่เมืองย่างกุ้ง ด้วยเหตุนี้ผู้สอบผ่านเข้าเป็น ICS ที่มีความมุ่งมั่นสูงจึงมักเลือกไปปฏิบัติงานในอินเดียมากกว่าพม่า (Collis, 1970: 14; Pham, 2004: 244) อย่างไรก็ตาม อาจมีข้อยกเว้นอยู่บ้างในกรณีของเจ้าหน้าที่ ICS บางรายที่ได้รับการจับตาในแง่ของภูมิหลังครอบครัวหรือความสามารถที่โดดเด่น บุคคลเหล่านี้มักได้รับการส่งเสริมเป็นพิเศษจากผู้บริหารระดับสูงที่อินเดียและอย่างกว้าง โดยจะถูกกำหนดให้ไปประจำในอำเภอที่ไม่ทุรกันดารมากนัก หรือมีฉะนั้นก็ได้รับการเลื่อนชั้นอย่างรวดเร็วโดยไม่ต้องประจำอยู่ในตำแหน่งงานเบื้องต้นเป็นเวลานาน

สภาพการณ์ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นเรื่องปกติที่เป็นมาตั้งแต่อังกฤษเข้ายึดครองดินแดนบางส่วนของพม่าตอนล่าง โดยตั้งแต่ ค.ศ. 1832 นักบริหารอาณานิคมอังกฤษในพม่าถูกเรียกร้องให้ต้องชี้แจงเหตุผลในการกระทำของตนต่อผู้บริหารระดับสูงที่กัลกัตตา (Calcutta) ตามระเบียบปฏิบัติทางราชการของจักรวรรดิอินเดียของอังกฤษ (Taylor, 1987: 83) และแม้กระทั่งถึง ค.ศ. 1937 ซึ่งพม่าแยกตัวจากอินเดียแล้ว นักปกครองอังกฤษในพม่ายังคงมองว่าพวกเขาเป็นเพียงส่วนหนึ่งในสายการบังคับบัญชาอันยืดยาวซึ่งเริ่มต้นจากลอนดอน ผ่านกัลกัตตา ถึงย่างกุ้ง นักบริหารอาณานิคมชาว

อังกฤษบางคนพบว่าชีวิตราชการที่พม่านั้นโดดเดี่ยวอย่างยิ่ง ถูกตัดขาดจากผู้คนที่มีการศึกษาระดับเดียวกัน ทั้งยังถูกละเลยและ/หรือขัดขวางจากรัฐบาลที่อินเดีย ซึ่งมักไม่ฟังข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพม่าจากเจ้าหน้าที่ในพื้นที่อย่างพวกเขาทั้ง ๆ ที่ไม่มีความรู้เกี่ยวกับพม่าเลย กล่าวได้ว่าโดยภาพรวม นักปกครองอังกฤษ-พม่ารู้สึกว่าคุณค่าของพวกเขาน้อย ๓ ชายขอบของอำนาจตราบเท่าที่รัฐบาลที่อินเดียได้เข้ามาเกี่ยวข้อง (Piness, 1983: 372; Phillips, 2004: 5)

นอกจากความรู้สึกแปลกแยกที่มีต่อผู้ปกครองระดับสูงที่อินเดีย เจ้าหน้าที่ ICS ที่ปฏิบัติงานในพม่ายังต้องเผชิญกับความแปลกแยกจากคนพื้นเมืองที่พวกเขาต้องปกครอง กล่าวคือ ภายใต้วัฒนธรรมการปกครองแบบอุปถัมภ์ ระบบอาวุโส และบิดานิยม (paternalism) ที่แพร่หลายในสมัยวิกตอเรียน เจ้าหน้าที่ ICS ซึ่งส่วนใหญ่เติบโตและได้รับการศึกษาที่อังกฤษภายใต้หลักสูตรที่เน้นความรู้ทั่วไป การฝึกฝนให้ทำงานเป็นกลุ่ม การเชื่อฟังคำสั่ง พูดแต่น้อย และให้ความสำคัญกับความเป็นชาย (masculinity) อย่างยิ่ง รวมถึงการเป็นชาวคริสต์ที่ดีก่อนมาประจำการในอาณานิคม จึงพยายามรักษาระยะห่างจากคนพื้นเมืองชาวพม่าซึ่งเป็นชนชาติที่พวกเขามักมอง/กล่าวถึงว่าเป็นพวกที่มีอุปนิสัยและบุคลิกภาพขัดแย้งในตนเอง เช่น ใจดีมีเมตตาแต่มีกฏเกณฑ์และคลุมคลั่งได้ง่าย, ใส่ชื่อรักความสงบ แต่มักปล้นชิง ละเมิดกฏหมาย และพร้อมฉกฉวยโอกาสทางการเมือง, มีเสน่ห์ ร่าเริง ยิ้มและหัวเราะง่ายแต่ก็อารมณ์ร้อนและมุทะลุ, บางคนอาจกล้าหาญ รักในศักดิ์ศรี ทว่าโดยมากมักขี้ขลาด เกียจคร้าน ไม่มีวินัย หลงตนเอง อวดดี และเย่อหยิ่ง, ยึดมั่นในศาสนาของบรรพบุรุษแต่ก็ชอบความบันเทิงรื่นเริงและคลั่งไคล้การพนัน (Scott, 1906: 76; Thirkell White, 1913: 66, 78-79; Grant Brown, 1926: 32-33; Jesse, 1946: 10, 12, 25, 88, 91-92.; Donnison, 1970: 94; Spearman, 1987: 144-147) ด้วยการใช้ผู้นำท้องถิ่นที่เป็นคนพื้นเมืองเพื่อเป็นคนกลางในการปกครองหรือการติดต่ออื่นๆ อันมีที่มาจากความเชื่อของนักบริหารชาวอังกฤษที่ว่าแนวทางดังกล่าวมีประสิทธิภาพ ประหยัด และสะดวกที่สุดสำหรับการปกครองอาณานิคมในดินแดนตะวันออกที่ล่าหลัง แม้ว่านโยบายของรัฐบาลอังกฤษภายหลังการกบฏอินเดียมุ่งหวังให้เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานในดินแดนอาณานิคมใช้เวลาในการสร้างความคุ้นเคยกับคนพื้นเมืองมากขึ้นก็ตาม (Donnison, 1953: 41; Tinker, 1961: 270) การที่คนพื้นเมืองเหล่านี้ทำหน้าที่เป็นล่าม/ตัวกลางในการจัดหาข้อมูลและถ่ายทอดความรู้แบบพื้นเมืองแก่เจ้าอาณานิคมได้ส่งผลส่งผลต่อแนวการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับพม่าในแบบอาณานิคมอย่างลึกซึ้งซึ่งดังจะได้อภิปรายต่อไปข้างหน้า

เมื่อพิจารณาในด้านลักษณะชีวิตทางสังคม โดยปกติแล้วเจ้าหน้าที่ ICS ในอาณานิคมพม่ามิได้มีปฏิสัมพันธ์กับคนพื้นเมืองเท่าไรนักอันเนื่องมาจากความแตกต่างของประเพณีทางสังคม ความสนใจ การศึกษา และโดยเฉพาะภาษา ซึ่งแม้จะเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจผู้อยู่ใต้ปกครองได้อย่างดี แต่ก็ปรากฏว่ามีนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษน้อยมากที่ศึกษาภาษาพม่าอย่างจริงจัง (อันที่จริงแล้วไม่มีชาวอังกฤษที่พูดได้เหมือนคนพม่าจริงๆ ขณะที่ชาวพม่าส่วนใหญ่ก็ไม่สามารถพูดภาษาอังกฤษได้) ทั้งนี้ เมื่อประกอบกับหลักการทางการเมืองการปกครองที่แบ่งแยกระหว่างชีวิตการทำงานในพื้นที่สาธารณะกับชีวิตส่วนตัว (Taylor, 1987: 66) ทำให้ชาวอังกฤษกลายเป็นชุมชนหนึ่งที่แยกออกมาจากชาวพม่าซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นกลุ่มคนที่มีความพอใจในสิ่งแวดล้อม

ล้อมเฉพาะตน จากสภาพการณ์เช่นนี้ นักบริหารอังกฤษในอาณานิคมพม่าจึงต้องเผชิญกับความแปลกแยกทั้งจากคนเชื้อชาติเดียวกันและคนต่างเชื้อชาติ

แรงกดดันจากการทำงานและการใช้ชีวิตในดินแดนที่แตกต่างจากแผ่นดินแม่ รวมถึงความรู้สึกเบียดเบียนที่ว่าตนเองเป็นคนแปลกถิ่น ผลักดันให้ชีวิตทางสังคมหลังเลิกงานและวันพักผ่อนของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษและชาวอังกฤษกลุ่มอื่นในพม่ารวมศูนย์อยู่ที่สโมสรเพื่อทำกิจกรรมสันทนาการต่างๆ เช่น เทนนิส กอล์ฟ บริดจ์และบิลเลียด เดินร่ำ ดื่มวิสกี้ โชดา คุยซูบซิบ หรือแม้แต่ตัดสินใจปัญหาที่สำคัญ กล่าวได้ว่าสโมสรคือศูนย์กลางชีวิตทางสังคมของชาวอังกฤษในพม่าและเป็นสถานที่ซึ่งชาวอังกฤษสามารถรู้สึกว่าได้กลับไปอยู่ในที่ซึ่งพวกตนคุ้นเคย นั่นคือบ้านที่อังกฤษ สโมสรที่สำคัญ 3 แห่งในเมืองย่างกุ้งได้แก่ สโมสรพะโค (The Pegu Club) สโมสรเรือ (The Boat Club) และสโมสรแห่งที่สามซึ่งมีชื่อเสียงมากที่สุดคือ สโมสรยิมคานา (The Gymkhana Club) สโมสรแห่งแรกเป็นพื้นที่ของเจ้าหน้าที่อาณานิคม ขณะที่อีกสองแห่งจัดตั้งขึ้นโดยพ่อค้าชาวอังกฤษ สโมสรเหล่านี้ต้อนรับเฉพาะชาวตะวันตก หรือมีฉะนั้นก็ไม่กระตือรือร้นที่เชิญชวนคนพื้นเมืองแม้ว่าจะเป็นผู้มีเงินหรือสถานะสูงก็ตาม ซึ่งการกีดกันดังกล่าวมีที่มาจากปัจจัยเรื่องเผ่าพันธุ์มากกว่าปัจจัยอื่นใด (Collis, 1938: 53-58, 80; Donnison, 1970: 95; Gravers, 1999: 4-5; Abbot, 1998: 136) Maurice Collis เจ้าหน้าที่ ICS ซึ่งปฏิบัติงานในพม่ากว่า 20 ปี และเคยดำรงตำแหน่งรองข้าหลวงเมืองย่างกุ้ง ได้กล่าวถึงมูลเหตุของการกีดกันคนพื้นเมืองเข้าสู่สโมสรของชาวอังกฤษในเมืองย่างกุ้งไว้อย่างชัดเจนว่า "ไม่มีใครนอกจากชาวยุโรปที่ได้รับคัดเลือกเข้าสโมสรเหล่านี้ (ในการคัดเลือกสมาชิก) ความร่ำรวย ความสำเร็จ บุคลิกล้วนไม่เกี่ยวข้อง มีแค่เผ่าพันธุ์เท่านั้นที่ถูกละเลย" (Collis, 1938: 53) กล่าวได้ว่าการกีดกันคนพื้นเมืองไม่ให้เข้าเป็นสมาชิกของสโมสรคือตัวอย่างที่ดีที่สุดประการหนึ่งที่สะท้อนว่า การรักษาเส้นเขตแดนของความแตกต่างทางเผ่าพันธุ์คือเครื่องมือสำคัญที่สุดของการปกครองและรักษาระเบียบของอาณานิคม (Hirschman, 1986: 354)

ในความเห็นของ Collis ชาวอังกฤษและชาวยุโรปชาติอื่นที่สามารถเข้าเป็นสมาชิกของสโมสรอาจจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มคือ เจ้าหน้าที่พลเรือน เจ้าหน้าที่ทหาร และพ่อค้า เขากล่าวว่าพวกเจ้าหน้าที่พลเรือนซึ่งตัวเขาเองเป็นส่วนหนึ่งด้วยนั้นโดยส่วนใหญ่ยินดีที่จะให้มีการรับคนพื้นเมืองเข้าสู่สโมสร เนื่องจากโดยรูปแบบการทำงานแล้ว เจ้าหน้าที่พลเรือนชาวอังกฤษจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับชาวพม่าหรือคนพื้นเมืองกลุ่มอื่นในแต่ละท้องที่เสมอ ซึ่งรวมถึงการปฏิบัติงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ชาวตะวันออก เช่น ชาวอินเดียและชาวจีน ดังนั้นการได้เห็นชาวพม่าในสโมสรจึงเป็นเรื่องที่ดีที่ว่า พวกนายทหารและพ่อค้ากลับไม่สนับสนุนความเห็นดังกล่าว Collis กล่าวเพิ่มเติมว่าชาวอังกฤษที่เป็นพ่อค้าอาจมีเหตุผลทั้งในแง่ของอาชีพและอารมณ์ความรู้สึกอยู่บ้างที่จะผลักดันให้พวกเขายินดีต้อนรับชาวพม่า เนื่องจากในธุรกิจบางประเภท พ่อค้าชาวอังกฤษอาจจำเป็นต้องมีปฏิสัมพันธ์กับคนพื้นเมือง เช่น กิจการค้าไม้ที่ต้องใช้คนพื้นเมืองในการนำท่อนซุงออกมาจากป่า แต่กระนั้น พวกเขาก็สามารถดำเนินธุรกิจและสร้างผลกำไรแก่ตนเองโดยผ่านนายหน้าหรือคนกลางชาวอินเดียหรือชาวจีนได้เช่นกัน ซึ่งในวิถีปฏิบัติเช่นนี้ได้ส่งผลให้ชุมชนพ่อค้าวาณิชยจำกัดตัวเองอยู่ในแวดวงมิตรสหายและสมาชิกชาวยุโรปของสโมสร

อย่างไรก็ตาม ในขณะที่พวกพ่อค้ามีแรงจูงใจน้อยที่จะเชิญชวนชาวพม่าเข้าสู่สมาคมหรือสโมสร พวกเจ้าหน้าที่ทหารนั้นกลับมีน้อยมากหรือไม่มีเลย ความเป็นกลุ่มคนซึ่งผ่านการฝึกฝนและดำเนินการกิจเฉพาะทาง ทำให้เจ้าหน้าที่ทหารอังกฤษไม่ได้สัมผัสกับชีวิตของชาวพม่า Collis กล่าวเชิงเสียดสีว่า ถ้าคนเหล่านี้ปฏิบัติงานในพม่าเกินเวลา 3 ปีโดยไม่พูดกับชาวพม่าแม้แต่คำเดียว นั่นก็ไม่ทำให้เกิดความแตกต่างแก่ประสิทธิภาพในงานที่ปฏิบัติ (Collis, 1938: 54-56) อาจกล่าวได้ว่าอคติที่มองว่าชาวพม่าเป็นเผ่าพันธุ์ที่ต่ำต้อยส่งผลให้ชาวอังกฤษทั้งสองกลุ่มมีความเห็นว่าพวกตนไม่มีความจำเป็นต้องสร้างความคุ้นเคยกับคนพื้นเมือง และนำไปสู่ความรู้สึกไม่ยินดีที่จะรับคนพื้นเมืองเข้าสู่สโมสรหรือสมาคมของชาวยุโรป ความรู้สึกแบ่งแยกทางชาติพันธุ์ยังเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมเกิดขึ้นคล้ายกันในอาณานิคมด้านตะวันออกของอังกฤษแห่งอื่นๆ A.J. Stockwell ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์สมัยอาณานิคมของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้กล่าวถึงสถานการณ์ของชาวยุโรปในอาณานิคมมลายาของอังกฤษว่า "ณ สโมสรนี้เองที่ชาวยุโรปสามารถพบปะบนพื้นฐานเดียวกัน และสามารถผ่อนคลายจากความระแวดระวังในการติดต่อกับคนที่ไม่ใช่ชาวยุโรปซึ่งพวกเขาถือปฏิบัติระหว่างการทำงานในแต่ละวัน ความสำคัญของสโมสรคือการเป็น sanctuary ที่สร้างขึ้นสำหรับเป็นที่ลี้ภัยชั่วคราวจากโลกอันแปลกแยก" (Stockwell, 1982: 48) กระนั้นก็ดี ควรกล่าวด้วยว่าสถานการณ์การกีดกันทางชาติพันธุ์ของสโมสรในอาณานิคมแต่ละแห่งหรือแต่ละเมืองก็มีระดับความรุนแรงแตกต่างกันไป ในกรณีของพม่า นั้น สโมสรที่เมืองย่างกุ้งซึ่งเป็นเมืองที่มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงไปสู่เมืองทำการค้าแบบสมัยใหม่อย่างมายน้อยอยู่ในสถานการณ์ที่ตึงเครียดมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับสโมสรในเขตเมืองใหญ่อื่นๆ เช่นที่เมืองอักยบ (Akyab) ในเขตยะไข่ (Collis, 1938; หม่องทินอ่อง, 2548: 274)

โดยจากตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น นักบริหารชาวอังกฤษจำนวนหนึ่งจึงโน้มเอียงที่จะยอมรับชีวิตที่จัดขีดนี้ด้วยการยึดมั่นในความเชื่อเกี่ยวกับภาระหน้าที่ของพวกเขาที่มีต่อชาวตะวันตก อุดมการณ์ทางการเมืองและศาสนาที่ต้องการปลดปล่อยคนพื้นเมืองจากความทุกข์ยากและล้าหลังได้สร้างโลกทัศน์ใหม่ที่จะมีอิทธิพลสำคัญต่อการตีความประสบการณ์ที่ได้รับในอาณานิคมแก่คนเหล่านี้

เพื่ออังกฤษและเพื่อพม่า : ทศนคติและความคาดหวังต่อพม่าของเจ้าหน้าที่ ICS ผู้สนับสนุนชาวพม่า

อาจกล่าวได้ว่าเจ้าหน้าที่ ICS และนายทหารที่สนับสนุนชาวพม่า (pro-Burmese) คือคนส่วนน้อยในหมู่นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษในพม่า ลักษณะร่วมทางด้านแนวคิดของคนเหล่านี้ก็คือการผสมผสานอุดมคติในการอุทิศตัวเพื่อผู้อื่นตามแบบคริสเตียน (evangelicalism), ลัทธิอรรถประโยชน์นิยม (utilitarianism), ทศนคติแบบบิดานิยม (paternalism) เข้ากับสำนึกรับผิดชอบในการธำรงไว้ซึ่งความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิอังกฤษ เจ้าหน้าที่ ICS (และนายทหาร) กลุ่มนี้ยกย่องชื่นชม "ความเป็นพม่า" และยินดีสร้างสัมพันธ์กับคนพื้นเมืองและเรียนรู้ความแตกต่างทางวัฒนธรรมอย่างกระตือรือร้น จิตวิญญาณแบบภาระของชนชาวตะวันตกนักบริหารชาวอังกฤษให้มุ่งหวังที่จะเข้าถึงจิตใจของคนพื้นเมืองเพื่อสร้างความไว้วางใจใจ นักบริหารอาณานิคม อาทิ Sir Arthur Phayre, Sir

Herbert Thirkell White, Harold Fielding-Hall, Sir James George Scott, John A. Stuart, C.W. Dunn, B.W. Swithinbank, S.G. Grantham, John S. Furnivall, Gordon H. Luce, Maurice Collis เป็นต้น ต่างใช้เวลาขณะทำงานและยามว่างเพื่อเรียนรู้ "ความเป็นพม่า" ผ่านการสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิดหรือเรียนรู้ที่จะทำตนเองให้เป็นอย่างคนพม่า งานเขียนจำนวนมากที่ผลิตโดยคนเหล่านี้แสดงถึงความเข้าใจว่าตนได้เข้าถึงจิตใจของคนพื้นเมือง¹ กล่าวจากมุมมองและความรู้สึกของคนเหล่านี้แล้ว พมามีชีวิตดินแดนหลังเขาของอาณานิคมอินเดียของอังกฤษ แต่คือสวรรค์ที่อยู่ ณ ชายขอบของจักรวรรดิอังกฤษ ระดับความสำคัญที่ไม่โดดเด่นของพม่าในโครงสร้างการบริหารอาณานิคมอินเดียที่ทำให้นักบริหารอาณานิคมทั่วไปไม่ยากเดินทางมาทำงานกลับทำให้บุคคลเหล่านี้รู้สึกเป็นอิสระ พวกเขาผูกมัดตัวเองกับความเป็นไปของพม่าและพร้อมที่จะแก้ต่างและ/หรือปกป้องผลประโยชน์ของพม่าจากการถูกนำไปผูกติดกับอินเดีย Sir Herbert Thirkell White เจ้าหน้าที่ ICS ผู้ดำรงตำแหน่งรองผู้ว่าการ (Lieutenant-Governor) ประจำอาณานิคมพม่าของอังกฤษในช่วงทศวรรษ 1900 ได้เล่าถึงความทรงจำในช่วงต้นชีวิตการทำงานของเขาว่า เดิมทีนั้นตนเองต้องการไปทำงานในมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย แต่เมื่อมารับหน้าที่ในพม่าแล้วก็พบว่าป็นดินแดนที่น่าหลงใหล (Thirkell White, 1913: 16) ความประทับใจที่ได้รับมาภายหลังประสบการณ์ทำงานในพม่าไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับ Thirkell White เท่านั้น ในทำนองเดียวกัน G.E. Harvey เจ้าหน้าที่ ICS ผู้เขียนงานประวัติศาสตร์พม่าขึ้นคลาสสิกได้กล่าว "ย้อน" ถึงเหตุการณ์เมื่อครั้งตนเองถูกส่งให้มาประจำพม่าว่า (Harvey, n.d. quoted in Phillips, 2005: 6)

เมื่อผมถูกส่งมาพม่าในปี 1912 นั้น ทุกคนต่างแสดงความยินดีกับผมที่ได้มาอยู่กับผู้คนที่มีเสน่ห์และมีความสุขมากที่สุดในอินเดีย [ชาวพม่าคือ] มอญโกเลียนที่มีผิวสวยและเต็มไปด้วยเสียงหัวเราะ ไม่เอาแต่ใจ ไม่เหมือนกับชาวอินเดียที่ขี้นาย Kipling [Rudyard Kipling] ได้สมมติว่าพม่านั้นเปรียบเหมือนลูกสาวที่ร้องเรียกมารดาซึ่งก็คืออังกฤษ.

ประสบการณ์ทำงานในพื้นที่ทำให้เจ้าหน้าที่ ICS กลุ่มนี้เชื่อว่าพม่ามีศักยภาพที่จะเจริญเติบโตทั้งทางเศรษฐกิจและการเมืองภายใต้การดูแลของอังกฤษ อันจะเป็นประโยชน์ในระยะยาวทั้ง

¹ หนึ่ง เจ้าหน้าที่ ICS ที่มีทัศนะเช่นนี้หลายคนได้สมรสหรือมีภรรยาเป็นสตรีพม่า ดังเช่น Furnivall, Luce และ Stuart แม้พวกเขาจะตระหนักว่าการกระทำดังกล่าวเป็นสิ่งที่ไม่ได้รับการยอมรับจากชาวอังกฤษส่วนใหญ่ เนื่องจากเปรียบเทียบเป็นการลดทอนความสูงส่งของเผ่าพันธุ์แองโกล-แซกซัน และอาจถึงขนาดถูกพิจารณาว่าเกือบเป็นการทรยศชาติ อันจะส่งผลกระทบต่อความก้าวหน้าในอาชีพ (Pham, 2004: 242-243; Gravers, 1999: 6) ทศนคติเรื่องเผ่าพันธุ์และเพศของอังกฤษในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทำให้การที่ชายชาวยุโรปสมรสหรืออยู่กับสตรีที่ไม่ใช่ชาวยุโรป (และรวมถึงการสมรสระหว่างคนเอเชียต่างชนชาติ) เป็นเรื่องที่ผิดปกติ ไม่เหมาะสม เป็นปัญหาทางศีลธรรม และอาจกล่าวได้ว่าภรรยาหรือคู่ครองชาวเอเชียได้ถูกรับรู้ในฐานะภัยที่คุกคามอำนาจของระบอบอาณานิคม เด็กลูกครึ่งเอเชีย-ยุโรป (Eurasians) ที่เกิดจากการสมรสข้ามเผ่าพันธุ์มักไม่ได้รับการยอมรับในฐานะเป็นคนชาวอย่างแท้จริง และยังก่อให้เกิดปัญหาในการตัดสินใจว่าใครคือคนขาว ใครคือชาวเอเชีย ใครคือผู้ปกครอง และใครคือผู้ถูกปกครอง (Owen, 2005: 247-248; Stockwell, 1982: 59)

ต่ออังกฤษและพม่าเอง กล่าวในแง่เศรษฐกิจ พมามีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญหลายชนิด เช่น ป่าไม้ สินแร่ อัญมณี และน้ำมัน ฯลฯ อีกทั้งยังอยู่ในจุดยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจที่สำคัญ กล่าวคือ นอกจากพม่าจะมีเมืองท่าทางตอนใต้ซึ่งสามารถเชื่อมอิทธิพลทางเศรษฐกิจของอังกฤษในอินเดียเข้ากับอาณานิคมในคาบสมุทรมลายูและช่องแคบมะละกาแล้ว เมืองทางตอนเหนือของพม่า เช่น เมืองบามอ (Bhamo) และเมืองมิตจีนา (Myitkyina) ยังเป็นชุมทางและช่องทางการค้าที่สามารถเชื่อมไปสู่ทางตอนใต้ของจีน

ส่วนในแง่การเมือง เจ้าหน้าที่ ICS ที่สนับสนุนชาวพม่าเห็นว่าชาวพมามีสำนึกแห่งความเป็นชาติมาแต่โบราณ แตกต่างจากชาวอินเดียที่ปัจจัยด้านศาสนา ภาษา ชาติพันธุ์ และวรรณะเป็นอุปสรรคต่อการรวมชาติ (Thirkell White, 1913: 142; Harvey, 1945: 80) สำนึกดังกล่าวคือปัจจัยสำคัญประการหนึ่งสำหรับการปกครองตนเอง ในความเห็นของคนเหล่านี้ วิถีชีวิตของชาวพม่ามีความเป็นประชาธิปไตยโดยธรรมชาติ สอดคล้องกับหลักการปกครองตนเองอย่างยิ่ง ประสบการณ์ของเจ้าหน้าที่ ICS รวมถึงนายทหารคนอื่นๆ ที่ได้เข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับชาวพม่าในเขตชนบทช่วยตอกย้ำแนวคิดเรื่อง "ชุมชนหมู่บ้าน" ที่แพร่หลายในหมู่นักบริหารอาณานิคมและปัญญาชนอังกฤษในระยะปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ว่าหมู่บ้านคือหน่วยพื้นฐานของสังคม ตะวันออกซึ่งควรกำหนดให้เป็นหน่วยพื้นฐานของการบริหาร ในกรณีของพม่า R. Grant Brown เจ้าหน้าที่ ICS ซึ่งใช้ชีวิตการทำงานจนกระทั่งเกษียณในพม่าถึงกับกล่าวว่า "พม่าคือประเทศแห่งหมู่บ้าน" (Grant Brown, 1926: 8) โดยนับตั้งแต่ระยะที่อังกฤษเข้าปราบปรามการต่อต้านของคนพื้นเมืองภายหลังการเข้ายึดครองพม่าตอนบน นายทหารและเจ้าหน้าที่พลเรือนอังกฤษพิจารณาว่าหมู่บ้านคือหน่วยยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่รัฐบาลต้องเข้าไปป้องกันไม่ให้กลุ่มต่อต้านเข้าไปใช้เป็นฐานกำลัง ความคิดนี้เป็นเหตุให้อังกฤษให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการจัดวางรูปแบบการปกครองโดยเน้นการใช้ประโยชน์จากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองของหมู่บ้าน

อย่างไรก็ตาม ทักษะเกี่ยวกับการจัดการยังแตกต่างกันในหมู่นักบริหารชาวอังกฤษระหว่างกลุ่มที่มองว่าควรรักษาและส่งเสริมการมีอยู่ของชุมชนแบบเดิม กับกลุ่มที่ต้องการเข้าไปปรับเปลี่ยนโครงสร้างอำนาจระหว่างผู้นำท้องถิ่นกับชาวบ้าน การกำหนดพื้นที่เพื่อการบริหารและจัดเก็บรายได้ และบัญญัติกฎหมายขึ้นรองรับ (Donnison, 1953: 19-31) คนกลุ่มแรกมักเป็นเจ้าหน้าที่ ICS ที่ปฏิบัติงานประจำในพม่า มีความซาบซึ้งใน "ความเป็นพม่า" และเห็นใจชะตากรรมของคนพื้นเมือง ขณะที่คนกลุ่มหลังมักเป็นนักบริหารหรือนายทหารระดับสูงที่มีประสบการณ์ทำงานในอินเดียมากกว่าพม่า โดยที่ในท้ายที่สุด แนวคิดของนักบริหารอาณานิคมกลุ่มนี้ได้กลายมาเป็นแนวนโยบายหลักในการปรับเปลี่ยนโครงสร้างการบริหารของอาณานิคมพม่า

ด้วยเหตุจากแรงจูงใจทางเศรษฐกิจและโลกทัศน์ทางสังคมที่นักบริหารชาวอังกฤษนำติดตัวมาจากบ้าน (อังกฤษ), อุดมการณ์ด้านเผ่าพันธุ์ที่แพร่หลายในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ประกอบกับการเผชิญกับการต่อต้านของคนพื้นเมืองในช่วงการทำพม่าสงบ น้อมนำให้คนกลุ่มนี้หันมารู้สึกพอใจกับโครงสร้างสังคมแบบจารีตของคนพื้นเมืองมากกว่าจะใช้ความพยายามเพื่อเปลี่ยนแปลง ซึ่งโดยตัวมันเองได้มีส่วนสำคัญต่อการปกครองอาณานิคมพม่าทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติ กล่าวได้

ว่านักบริหารชาวอังกฤษใช้ความพยายามน้อยกว่าที่นิยมกล่าวอ้างในการกิจสร้างอาณานิคมมาให้ทันสมัยเช่นเดียวกับตะวันตก ซึ่งส่งผลให้กระบวนการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมแบบสมัยใหม่ในทางกายภาพยังคงกระจุกตัวอยู่กับเมืองศูนย์กลางทางการปกครองและเมืองการค้า เช่น ย่างกุ้ง หรือ มะละแหม่ง ขณะที่ความเปลี่ยนแปลงอย่างสำคัญที่เกิดขึ้นกับเมืองในเขตพม่าตอนบนและดินแดนเขตรอบนอกเช่นเขตที่สูงซึ่งปกครองโดยเจ้าฟ้าไทใหญ่และผู้ปกครองของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นเพิ่งเริ่มปรากฏให้เห็นภายหลังการทำพม่าให้สงบเสร็จสิ้น

การพยายามรักษาโครงสร้างสังคมแบบจารีตของคนพื้นเมืองเพื่อประโยชน์ในการควบคุมยังสามารถพิจารณาได้จากแนวนโยบายทางด้านการศึกษาและกิจกรรมทางด้านภูมิปัญญาของรัฐบาลอาณานิคม จะเห็นได้ว่าวิธีการปกครองอาณานิคมโดยการพึ่งพาโครงสร้างและวัฒนธรรมพื้นเมืองของอังกฤษนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกับแนวทางของฝรั่งเศสในอาณานิคมอินโดจีนที่มีเจตนาใช้ปัญญาชนชาวเวียดนามที่ผ่านระบบการศึกษาแบบขงจื้อเป็นตัวแทนของรัฐบาลในการปกครองท้องถิ่น กล่าวสำหรับพม่านั้น ในระยะแรกของการเข้าปกครองดินแดนพม่าทั้งหมด อังกฤษได้ใช้ชนชั้นข้าราชการเดิมของระบอบกษัตริย์เพื่อเป็นตัวแทนของรัฐบาลในการปกครองเขตชนบทมาจนถึงสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เนื่องจากความเชื่อที่ว่าคนเหล่านี้มีความเข้าใจคนพื้นเมืองด้วยกันเองเป็นอย่างดี นอกจากนั้น อังกฤษยังได้แสดงเจตจำนงอย่างชัดเจนว่าไม่ต้องการแทรกแซงเสรีภาพในการนับถือศาสนาของคนพื้นเมือง ทว่า ในขณะเดียวกันอังกฤษก็ได้ให้การอุปถัมภ์หรือส่งเสริมบทบาทของสถาบันสงฆ์พม่าเป็นพิเศษ ดังเช่นที่สถาบันกษัตริย์พม่าเคยปฏิบัติมาแต่เดิม

จากตัวอย่างที่ได้ยกมาข้างต้น จะเห็นได้ว่านักบริหารชาวอังกฤษที่สนับสนุนคนพื้นเมืองจึงดำรงสถานะที่ขัดแย้งในตนเองมาแต่แรกเริ่ม กล่าวคือระหว่างสถานะความเป็นตัวแทนอำนาจของจักรวรรดินิยมอังกฤษและสถานะผู้ต้องการรื้อฟื้นและรักษาจิตวิญญาณแบบจารีตของชาวพม่า จะเห็นได้ว่าความคิดที่จะรักษาโครงสร้างสังคมแบบจารีตของคนพื้นเมืองกลับกลายเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับหน้าที่และความต้องการที่ปลดปล่อยพม่าออกจากความล้าหลังเพื่อให้พร้อมเผชิญกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลกสมัยใหม่

๓ ภาคปฏิบัติการของอุดมการณ์จักรวรรดินิยม กับการเปลี่ยนแปลงและคงอยู่ของทัศนคติต่อคนพื้นเมืองชาวพม่าตั้งแต่ทศวรรษ 1890

นับจากต้นทศวรรษ 1890 สันติสุขภายหลังการทำพม่าให้สงบที่ดำเนินอยู่ราวเกือบสองทศวรรษ คือช่วงเวลาที่ทัศนคติเชิงบวกต่อชาวพม่าและสังคมแบบจารีตของพม่าของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษขึ้นถึงจุดสูงสุด ควบคู่ไปกับการเพิ่มทวีของสำนักแบ่งแยกเผ่าพันธุ์ระหว่างชาวอังกฤษกับคนพื้นเมือง ปัจจัยด้านสังคมวิทยาและจิตวิทยาที่ก่อให้เกิดแบบแผนทางความรู้สึกนึกคิดดังกล่าวก็คือ การที่นักบริหารอาณานิคมส่วนใหญ่ในช่วงเวลานี้แทบทั้งหมดเติบโตขึ้นมาในบรรยากาศของปลายสมัยวิกตอเรียนที่เน้นย้ำ/สนับสนุนอุดมการณ์อนุรักษนิยม คริสต์ศาสนา และความคิดแบบชนชั้นสูงที่ยึดถือจารีตชนชั้นและมรยาต ทั้งนี้เมื่อประกอบกับความรู้สึกตระหนักรู้ในความเหนือกว่าทางเผ่าพันธุ์ที่แพร่หลายอยู่ในหมู่ชาวอังกฤษโดยทั่วไป ได้ทำให้คนกลุ่มนี้มองคน

พื้นเมืองชาวพม่าในฐานะที่ไม่แตกต่างจากไพร่ฟ้าของระบอบกษัตริย์แบบจารีตมากนัก นอกจากนั้น จารีตและค่านิยมแบบชนชั้นสูง เจ้าที่ดิน ในแคว้นเจ้าหน่าที่ ICS และนายทหารของอาณานิคมอินเดียเองก็มีส่วนทำให้คนเหล่านี้รู้สึกพึงพอใจต่อสภาพแวดล้อมแบบชนบท การมีข้าวไร่ใช้ ความเคร่งครัดในศาสนา การถือลำดับชั้น ความอบอุ่นแบบสังคมเกษตรกรรมของพม่า อาจกล่าวในอีกทางหนึ่ง แต่มีผลเหมือนกันได้ว่า ความรู้สึกไม่พอใจต่อระเบียบทางสังคมแบบประชาธิปไตย สังคมเมือง และอุตสาหกรรมตามแบบชนชั้นสูงและกลางระดับบนที่เติบโตจากสังคมเมืองหลวงได้มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการกำหนดโลกทัศน์ของเจ้าหน่าที่ ICS และนายทหารที่เข้ามาปฏิบัติงานในพม่า โดยเฉพาะความคิดที่ว่าลักษณะสังคมลำดับชั้นแบบจารีตซึ่งยังคงมีอยู่ในอาณานิคมทางตะวันออกของคลองสุเอซ (Suez Canal) เป็นสิ่งที่ดีกว่า และต้องอนุรักษ์ไว้

ในขณะเดียวกัน มุมมองและทัศนคติที่มีร่วมกันในหมู่นักบริหารอาณานิคมในช่วงเวลานี้ก็ได้กลายมาเป็นค่านิยมซึ่งกระตุ้นให้ชาวอังกฤษที่เมืองแม่ไผ่ฝันที่จะออกเดินทางสู่ดินแดนอาณานิคมเพื่อสร้างฐานะและแสวงโชคด้วยเช่นกัน ในการนี้ ความฝอยดนิยมนิยมของชายหนุ่มชนชั้นกลางที่ต้องการสอบเข้าเป็นเจ้าหน่าที่อาณานิคมและไปทำงานต่างแดน เพื่อให้มีรายได้สูงพอสำหรับกลับมาใช้ชีวิตแบบชนชั้นผู้ดี สามารถครอบครองฤทธาสน์และที่ดินในเขตชนบทของอังกฤษ (สุกัญญา บำรุงสุข, 2550: 46) ก็กลายเป็นสิ่งที่สามารถทำให้เกิดขึ้น "ที่นี่ เตี้ยวนี้" ณ อาณานิคมพม่า โดยไม่จำเป็นต้องทำงานตลอดชีวิตเพื่อสะสมเงินและชื่อเสียง ทั้งนี้ หากเปรียบจักรวรรดิอังกฤษเป็นเสมือนพาหนะที่นักบริหารอาณานิคมบางคนที่มีภูมิหลังทางชาติพันธุ์เป็นชาวเวลส์ สกอต และไอริช ได้แสดงออกถึงความเป็นชาติและได้มีส่วนสนับสนุนความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิอังกฤษแล้ว ดินแดนอาณานิคมที่อยู่ชายขอบของจักรวรรดิอังกฤษดังเช่นพม่าก็กลายเป็นพื้นที่ซึ่งพวกเขาสามารถมีตัวตน เป็นบุคคลสำคัญ หรือได้รับการยอมรับจากผู้อื่นได้ง่ายกว่าสังคมเมืองแบบอุตสาหกรรมที่แข่งขันสูง สังคมทุนนิยมที่กระแสน้ำของเวลาไหลไปอย่างรวดเร็วและไม่หยุดยั้ง ดังเช่นที่อังกฤษ

นอกจากความภาคภูมิใจในความยิ่งใหญ่ของจักรวรรดิอังกฤษอย่างยิ่งยวดแล้ว นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษยังพยายามเผยแพร่ความคิดความรู้สึกดังกล่าวสู่ผู้อยู่ใต้อำนาจด้วย โดยในการสร้างสำนึกความเป็นส่วนหนึ่งแห่งจักรวรรดิอังกฤษแก่คนพื้นเมืองชาวพม่า พวกเขาได้ใช้ความพยายามปรับเปลี่ยนจินตภาพเกี่ยวกับกษัตริย์พม่าแบบจารีตที่ดำรงอยู่อย่างพรมัวมาตลอดในสำนึกของคนพื้นเมือง อันเนื่องมาจากข้อจำกัดทางการสื่อสารและธรรมเนียมแบบจารีตพื้นเมือง โดยการแทนที่ด้วยภาพลักษณ์ที่ทรงอำนาจยิ่งใหญ่ของกษัตริย์อังกฤษซึ่งถูกทำให้ปรากฏอยู่ทั่วจักรวรรดิผ่านการนำเสนอในรูปของภาพพระบรมฉายาลักษณ์ของกษัตริย์และราชินีที่ผลิตเป็นจำนวนมาก ภาพเหล่านี้ถูกกำหนดให้ต้องประดับอยู่ตามสถานที่ราชการ ภายในห้องเรียน อาคารพาณิชย์ โดยเฉพาะในวาระพิเศษ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันจักรวรรดิ (Empire Day, 24 พฤษภาคม) เป็นต้นซึ่งได้รับการกำหนดให้เป็นวันหยุดราชการ (Cady, 1958: 197) รวมถึงการตั้งชื่อสถานที่ สิ่งก่อสร้าง อนุสาวรีย์ตามพระนามของกษัตริย์ ราชินี เชื้อพระวงศ์ และนักบริหารอาณานิคมคนสำคัญ การผลิตเหรียญตราและดวงตราไปรษณียากรซึ่งมีรูปของกษัตริย์อังกฤษ ธงชาติ เพลงชาติ ฯลฯ การแพร่กระจายของวัตถุทางวัฒนธรรมเหล่านี้ไปสู่ทุกซอกมุมของจักรวรรดิสามารถเป็นไปได้เพราะ

ความก้าวหน้าในเทคโนโลยีการพิมพ์สมัยใหม่ ระบบการสื่อสารคมนาคมทั้งทางบกและน้ำ และระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

กระบวนการสร้างสำนึกของความเป็นพลเมืองแห่งจักรวรรดิและความเป็นหนึ่งเดียวกันระหว่างเมืองแม่และอาณานิคมยังรวมถึงการกำหนดให้มีการจัดงานพระราชพิธีต่างๆ อาทิ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่อินเดีย การเสด็จเยี่ยมพม่าของมกุฎราชกุมารแห่งอังกฤษ การเกณฑ์คนพื้นเมืองเข้าร่วมพิธีถวายพระพร และการจัดประชุมบรรดาเจ้าพื้นเมืองเพื่อแสดงการยอมรับอำนาจของกษัตริย์และราชินีอังกฤษ การกำหนดวันหยุดราชการตามวาระที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์และเหตุการณ์สำคัญของจักรวรรดิ การจัดให้มีการเรียนการสอนประวัติศาสตร์จักรวรรดิอังกฤษที่มีเนื้อหารวมศูนย์อยู่ที่กษัตริย์ ราชินี และวีรบุรุษชาวอังกฤษแก่เยาวชนชาวพม่า อนึ่ง ควรกล่าวเน้นในที่นี้ว่าสาระสำคัญของปรากฏการณ์ทางการเมือง-วัฒนธรรมดังกล่าวซึ่งเกิดขึ้นระหว่างทศวรรษ 1870 จนถึงระยะก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 มิได้วางอยู่บนจุดมุ่งหมายของการสร้างเทพภาวะ (divinity) แก่สถาบันและองค์พระมหากษัตริย์หรือราชินีดังเช่นที่เคยเป็นมาในสมัยโบราณ หากแต่มุ่งไปที่การสร้างความรู้สึกผูกพันระหว่างพลเมืองของราชอาณาจักรสมัยใหม่กับบุคคลในราชวงศ์เป็นสำคัญ (Cannadine, 2002: 102; Peleggi, 2002: 7)

ในด้านการปกครอง นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษได้พยายามดึงชนชั้นสูงพื้นเมืองเข้าสู่ระบอบอาณานิคมตั้งแต่วาระแรกเริ่มที่อังกฤษเข้ามาปกครองพื้นที่ตอนล่างของพม่า และเปิดกว้างมากขึ้นในบริบทของสมัยแห่งการทำพม่าให้สงบ ในสภาวะการณดังกล่าว ชนชั้นนำของระบอบเก่าและบรรดาเจ้าฟ้าไทใหญ่ซึ่งอังกฤษอนุญาตให้มีการสืบทอดตำแหน่งต่อไป ได้ถูกดึงเข้าสู่ระบบสายสัมพันธ์แห่งความภักดีระหว่างกษัตริย์อังกฤษ-เจ้าพื้นเมือง และระหว่างเมืองแม่-ดินแดนอาณานิคมชายขอบโดยผ่านการกำหนดให้ต้องเข้าร่วมพิธีถวายพระพร การพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ การแต่งตั้งยศตามธรรมเนียมราชสำนักอังกฤษ รวมถึงการเรียนรู้อาณานิคมและค่านิยมต่างๆ ของชนชั้นผู้ดีอังกฤษ เช่น การแต่งกาย มรรยาท การเล่นกีฬา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งโดยการสนับสนุนให้คนเหล่านี้ได้รับการศึกษาระดับสูงแบบอังกฤษ ซึ่งแนวทางดังกล่าวเป็นมาตรการที่ถูกนำไปปฏิบัติกับบรรดาเจ้าพื้นเมืองของรัฐในคาบสมุทรมลายูเช่นเดียวกัน (Hirschman, 1986: 350, 355-356; อันดาเยา และ อันดาเยา, 2549: 280-284, 390-392; ไพลดา ชัยสร, 2547: 84-88) การที่มาตรการทางการเมืองและวัฒนธรรมต่างๆ ที่กล่าวมาข้างต้นเป็นสิ่งที่ถือปฏิบัติทั่วไปในอาณานิคมด้านตะวันออกของอังกฤษ ได้ส่งผลให้ลักษณะแบบอภิสิทธิ์ชนกลายเป็นส่วนผสมของรัฐบาลอาณานิคมทั่วจักรวรรดิอังกฤษ ขณะเดียวกันก็ทำให้จักรวรรดิอังกฤษตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 คือจักรวรรดิแบบกษัตริย์ หรือก็คือสถาบันกษัตริย์ได้ถูกทำให้กลายเป็นจักรวรรดิ ในการนี้ ผู้ว่าการของอาณานิคมแต่ละแห่งจะแสดงตัวเองราวกับเป็นกษัตริย์จำลอง คนเหล่านี้คือจุดสุดยอดของลำดับชั้นทางสังคมของอาณานิคมซึ่งเชื่อมโดยตรงกับกษัตริย์และเมืองแม่ (Cannadine, 2002: 31)

จากสภาพการณ์เช่นนี้ การมีอยู่ของอภิสิทธิ์ชนจึงช่วยยืนยันความแตกต่างทางชนชั้นระหว่างนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษและคนพื้นเมืองสามัญชนที่อยู่ใต้ปกครอง สำหรับคนกลุ่มแรกแล้ว บรรดาชนชั้นสูงพื้นเมืองชาวพม่า ไทใหญ่ และกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ให้ความร่วมมือและ

ทำงานให้กับอังกฤษก็คือการยืนยันประสิทธิภาพและความชอบธรรมในอำนาจปกครองของอังกฤษ ที่มีเหนือซากปรักหักพังของระบอบการปกครองแบบจารีตที่ล้าหลังและเสื่อมโทรม พร้อมกับดอกหญ้า ความคิดที่ว่าภารกิจดังกล่าวเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ (Adas, 1972: 176) ในขณะเดียวกันคนพื้นเมืองเหล่านี้ก็จะได้รับการยกย่องในลักษณะเดียวกับที่นักบริหารอาณานิคมหรือชนชั้นสูงชาวอังกฤษ พึงปฏิบัติต่อกันเป็นการตอบแทน อาทิ การชื่นชมในคุณธรรมความกล้าหาญ กริยามารยาท ความเฉลียวฉลาด ความเป็นผู้ดี นอกจากนั้น ยังปรากฏบ่อยครั้งว่าชนชั้นนำพื้นเมืองที่ยอมรับอำนาจของอังกฤษมักได้รับการยกย่องว่าเป็น "คนพื้นเมืองที่แท้จริง" (real native) (Stockwell, 1982: 54; อันดา ยา และ อันดา ยา, 2549: 248-251) และกระตุ้นให้การยอมรับในฐานะที่เป็นตัวแทนของชนชาติ กล่าวได้ว่าการรับรู้ของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษผู้สนับสนุนชาวพม่า สิ่งที่พวกเขาและชนชั้นนำพื้นเมืองมีร่วมกันก็คือ อภิสัทธรรมที่ถูกกำกับโดยความรับผิดชอบที่มีต่อชนชั้นล่าง (noblesse oblige) นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษเชื่อว่าการพึ่งพาเจ้าฟ้าหรือชนชั้นนำพื้นเมืองให้ความคุ้มครองคนพื้นเมืองระดับล่างด้วยกันเองช่วยให้การปกครองอาณานิคมดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ยิ่งกว่านั้นพวกเขายังพิจารณาว่าระบอบการปกครองแบบเจ้าพื้นเมืองในเขตที่สูง (ซึ่งมีความซับซ้อนและพลังอำนาจน้อยกว่าระบอบกษัตริย์พม่า แต่มีระดับชั้นสูงกว่าหน่วยการปกครองแบบเผ่าชนของพวกเขา) ยังเป็นรูปแบบที่บริสุทธิ์ มั่นคง มีศีลธรรม มีการทุจริตและฉ้อฉลน้อยกว่าระบอบการเมืองแบบรัฐสภาที่ก่อร่างขึ้นบนฐานของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทิศนะทางการเมืองของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษในพม่าดังที่กล่าวมานี้เป็นแบบแผนเดียวกับที่นักการเมือง เจ้าหน้าที่ ICS และนายทหารในอาณานิคมอินเดีย แอฟริกา และมลายูมีร่วมกันและได้ถูกนำไปปฏิบัติอย่างกว้างขวาง อีกทั้งยังเป็นวิธีคิดที่สอดคล้องกับอุดมการณ์ต่อต้านทุนนิยม และความคิดจินตนิยม (romanticism) ที่แพร่หลายอยู่แวดวงการเมืองและปัญญาชนของอังกฤษในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 (Cannadine, 2002: 67, 127; Young, 2001: 27)

ด้วยเหตุนี้ ระบบศักดินาและค่านิยมแบบชนชั้นที่เป็นโครงสร้างรากฐานของคนพื้นเมืองชาวพม่าจึงสามารถไปกันได้กับอุดมคติในการปกครองอาณานิคมของอังกฤษ และเป็นแบบแผนที่นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษในพม่าต้องรักษาไว้ มากกว่าปรับเปลี่ยน กล่าวได้ว่าจากมิติมุมมองหนึ่ง ชาวอังกฤษอาจมองประชาชนในจักรวรรดิเป็นคนต่างด้าว คนอื่น หรือต่ำกว่าตน แต่จากอีกมุมมองหนึ่ง นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษก็อาจมองว่าคนพวกนี้ (โดยเฉพาะพวกเจ้าฟ้าและชนชั้นนำพื้นเมือง) คล้ายตน หรือเท่ากันในบางครั้งและอาจดีกว่า (ibid. 123) ภายใต้เงื่อนไขที่สอดคล้องกับผลประโยชน์และอุดมการณ์ของเจ้าอาณานิคม

บรรยากาศทางภูมิปัญญาของสมัยเอ็ดเวิร์ดเจียนที่สืบต่อจากสมัยวิกตอเรียนทำให้ความคิดที่ว่าพม่าอาจหลุดออกจากอำนาจของอังกฤษในสักวันหนึ่งนั้นไม่ใช่สิ่งที่ปรากฏให้เห็นทั่วไปในเอกสารหรือบันทึกที่เขียนขึ้นในช่วงเวลานี้ สถานการณ์ที่ราบรื่นของพม่าเมื่อเปรียบเทียบกับความวุ่นวายที่เกิดขึ้นในอินเดียตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ยิ่งผลักดันให้นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษเชื่อว่าพม่าคือดินแดนต้นแบบที่เหมาะสมอย่างยิ่งต่อนโยบายปกครองอาณานิคมของอังกฤษ ขณะเดียวกันก็ระแวดระวังว่าเชื้อไฟของลัทธิชาตินิยมจากอินเดียจะแพร่ขยายมาสู่พม่า ความหวาด

ระวางดังกล่าวได้รับการเสริมแรงจากความรู้ด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับอิทธิพลทางวัฒนธรรมและระบบความคิดของอินเดียที่มีเหนือพม่านับแต่โบราณกาล และความรู้ด้านชาติพันธุ์วิทยาที่ให้คำอธิบายความคิดทางการเมืองแบบจารีตของคนพื้นเมืองพม่า ในกรอบของความเชื่อกบฏผีบุญและกษัตริย์ผู้มาปิดเป่าความทุกข์เข็ญหรือมินหล่อง (Min Laung)

อย่างไรก็ตาม กระแสชาตินิยมพม่าที่เริ่มเฟื่องฟูตั้งแต่ทศวรรษ 1910 ได้ส่งผลให้สมมติฐานดั้งเดิมของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษในเรื่องความเป็นชาติพันธุ์และธรรมชาติของคนพื้นเมืองเริ่มไม่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในพม่า ทั้งนี้แม้ว่านักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษได้รับรู้มาอย่างยาวนานว่าชาวพม่านั้นเป็นชนชาติที่หลงตนเองและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและความเป็นพม่า ทว่า การเรียกร้องสิทธิและเสรีภาพทางการเมืองและวัฒนธรรมของคนพื้นเมืองชาวพม่านั้นเป็นสิ่งที่ไม่เคยอยู่ในการรับรู้ของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษ ในทางเดียวกัน การเพิ่มจำนวนของชนชั้นกลางชาวพม่ารุ่นใหม่ซึ่งได้รับการศึกษาแบบตะวันตกเพื่อบรรจุเข้าสู่ระบบราชการได้เริ่มกระทบต่อการตระหนักถึงความเป็นตัวตนของผู้ปกครองอังกฤษ ชาวพม่ารุ่นใหม่เหล่านี้ใช้ชีวิตอยู่ในเขตเมือง มีรูปแบบการดำเนินชีวิตไม่แตกต่างจากชาวอังกฤษมากนัก อาทิ ใช้สินค้าจากต่างประเทศ สวมเสื้อเชิ้ต สูท และกางเกงขายาว สวมชิการ์ สนใจเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับพม่าและความเป็นไปของโลกภายนอก มีการจัดตั้งกลุ่ม สโมสร สมาคม หรือสหภาพของตนเองเพื่อทำกิจกรรมหรือเรียกร้องสิทธิต่างๆ ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม อีกทั้งยังสามารถใช้ภาษาอังกฤษในการเจรจาความกับชาวตะวันตกได้ดี ขณะที่บางคนก็ได้รับการศึกษาจากมหาวิทยาลัยชั้นนำของอังกฤษ และอาจมีความรู้ความสามารถดียิ่งกว่าชาวอังกฤษที่อยู่ในพม่าเสียด้วย¹ คนเหล่านี้ โดยเฉพาะที่ประกอบอาชีพเป็นเจ้าหน้าที่อาณานิคมและทนายความ ได้กลายเป็นหัวขบวนของการเรียกร้องสิทธิทางการเมืองและเศรษฐกิจในครองครองของรัฐธรรมนูญและกฎหมาย (Cady, 1958: 151; Kyaw Yin Hlaing, 2007: 145-150)

นอกจากนั้น เมื่อประกอบกับการเพิ่มพูนของความวุ่นวายต่างๆ ซึ่งกระทบต่อการปกครองของอังกฤษ อาทิ การเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของคดีอาชญากรรมทั้งที่เป็นการลักเล็กขโมยน้อยและที่มีความรุนแรง ปริมาณนักโทษในคุก การทุจริตของเจ้าหน้าที่พื้นเมืองระดับล่าง การฟ้องร้อง คดีความ ฯลฯ ในระยะตั้งแต่ทศวรรษก่อนสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็ยิ่งทำให้ภาพรับรู้เกี่ยวกับพม่าและชาวพม่าในลักษณะของความไร้เดียงสา รักสงบ มีวิถีชีวิตพอเพียง ไม่กระตือรือร้นที่จะสะสมทรัพย์สิน ที่นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษเคยมองชาวพม่าถูกกระทบกระเทือนมากขึ้น ไม่เพียงเท่านั้น คนเหล่านี้เริ่มหวาดระแวงว่ากิจกรรมทางวัฒนธรรมของชาวพม่าบางกลุ่มอาจนำไปสู่ความวุ่นวายทางการเมือง ดังพิจารณาจากการจัดตั้งยูวพุทธิกสมาคม (YMBA) ใน ค.ศ. 1906 โดยชนชั้นนำชาวพม่ารุ่นใหม่ ซึ่งต่อมาได้พัฒนากลายเป็นองค์กรทางการเมืองดังที่พวกเขาคาดการณ์ไว้ นอกจาก

¹ชนชั้นนำชาวพม่ารุ่นใหม่จำนวนน้อยที่เป็นผลิตผลของระบอบอาณานิคมเหล่านี้ ส่วนหนึ่งมีภูมิหลังทางครอบครัวมาจากชนชั้นสูงหรือขุนนางของระบอบเก่าในมณฑลและ และอีกส่วนหนึ่งจากเมืองทางตอนใต้เช่น พะโค และ ยะไข่ คนเหล่านี้ได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวให้เข้ารับการศึกษาของอังกฤษ โดยเฉพาะด้านกฎหมาย เพื่อเข้ารับราชการในระบอบอาณานิคม (Thant Myint-U, 2001: 242-243)

นั้น นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษยังต้องตกตะลึงกับการขยายตัวอย่างรวดเร็วของความคิดชาตินิยมของคนพื้นเมือง โดยเฉพาะเมื่อชาวพม่าจำนวนมากลุกขึ้นยืนยันอัตลักษณ์และศักดิ์ศรีแห่งความเป็นพม่าโดยการรณรงค์เรียกร้องไม่ให้ชาวต่างชาติสวมรองเท้าเข้าเขตวัด เหตุการณ์เริ่มต้นจากการโต้เถียงในวงแคบในประเด็นที่ว่าชาวต่างชาติไม่ให้ความเคารพต่อศาสนาและศาสนสถานของชาวพม่า และขยายตัวไปสู่ความวุ่นวายทางการเมืองกระทั่งกลายเป็นเหตุการณ์กบฏเกือกใน ค.ศ. 1918 (Cady, 1958: 179-180, 189-190)

การขยายตัวของสื่อสารมวลชนและสื่อบันเทิง เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วิทยุ ภาพยนตร์ เป็นต้น ได้กลายเป็นพื้นที่ซึ่งชาวพม่าสามารถรวบรวมทัศนะทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ และอารมณ์ขันเคียงที่มีต่อการปกครองของอังกฤษขึ้นเป็นหนึ่งเดียวกัน ภาพยนตร์จำนวนมากที่ผลิตโดยผู้สร้างชาวอังกฤษ อเมริกัน และแม้กระทั่งญี่ปุ่นได้นำเสนอเนื้อหาที่มีส่วนลดทอนความสูงส่งของชาวอังกฤษและคนขาว และโดยภาพยนตร์นี้เอง ชาวพม่าจึงมีโอกาสดูพบว่า ชาวอังกฤษนั้นมิได้มีแต่เพียงเจ้านายและผู้ปกครอง แต่ยังมีคนที่ไร้การศึกษา คนขี่เมา อาชญากร กรรมกรโรงงาน ตัวตลก (clown) และแม้แต่กษัตริย์อังกฤษก็อาจดูน่าขันและไร้ศีลธรรมได้ในสายตาคนพื้นเมือง ส่วนผู้หญิงอังกฤษก็อาจแต่งกายล่อแหลม คบขู้ชู้ชาย หรือแม้แต่เป็นหญิงโสเภณี กล่าวได้ว่าภายใต้พื้นที่สาธารณะดังกล่าว ชาวพม่าได้รับรู้ถึงความสูงส่งของอังกฤษนั้นมิใช่สิ่งที่จะต้องไม่ได้ถือต่อไป (Larkin, 2003: 73-78) ความตึงเครียดที่ปรากฏในช่วงเวลานี้ทำให้นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษเริ่มไม่มั่นใจต่อแนวคิดและทัศนะดั้งเดิมที่มีต่อคนพื้นเมือง พร้อมกันนั้นก็แสวงหาคำอธิบายแก่ปรากฏการณ์ทางการเมืองและชาติพันธุ์ที่กำลังเกิดขึ้น

ในการแก้ไขความตึงเครียดทางการเมืองและวัฒนธรรมที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในพม่า ภายใต้สภาวะการณ์ที่อำนาจทางการเมืองและอิทธิพลในเวทีการเมืองโลกของอังกฤษได้เสื่อมลงอย่างเห็นได้ชัดตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษระดับสูงมีความเห็นว่าจะต้องสร้างความไว้วางใจและความรู้สึกเชิงบวกอื่นๆ ที่มีกับระบอบอาณานิคมแก่คนพื้นเมือง แนวทางดังกล่าวเป็นแบบแผนเดียวกับที่อังกฤษได้เริ่มใช้กับอินเดียเพื่อบรรเทาความวุ่นวายทางการเมืองที่เกิดขึ้น อังกฤษยังใช้ความพยายามส่งเสริมจิตวิญญาณของการเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอังกฤษแก่ชาวพม่า โดยผ่านมาตรการทางการเมืองและวัฒนธรรม ที่เห็นได้ชัดเจนที่สุดคือการจัดตั้ง "คณะกรรมการเพื่อให้เกิดความมั่นใจและให้คำแนะนำในการปลูกฝังและคำจูนความคิดเกี่ยวกับจักรวรรดิในโรงเรียนและวิทยาลัยในพม่า" ในเดือนกรกฎาคม ค.ศ. 1916 โดยคำริของ Sir Spencer Harcourt Butler ผู้ว่าการพม่าในขณะนั้น ผู้สนับสนุนความคิดเรื่องเครือจักรภพ (commonwealth) แต่มีความกระตือรือร้นน้อยต่อประเด็นเรื่องความก้าวหน้าของรัฐธรรมนูญในพม่า คณะกรรมการดังกล่าวประกอบด้วยนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษระดับนำ 8 คน นักการศึกษาที่เป็นมิชชันนารี 4 คน และชาวพม่า 2 คน ทำหน้าที่หาวิธีที่จะใช้โรงเรียนและวิทยาลัยเพื่อสร้างความตระหนักในจิตวิญญาณแห่งความยุติธรรม ความร่วมมือและการเสียสละเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาของชาติ ประกอบกับการส่งเสริมความรู้สึกภาคภูมิใจส่วนบุคคลต่อกษัตริย์อังกฤษ และชื่นชมในความคิดของจักรวรรดิ (Cady, 1958: 194; Furnivall, 1956: 393; Taylor, 1987: 118)

มาตรการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐบาลและคนพื้นเมืองเพื่อบรรเทากระแสเรียกร้องของคนพื้นเมืองชาวพม่ายังรวมถึงการขยายสิทธิทางการเมืองแก่ชาวพม่าและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ อาทิ การรับคนพื้นเมืองเข้าสู่ระบบราชการ โดยเฉพาะในตำแหน่งงานระดับสูง การขยายการศึกษา โดยเฉพาะการจัดตั้งมหาวิทยาลัยอย่างกว้าง การจัดให้มีการเรียนประวัติศาสตร์พม่าในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์จักรวรรดิอังกฤษ เป็นต้น ทั้งนี้ ในความเห็นของเจ้าหน้าที่ ICS ผู้สนับสนุนชาวพม่า ดังเช่น H. Clayton ซึ่งเป็นสมาชิกในคณะกรรมการชุดที่ตั้งโดย Harcourt Butler ด้วยนั้น จักรวรรดินิยมเป็นสิ่งที่ต้องรักษาไว้ เช่นเดียวกับการส่งเสริมเสรีภาพและจิตสำนึกความเป็นชาติของคนพื้นเมืองอันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ทว่าต้องกระทำในวิถีทางที่เหมาะสมเพื่อมิให้กลายเป็นเหมือนเยอรมัน (Cady, 1958: 198-199)

โดยควบคู่ไปกับการส่งเสริมจิตสำนึกแห่งความเป็นส่วนหนึ่งของจักรวรรดิอังกฤษ และความไว้วางใจในสายสัมพันธ์ระหว่างเมืองแม่และรัฐอาณานิคม ในขณะเดียวกันนั้นอังกฤษก็เพิ่มมาตรการควบคุมทั้งในทางการเมืองและวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น อาทิ การควบคุมภาพยนตร์ที่มีเนื้อหากระทบต่อความมั่นคงทางการเมืองและศีลธรรมอย่างเข้มงวด โดยเฉพาะที่ส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ความเป็นผู้ปกครองของชาวอังกฤษ การยึดและทำลายสิ่งพิมพ์โฆษณาชวนเชื่อทางการเมืองทั้งที่แพร่ขยายมาจากอินเดียและที่จัดพิมพ์ขึ้นในพม่า การควบคุมมหรสพ ละคร และการฟ้อนรำของชาวพม่า ซึ่งในสายตาของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษมองว่าเป็นเรื่องเสื่อมศีลธรรม บ้าคลั่ง ไร้เหตุผลและมีอิทธิพลต่อความคิดของเยาวชน การควบคุมไม่ให้มีหนังสือพิมพ์ที่โจมตีการปกครองของอังกฤษในโรงเรียน เป็นต้น ในแง่นี้ การณ์จึงกลับกลายเป็นว่าผู้ปกครองอาณานิคมได้ถูกจองจำด้วยความเห็นของผู้ถูกปกครอง ผู้มีอำนาจชาวอังกฤษมีความกังวลอย่างยิ่งว่าชาวพม่าจะมองพวกเขาอย่างไร (Larkin, 2003: 67, 70)

ในที่สุด ทศนะเชิงบวกของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษที่มีต่อคนพื้นเมืองชาวพม่าซึ่งเริ่มปรากฏความเปลี่ยนแปลงตั้งแต่ทศวรรษ 1910 จากการตื่นตัวของกระแสชาตินิยมพม่า ต้องเผชิญกับวิกฤตอย่างแท้จริงเมื่อเกิดเหตุการณ์กบฏสะหยาซานใน ค.ศ. 1930 เหตุการณ์วุ่นวายดังกล่าวทำให้นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษได้ตระหนักว่าการปกครองของอังกฤษไม่สามารถยับยั้งความต้องการของคนพื้นเมืองชาวพม่าได้อีกต่อไป กระนั้นก็ตาม ความเชื่อในลักษณะธรรมชาติที่ไม่เปลี่ยนแปลงของคนพื้นเมืองก็ยังคงเป็นปัจจัยสำคัญที่วางกรอบการให้ความหมายแก่ประสบการณ์ของคนเหล่านี้ ในวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่เกิดขึ้น นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษส่วนใหญ่ยังคงอธิบายว่า การกบฏเกิดจากแรงจูงใจทางการเมือง ส่วนกลุ่มแกนนำกบฏและบรรดาผู้เข้าร่วมก็ถูกชี้นำด้วยความคิดแบบจารีต ศาสนา เป็นเรื่องของลัทธิความเชื่อแบบกบฏผีบุญ มากกว่าที่จะอธิบายว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นจากปัญหาทางด้านสังคม-เศรษฐกิจ อันได้แก่ ความไม่พอใจต่อนโยบายด้านภาษี โดยเฉพาะส่วยตดเมดา (Thathameda) ซึ่งรัฐบาลอาณานิคมเรียกเก็บจากชาวนาพม่าเป็นรายบุคคล และปัญหาราคาข้าวตกต่ำอย่างหนักในระยะ ค.ศ. 1930-1931 ที่ทำให้ชาวนาพม่าในพื้นที่พม่าตอนล่างไม่สามารถชำระเงินกู้แก่นายทุนชาวอินเดียหรือเซดियาร์

(Chettiyar) กระทั่งนำไปสู่การถูกยึดที่ดินทำกินอย่างกว้างขวาง¹ ยิ่งกว่านั้น ความเชื่อของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษในลักษณะดังกล่าวยังมีอิทธิพลต่อกระบวนการได้ส่วนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับกฎครั้งนี้อีกด้วย การที่เจ้าหน้าที่ยุติธรรมอังกฤษเชื่อว่าความวุ่นวายทางการเมืองที่คนพื้นเมืองก่อขึ้นในครั้งนั้นเป็นเรื่องการเมือง ผลผลิตของความคิดทางศาสนาและประเพณีล้าหลังที่ไม่เคยจางหายไปจากพม่า ได้ส่งผลให้การลงโทษผู้กระทำผิดดำเนินไปภายใต้กรอบของอคติดังกล่าว (Brown, 2005: 108-109; Aung-Thwin, 2003: 393-419; Gravers, 1999: 34-35) และในแง่นี้ กฎสหราชอาณาจักรกลายเป็นปรากฏการณ์ที่ตอกย้ำสำนึกและความคิดของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษที่ว่าพม่าคือตะวันออก และอังกฤษก็คือตะวันตก อาจกล่าวได้ว่า ตามทัศนะของเจ้าหน้าที่ ICS ผู้สนับสนุนชาวพม่าบางคนนั้น การที่พม่าจะเรียนรู้จากอังกฤษหรือสามารถรับเอามรดกของภูมิปัญญาตะวันตกด้วยตนเอง และกลายเป็นตะวันตกอย่างสมบูรณ์ในวันหนึ่งข้างหน้าจึงเป็นเรื่องที่หาความแน่นอนไม่ได้ (Scott 1924, Collis 1938, Furnivall, 1956) โดยเฉพาะหากปราศจากการความช่วยเหลือและการชี้แนะจากอังกฤษ

สรุปความ

จากที่ได้อภิปรายมาตลอดบทความ จะเห็นได้ว่าโลกทัศน์และความรู้สึกนึกคิดของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษที่มีต่อคนพื้นเมืองกลุ่มต่างๆ ในพม่ามิได้เป็นผลจากประสบการณ์ทำงานและชีวิตประจำวันที่พวกเขาได้รับในอาณานิคมพม่าแต่เพียงด้านเดียว แต่ได้ถูกกำหนดกรอบจากปัจจัยหลายประการ ซึ่งส่งผลให้ความแตกต่างในทัศนคติระหว่างนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษทั่วไปกับกลุ่มที่สนับสนุนพม่าไม่สามารถแยกขาดอย่างได้สิ้นเชิง ความเป็นคนกลุ่มน้อยในเชิงชาติพันธุ์ท่ามกลางคนพื้นเมืองที่แวดล้อมอยู่ผลักดันสำนึกความเป็นอังกฤษภายในชุมชนนักบริหารอาณานิคมดำเนินไปในทิศทางที่ชัดเจน ขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ชาวอังกฤษเหล่านี้กลายเป็นชุมชนที่แยกขาดจากสังคมพื้นเมือง แม้ว่าจะมีนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษบางรายที่พยายามปรับตัวเข้ากับสังคมพม่าและกระทั้งอ้างว่าตนได้เข้าใจคนพื้นเมืองอย่างแท้จริงแล้วก็ตาม

กระนั้นก็ดี นักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษก็เป็นผู้กระทำการที่กระตือรือร้นในการสร้างความหมายแก่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนพื้นเมืองในพม่า กระบวนการดังกล่าวดำเนินผ่านทฤษฎีเรื่องเผ่าพันธุ์ที่แพร่หลายอยู่ในระยะปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19, สมมติฐานเบื้องต้นเกี่ยวกับระบบสังคมพื้นเมือง, แนวทางการปกครองอาณานิคมที่พยายามขีดเส้นคนพื้นเมืองออกเป็นกลุ่ม

¹ ความที่การเข้ามาของระบบอาณานิคมและนโยบายทางเศรษฐกิจของอังกฤษได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงต่อวิถีการยังชีพของคนเหล่านี้ จากแต่เดิมที่มีวิถีการผลิตแบบพอยังชีพ มาสู่การปลูกข้าวเพื่อการค้าแต่เพียงอย่างเดียว ดังนั้น ปรากฏการณ์เหล่านี้จึงส่งผลกระทบใหญ่หลวงต่อคนพื้นเมืองในพม่าตอนล่าง ไม่เพียงต่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ แต่ยังรวมถึงความมั่นคงทางจิตวิทยา โดยเฉพาะประการหลังนั้นเองที่มีส่วนกระตุ้นให้เกิดสำนึกต่อต้านอำนาจอาณานิคม ดูรายละเอียดเกี่ยวกับแนวความคิดความสาเหตุของการกบฏ และการยืนยันความสำคัญของปัจจัยด้านสังคม-เศรษฐกิจใน Ian Brown. (2005). *A Colonial Economy in Crisis: Burma's Rice Cultivators and the World Depression of the 1930s*. New York: RoutledgeCurzon. Cf. 97-114.

ต่างๆ อย่างชัดเจนเพื่อประโยชน์ทางการปกครอง และโดยผ่านการเปรียบเทียบความแตกต่างเชิงความหมายระหว่างความเป็นอังกฤษ คนพื้นเมือง (พม่า มอญ ไทใหญ่ กะเหรี่ยง กะฉิ่น) และกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นชาวเอเชียจากนอกภูมิภาค เช่น ชาวอินเดียและชาวจีน ในแง่นี้ อาจกล่าวได้ว่าความรู้สึกนึกคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับคนพื้นเมืองในพม่าและสังคมพื้นเมืองของนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษจึงไม่ใช่สิ่งที่โปร่งใสหรือเป็นเรื่องของการถ่ายทอด "ความจริง" ตามที่เป็นอย่างง่าย ๆ หากแต่ผูกติดอยู่กับอำนาจของระบอบอาณานิคมอย่างลึกซึ้ง

บันทึก

ในระหว่างการเขียนและปรับปรุงบทความ ผู้เขียนได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน ขอขอบพระคุณ รศ. ดร. ชาศริต ชุ่มวัฒนะ และ ผศ. ดร. ชุติพร วิรุณหะ ที่ปรึกษาสารนิพนธ์ สำหรับข้อชี้แนะและคำวิจารณ์ที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง และขอบคุณ ผศ. ศิริพร ดาบเพชร, อ. นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา, ปราการ กลิ่นฟุ้ง, สมิตี ธนอมศาสนา, ธนพงศ์ จิตต์สง่า และ ณัฐวิทย์ พิมพ์ทอง สำหรับความช่วยเหลือด้านเอกสารและข้อคิดเห็นที่มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการปรับปรุงบทความ คุณความดีอันใดที่พอมีอยู่ในบทความนี้ขออุทิศให้แก่เกียรติแห่งันต์ ชาตุนาถ เพื่อนผู้จากไปก่อนเวลาอันควร

อ้างอิง

ภาษาไทย

- ธเนศ วงศ์ยานนาวา. (2548). "เหลี่ยมมุม" ของตัวต่อเลโก (Lego): อำนาจท้องถิ่นกับจักรวรรดิ. ใน พระอัจฉริยภาพในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. บรรณาธิการโดย จันทน์ สุวรรณวาสี. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ไพลดา ชัยศร. (2547). ผลกระทบของระบบการปกครองของอังกฤษต่อความคิดทางการเมืองของชาวมาเลย์ในรัฐมลายูที่เป็นสหพันธ์ ค.ศ.1896-1941. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา ปารุณสุข. (2550, มกราคม-มิถุนายน). เจมส์ โลว์ กับการแสวงหาความรู้ของนักอาณานิคม. วารสารศิลปศาสตร์. 7(1): 44-69.
- หม่อม ทิน อ่อง. (2547). ประวัติศาสตร์พม่า. แปลโดย เพ็ชร สุมิตร. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- อันดาया, บาร์บารา วัดสัน, และ อันดาया, ลีโอนาร์ด วาย. (2549). ประวัติศาสตร์มาเลเซีย. แปลโดย พรณี จัตรพลรักษ์, บรรณาธิการโดย มนัส เกียรติธำชัย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์.

ภาษาอังกฤษ

- Abbott, Gerry. (1998). The Traveller's History of Burma. Bangkok: Orchid Press.
- Adas, Michael. (1972). Imperialism Rhetoric and Modern Historiography: The Case of Lower Burma Before and After the Conquest. Journal of Southeast Asian Studies. 3(2): 175-192.
- Alatas, Syed Hussein. (1977). The Myth of the Lazy Native: A Study of the Image of the Malays, Filipinos and Javanese from the 16th to the 20th Century and Its Function in the Ideology of Colonial Capitalism. London: Frank Cass.

- Aung-Thwin, Mitrii. (2003, October). Genealogy of a Rebellion Narrative: Law, Ethnology and Culture in Colonial Burma. Journal of Southeast Asian Studies. 34(3): 393-419.
- Brown, Ian. (2005). A Colonial Economy in Crisis: Burma's Rice Cultivators and the World Depression of the 1930s. New York: RoutledgeCurzon.
- Brown, R. Grant. (1926). Burma as I Saw It 1889-1917. London: Methuen & Co.
- Cady, John F. (1958). A History of Modern Burma. Ithaca: Cornell University Press.
- Cannadine, David. (2002). Ornamentalism: How the British saw their Empire. England: Penguin Books.
- Cohn, Bernard S. (1966). Recruitment and Training of British Civil Service in India, 1600-1860. In Asian Bureaucratic Systems: Emergent from the British Imperial Tradition. edited by Ralph Braibanti. Durham: Duke University Press.
- Collis, Maurice. (1938). Trials in Burma. London: Faber & Faber.
- Dewey, Clive. (1993). Anglo-Indian Attitudes: The Mind of the Indian Civil Service. London: The Hambledon Press.
- Donnison, F.S.V. (1953). Public Administration in Burma: A Study of Development During the British Connexion. Great Britain: Royal Institute of International Affairs.
- _____. (1970). Burma. New York: Praeger Publisher.
- Edwards, Penny. (2004). Relocating the Interlocutor: Taw Sein Ko (1864-1930) and the Itinerancy of Knowledge in British Burma. In South East Asia Research. 12(3): 277-335.
- Ewing, Ann. (1982, June). Administering India: The Indian Civil Service. History Today. 32(6): 43-48.
- Furnivall, J.S. (1956). Colonial Policy and Practice: A Comparative Study of Burma and Netherlands India. New York: New York University Press.
- Gravers, Mikael. (1999). Nationalism as Political Paranoia in Burma. 2nd ed. Great Britain: Curzon.
- _____. (2007). Introduction: Ethnicity Against State-State Against Ethnic Diversity?. In Exploring Ethnic Diversity in Burma. Copenhagen: NIAS Press. pp. 1-33
- Hall, D.G.E. (1960). Burma. 3rd ed. London: Hutchison University Library.
- Harvey, G.E. (1945). British Rule in Burma 1824-1942. London: Faber & Faber.
- Hirschman, Charles. (1986, Spring). The Making of Race in Colonial Malaya: Political Economy and Racial Ideology". Sociological Forum. 1(2): 330-361.
- Jesse, F. Tennyson. (1946). The Story of Burma. London: Macmillan.
- Kyaw Yin Hlaing. (2007). Associational Life in Myanmar: Past and Present. In Myanmar: State, Society and Ethnicity. Edited by N. Ganesan, and Kyaw Yin Hlaing. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS).
- Larkin, Emma. (2003). The Self-Conscious Censor: Censorship in Burma under the British, 1900-1939. Journal of Burma Studies. 8: 64-101.
- Metcalf, Thomas R. (1994). Ideologies of the Raj. Great Britain: Cambridge University Press.
- Nisbet, John. (1901). Burma under British Rule and Before, Volume 2. Westminster: Archibald Constable.
- O'Malley, L.S.S. (1965). The Indian Civil Service 1601-1930. London: Frank Cass.

- Owen, Norman G., editor. (2005). The Emergence of Modern Southeast Asia: A New History. Honolulu: University of Hawai'i Press.
- Peleggi, Maurizio. (2002). Lord of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image. Honolulu: University of Hawai'i Press
- Pham, Julie. (2004, July). Ghost Hunting in Colonial Burma: Nostalgia, Paternalism and the Thoughts of J.S. Furnivall. South East Asia Research. 12(2): 237-268.
- Phillips, Alyssa. (2005, Spring). Romance and Tragedy in Burmese History: A Reading of G.E. Harvey's The History of Burma. SOAS Bulletin of Burma Research. 3(1): 1-16.
- Piness, Edith L. (1983, September). The British Administrator in Burma: A New View. Journal of Southeast Asian Studies. 14(2): 372-378.
- Reddy, William. (2001, December). The Logic of Action: Indeterminacy, Emotion, and Historical Narrative. History and Theory. 40(4): 10-33.
- Sadan, Mandy. (2007). Constructing and Contesting the Category 'Kachin' in the Colonial and post-Colonial Burmese State. In Exploring Ethnic Diversity in Burma. edited by Mikael Gravers. Copenhagen: NIAS Press. pp. 34-76.
- Scott, J.G., Sir. (1906). Burma: A Handbook of Practical Information. Hanover Square: Alexander Moring.
- _____. (1924). Burma: From the Earliest Times to the Present Day. London: T. Fisher Unwin.
- Shway Yoe (Sir J.G. Scott). (1963, 1882). The Burman: His Life and Notions. New York: W.W. Norton & Company.
- Spearman, H.R. (1987). Gazetteer of Burma, Volume 1. reprinted. Delhi: Gian Publishing House.
- Stockwell, A.J. (1982). The White Man's Burden and Brown Humanity: Colonialism and Ethnicity in British Malaya. Southeast Asian Journal of Social Science. 20(1): 44-68.
- _____. (1998). Conceptions of Community in Colonial Southeast Asia. Transactions of the Royal Historical Society, 6 th Ser., 8: 337-355.
- Taylor, Robert H. (1987). The State in Burma. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Thant Myint-U. (2001). The Making of Modern Burma. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Tinker, Hugh. (1961). Arthur Phayre and Henry Yule: Two Soldier-Administrator Historians. In Historians of South-East Asia. edited by D.G.E. Hall. London: Oxford University Press.
- Young, Robert J.C. (2001). Postcolonialism: An Historical-Introduction. Oxford: Blackwell.
- White, Herbert Thirkell, Sir. (1913). A Civil Servant in Burma. London: Edward Arnold.

**อินโดจีน พื้นที่ อารมณ์ อำนาจ ความรู้ ความรู้สึก
ในวรรณกรรม Un barrage contre le Pacifique (เขื่อนกันแปซิฟิก)
ของ มาร์เกอริต ดูราส**

ธีรา ศุขสวัสดิ์ ณ อยุธยา

บทคัดย่อ

นอกจาก *Un barrage contre le Pacifique (เขื่อนกันแปซิฟิก)* ที่เขียนโดยมาร์เกอริต ดูราส นักเขียนชาวฝรั่งเศสจะเป็นวรรณกรรมแนวอัตชีวประวัติที่เล่าเรื่องราวชีวิตของผู้เขียนที่เติบโตในอินโดจีนฝรั่งเศสแล้ว ยังเป็นวาทกรรมปฏิลักษณ์อาณานิคมที่ต่อต้านอาณานิคมและสื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้เขียนกับสังคม รวมทั้งจุดหมายทางสังคม เป็นภาพตัวแทนความคิดเรื่องมิติพื้นที่ในอินโดจีนฝรั่งเศสชุดใหม่ที่ถูกสร้างขึ้น สะท้อนมโนทัศน์เรื่องอำนาจระหว่างชนชั้นและชาติพันธุ์ เชื่อมโยงสู่การนิยามตัวตน สภาวะอารมณ์ที่เจ็บปวด อับอาย หดหู่ และความรู้สึกต่อต้านของผู้เขียนในฐานะ “ลูกครึ่ง” และคนชายขอบในสังคมนั้น

คำนำและขอบเขตการศึกษา

อินโดจีน พื้นที่ อารมณ์ อำนาจ ความรู้ ความรู้สึก ในวรรณกรรม Un barrage contre le Pacifique (เขื่อนกันแปซิฟิก) ของมาร์เกอริต ดูราส (ดูภาคผนวก) เป็นบทความที่เขียนขึ้นจากการศึกษาวิจัยเรื่อง บุรพาคตินิยมในวรรณกรรมของมาร์เกอริต ดูราส¹

¹ ตั้งแต่ในศตวรรษที่ 18 แนวคิดเรื่องบุรพาคติได้เริ่มต้นขึ้นแล้ว โดยรวมงานเขียนที่เกี่ยวข้องกับบุรพาคติจะเป็นบันทึกการเดินทาง เรื่องราว ประสบการณ์ต่าง ๆ ของชาวตะวันตกที่ได้เดินทาง หรือใช้ชีวิตอยู่ในดินแดนตะวันออกซึ่งเป็นประเทศในอาณานิคมของตน ลักษณะการเขียนถึงตะวันออกที่สืบทอดกันมายาวนานสามารถสร้างกระแสความเชื่อได้ว่าตะวันออกอ่อนด้อยกว่าตะวันตก แต่ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ได้เกิดความคิดที่ทวนกระแสความเชื่อดังกล่าว นักเขียนชาวตะวันตกหลายคนที่อยู่ในช่วง “หลังสมัยใหม่” ได้สนใจศึกษาตะวันออกด้วยมุมมองที่ต่างออกไปส่งผลให้เกิดภาพแทนความจริงชุดใหม่ในลักษณะต่างๆ กัน เช่น ตะวันออกเป็นกระจกสะท้อนตัวตนของตะวันตก ตะวันออกสามารถจุดความสงสัยและลดทอนมายาภาพที่ว่ายุโรปเป็นศูนย์กลางของทุกอย่าง ข้อสรุปที่สำคัญของเรื่องนี้คือ ความรู้เกี่ยวกับตะวันออกมาจากความคิดสร้างของชาวตะวันตก โดยที่ความรู้ไม่ได้สอดคล้องกับความเป็นจริง เอ็ดเวิร์ด ซาอิด (E. Said) ซึ่งเป็นศาสตราจารย์วรรณคดีอังกฤษ ชาวอเมริกันเชื้อสายปาเลสไตน์ เกิดในเยรูซาเล็มตะวันออกนั้นได้รับแนวคิดเรื่องของวาทกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และอำนาจมาจากฟูโกต์ (Foucault) นักปรัชญาฝรั่งเศส ซึ่งเสนอข้อคิดที่ว่า “ในความเป็นจริงแล้วไม่มีภาพแทนความเป็นจริงใดๆ ได้ ความรู้ว่าด้วยความเป็นจริงอาจจะเป็นเพียงข้ออ้างที่ถูกจัดสร้างขึ้นตามอำนาจและอุดมการณ์ของผู้สร้างความรู้” ดังนั้น วาทกรรมที่ว่าด้วยบุรพาคตินั้นจึงเป็นมโนทัศน์อย่างหนึ่งเป็น “ภาพแทนความเป็นจริง” มิใช่ภาพสะท้อนที่แท้จริงของบุรพาคติ (ธีระ นุชเปี่ยม “จากบุรพาคตินิยมถึงสหวัฒนธรรมศึกษา หนทางสู่ความเข้าใจข้ามวัฒนธรรม”, *เอเชีย-ยุโรปศึกษา ปรัชญาและแนวทาง*, 2545 , น.112-113)

(**Orientalism In Marguerite Duras's Literary Works**) ได้รับทุนสนับสนุนจากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และกำลังดำเนินการอยู่

มาร์เกอริต ดูราส ได้ดำเนินเรื่องที่เขียนถึงดินแดนในซีกโลก “ตะวันออก” โดยแบ่งเป็นกลุ่มพื้นที่คือ อินโดจีน ได้แก่เรื่อง **Un barrage contre le Pacifique** (1950) **L'Amant** (1984) และ **L'Amant de la Chine du nord** (1991) และอินเดียได้แก่เรื่อง **Le Ravissement de Lol V. Stein** (1964) **Le Vice - Consul** (1965) **India Song** (1973) และ **La Femme du Gange** (1973) ผลงานชุดที่กล่าวถึงอินโดจีนได้รับการขนานนามว่าเป็นวรรณกรรมชุดวัฏจักรอินโดจีน ส่วนผลงานชุดที่กล่าวถึงอินเดียได้รับการขนานนามว่าวรรณกรรมชุดวัฏจักรอินเดีย นอกจากนี้ยังมี **Hiroshima mon amour** (1960) อีกเล่มที่เขียนถึงอิโรชิมา ในประเทศญี่ปุ่น

วัฏจักรอินโดจีน

ฝรั่งเศสได้ครอบครองญวนหรือเวียดนามก่อนเขมรและลาว นโปเลียนที่ 3 ส่งทหารเข้าโจมตีและยึดไซ่ง่อนได้ในปี ค.ศ. 1859 ชวนเชิญผู้คนจากฝรั่งเศสให้ “สมัครเข้าในกองทัพแห่งอาณานิคม” บิดามารดาของมาร์เกอริต ดูราส สนใจที่จะไปผจญภัยในโลกใหม่หลังจากได้อ่านงานของนักเขียนฝรั่งเศสที่ชื่อ ปีแยร์ โลตี และแต่งงานได้ไม่นาน ประสบการณ์ชีวิตของครอบครัว และของตัวผู้เขียนได้ถูกนำมาถ่ายทอดไว้ในนวนิยาย 3 เรื่อง ใน **Un barrage contre le Pacifique** มาร์เกอริต ดูราส พูดถึงการครอบครองอาณานิคม “อินโดจีนของฝรั่งเศส” มี “ผู้ตรวจการกิจการพื้นเมือง” เป็นนายทหารหนุ่มผู้มีอำนาจปกครองแทนข้าราชการพื้นเมือง มีผลทำให้แทนที่อินโดจีนจะเป็นดินแดนในอารักขาของฝรั่งเศส กลับกลายเป็นอาณานิคมที่มีทหารปกครอง ข้ออ้าง “ความทันสมัย” และ “ความผสมกลมกลืน” ได้เชื่อมความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรม และเปิดโอกาสให้การเอารัดเอาเปรียบ การหาผลประโยชน์ของผู้ปกครองอาณานิคมที่กระทำต่อคนพื้นเมืองหรือแม้แต่คนฝรั่งเศสเองอย่างมารดาของมาร์เกอริต ดูราส ต้องประสบได้ดำเนินไปอย่าง เป็นความชอบธรรม ต่อมาใน **L'Amant** และ **L'Amant de la Chine du nord** นักเขียนได้สร้าง คำ ภาพ และข้อเขียนใหม่ขึ้นมาอีกชุดหนึ่ง เป็นดัวบทที่สัมพันธ์กันอย่างเป็นนัยยะกับดัวบทแรกที่เขียนถึงอินโดจีน วรรณกรรมทั้งสองเล่มนี้ได้ซึมซับและแปรสภาพมาเป็นดัวบทที่เล่าประสบการณ์รักข้ามวัฒนธรรมที่ผู้เขียนได้พบหนุ่มชาวจีนเมื่ออายุสิบห้าปี และมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งนับเป็นความย้อนแย้ง (irony) ทางสังคมที่ชนชั้นกลางตะวันตกในยุคนั้นมีอาจรับได้

วัฏจักรอินเดีย

อังกฤษได้ครอบครองอินเดียตั้งแต่กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 หลังจากที่ฝรั่งเศสคู่แข่งสำคัญหมดอำนาจไปจากอินเดีย อังกฤษก็เริ่มดำเนินนโยบายทางการทหารและการทูต ขยายอำนาจออกไปจากบริเวณอ่าวเบงกอลจนได้ดินแดนเพิ่มขึ้นเป็นลำดับ เมื่อยึดครองอินเดียได้สำเร็จ อังกฤษได้นำระบบเศรษฐกิจ การศึกษาแบบตะวันตก และกฎหมายอังกฤษมาใช้ ยกเลิกขนบธรรมเนียมเดิมหลายอย่าง พวกมิชชันนารีก็มีวิธีการสอนที่ต่อต้านการแบ่งชั้นวรรณะก่อให้เกิดความไม่พอใจในหมู่ชนพื้นเมืองอย่างรุนแรง

แม้ มาร์เกอริต ดูราส จะไม่ได้พูดถึงภูมิหลังทางประวัติศาสตร์อย่างเป็นเรื่องเป็นราว แต่ ละไว้ในฐานที่เข้าใจว่าผู้อ่านจะต้องเข้าใจสถานภาพของอินเดียในขณะนั้น อังกฤษปกครองอินเดีย ก็จริงอยู่ แต่ฝรั่งเศสก็มีกงสุลของตนอยู่ในเมืองใหญ่ ในวรรณกรรม “วัฏจักรอินเดีย” ผู้แต่งกำหนด ให้มีตัวละครซึ่งเป็นภริยากงสุล (อาแน-มารี สเตรทเตอร์) และรองกงสุลอยู่ที่เมืองกัลกัตตา ซึ่งเป็น สถานการณ์การค้าใหญ่ของอังกฤษ การกล่าวถึงเมืองๆ นี้จะมีนัยยะอยู่ที่กัลกัตตาเป็นเมืองที่ฝรั่งเศส สนับสนุนให้ผู้ครองแคว้นเบงกอลใช้กำลังเข้ายึดเมืองเอาไว้ ทั้งยังจับชาวอังกฤษไปขังคุกมิด อังกฤษจึงถือเป็นโอกาสนำกองทหารยึดกัลกัตตาคืนมา หลังจากการลงนามในสนธิสัญญาปารีส ค.ศ. 1763 ฝรั่งเศสยอมรับความพ่ายแพ้ และถอนตัวออกไปจากการเป็นคู่แข่งกับอังกฤษใน อินเดีย ในเมืองนี้เองที่ตัวละครแม้จะเป็นชนชั้นสูงเปรียบพร้อมด้วยลาภยศสมบัติ แต่ก็ไม่สามารถ ดำรงชีวิตอยู่ได้ เป็นเมืองที่สื่อแสดงความเป็นอยู่ที่ไร้สาระปราศจากความสุขของคนฝรั่งเศสตั้งแต่ อดีตจนถึงเวลาดำเนินเรื่องในวรรณกรรม

วรรณกรรม “วัฏจักรอินโดจีน” และ “วัฏจักรอินเดีย” ของ มาร์เกอริต ดูราส ได้ให้ภาพวิถี ชีวิตในอาณานิคมทั้งในอินโดจีนและอินเดียก็จริงอยู่ แต่เห็นได้ว่าการดำเนินเรื่องในวรรณกรรม ของนักเขียนผู้นี้ “ภาพแทนความเป็นจริง ไม่ใช่ภาพสะท้อนที่แท้จริงของบูรพาทิศ” แต่เป็นมายา คติที่ตะวันตกสร้างขึ้นให้โลกเห็นความยิ่งใหญ่ของตน เมื่อเกิดงานเขียนทำนองเดียวกันกับที่มาร์ เกอริต ดูราสเขียนขึ้นนี้จึงสามารถที่จะสันถลอนความสัมพันธ์เชิงอำนาจของตะวันตกและปริมมู มองของสังคมต่อตะวันตกไปในทิศทางตรงกันข้ามกับที่เคยเป็น

ตัวบทในวรรณกรรมชุด “วัฏจักรอินโดจีน” และ “วัฏจักรอินเดีย” เอื้อต่อการนำมาศึกษาใน แนวทางที่สะท้อนให้เห็นว่า ดินแดนเหล่านี้เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้อารมณ์ อำนาจ ความรู้ ความรู้ สึกของมนุษย์โลดแล่นไปอย่างไม่ติดกับข้อจำกัดใดๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง **Un barrage contre le Pacifique** เป็นวรรณกรรมแกนหลักที่ครอบคลุมความคิดของผู้เขียนได้ดีที่สุด เนื่องจากตัวบท วรรณกรรมใน “วัฏจักรอินโดจีน” และ “วัฏจักรอินเดีย” เล่มอื่นๆ ล้วนมีสาระเชื่อมโยงในเชิงสัม พันธ์กับ **Un barrage contre le Pacifique** ดังนั้นการศึกษาผ่านวรรณกรรมเล่มนี้จึงเท่ากับ ว่าได้ศึกษาตัวบทอัตชีวประวัติที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมเล่มอื่นของผู้เขียนเช่นกัน เราอาจกล่าว ได้ว่า แม้ตัวบทจะเป็นอิสระจากเจตนาของผู้เขียนด้วย แต่วรรณกรรมชุด “วัฏจักรอินโดจีน” และ “วัฏจักรอินเดีย” มาร์เกอริต ดูราส ก็ยังคงเสนอภาพตัวแทนของผู้คนทั้งตะวันตกและตะวันออก วิถี ชีวิต ความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ที่เป็นผลจากการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลัทธิอาณานิคม การ นำเสนอภาพในลักษณะเช่นนี้เป็นการสร้างมโนทัศน์ที่สามารถใช้เป็นการกำหนดกรอบสถานภาพ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ พฤติกรรมทางสังคม และลักษณะความสัมพันธ์ระหว่าง “ผู้ปกครอง” และ “ผู้อยู่ใต้ปกครอง” “คนขาว” และ “คนพื้นเมือง” หรือ “ความเป็นอื่น” ในความหมายที่แฝงไว้ด้วย ความไม่เท่าเทียมกันในสังคม สิ่งที่โดดเด่นคือ การนำเสนอบริบทสังคม ประวัติศาสตร์ของ วรรณกรรมเล่มนี้เป็นการมองตะวันออกที่ต่างออกไปจากที่ตะวันออกเคยถูกมอง เพื่อจุดหมายทาง สังคมซึ่งต้องการจะแสดงให้เห็นพื้นที่ของความมีตัวตนของตะวันออก

อินโดจีน พื้นที่ อารมณ์ อำนาจ ความรู้ ความรู้สึก ในวรรณกรรม *Un barrage contre le Pacifique* (เขื่อนกันแปซิฟิก)

พื้นที่อาณานิคมอินโดจีนฝรั่งเศสไม่ได้เป็นเพียงที่ว่าง ธรรมชาติ หรือสภาพแวดล้อมที่อยู่นอกออกไปจากประเทศฝรั่งเศส ครอบครองไว้เพื่อการขยายเขตแดน หรือหาประโยชน์จากทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ในดินแดนแถบนี้เท่านั้น ในวิธีคิดแบบหลังสมัยใหม่ (postmodernism)² พื้นที่ยังเป็นสิ่งประดิษฐ์ทางวัฒนธรรมที่บรรจุความหมายเอาไว้ ปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ พื้นที่ หรือสิ่งของไม่ได้อยู่ในระดับความสัมพันธ์ที่มีต่อกันเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดขึ้นได้จากการสร้างความหมายของมนุษย์นั่นเอง ในช่วงเวลาที่อินโดจีนตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส อินโดจีนเกี่ยวข้องกับผู้คนมากมาย คนที่เป็นผู้ปกครอง – คนที่ถูกปกครอง คนที่เป็นฝรั่งเศส – คนพื้นเมือง คนฝรั่งเศสที่มีฐานะ – คนฝรั่งเศสที่เป็นชายขอบของสังคมฝรั่งเศสในอาณานิคม นวนิยายเรื่อง *Un barrage contre le Pacifique* ได้ให้ความหมายแก่พื้นที่อินโดจีนฝรั่งเศสโดยไม่อาจหลีกเลี่ยงการแบ่งแยกออกเป็นคู่ตรงกันข้ามที่สื่อให้เห็นความรู้เกี่ยวกับพื้นที่ ตัวตนของนักเขียน และการจัดระยะห่างระหว่างนักเขียนกับพื้นที่นั้นได้

ภาพที่ให้ความจริงทางด้านวัฒนธรรม สังคม หรืออุดมการณ์ของอาณานิคมฝรั่งเศส ยังได้เปิดเผยเจตนาารมณ์บางอย่างของผู้เขียนที่อาจจะเป็นเสมือนการสารภาพออกมา หรืออาจจะไม่ใช่การสารภาพก็ได้ ดี. เอช. ปาโจซ์ (D.H. Pageaux) ได้เสนอคำนิยามที่น่าสนใจเกี่ยวกับเรื่องของภาพดังนี้

“ภาพทุกภาพที่เกิดขึ้นจะมีการตระหนักนำมาก่อน เป็นการตระหนักที่เล็กน้อยมากของ“ตัวฉัน” ซึ่งสัมพันธ์กับ “อีกบุคคลหนึ่ง” ของ“ที่นี่” ซึ่งสัมพันธ์กับ“ที่อื่น” ดังนั้นภาพจึงอาจจะเป็นการแสดงออกในแบบของวรรณกรรมหรือไม่ก็ได้ เป็นระยะห่างที่มีนัยยะระหว่างลำดับความจริงทางวัฒนธรรมสองชั้น”³

ภาพที่ให้ความจริงทางวัฒนธรรมประกอบด้วยการสร้างภาพตัวแทน (une représentation) และระยะห่าง (un écart) มุมมองนี้เป็นแนวปฏิบัติทางด้านมนุษยวิทยาที่ใช้อธิบายอัตลักษณ์ และความเป็นอื่น คำที่เป็นทั้งคู่ตรงกันข้าม กระบวนการในการสร้างภาพตัวแทนตามแบบ

² ยุคหลังสมัยใหม่เป็นยุคที่สามารถตั้งข้อสังเกตได้ว่าเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยยะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมต่อจากยุคสมัยใหม่ ในยุคหลังสมัยใหม่ เศรษฐกิจก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจแบบบริโภคนิยมมวลชน สังคมมีลักษณะของสังคมข่าวสาร เป็นสังคมที่จำลอง (simulation) มีลักษณะล้ำความจริง (hyperreality) เป็นยุคที่ปัจเจกชนสูญเสียอัตลักษณ์ของตนไป ส่วนที่สองเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านปรัชญาความรู้ ฌอง ฟร็องซัวส์ เลียวตาร์ด (Jean-François Lyotard) ได้พูดถึงการปรับปรุงทัศนคติต่อความรู้ให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่าความรู้ในยุคสมัยใหม่ไม่ใช่ความรู้แบบเดียว แต่มีความรู้แบบอื่นๆ อีกด้วย

³ D.H. Pageaux, *La Littérature générale et comparée*, Paris : Armand Colin, Cursus, 1994, p.60.

ของวรรณกรรมโคโลเนียล ซึ่งมีจุดมุ่งหมายจะสร้างภาพเชิงบวกให้กับลัทธิอาณานิคม ได้ถูกมาร์เกอริต ดูราสพลิกแพลง เธอไม่ได้ปรับสถานที่ เวลา หรือสิ่งแวดล้อมความจริงธรรมดาๆ ให้สมบูรณ์ แต่ได้รื้อสร้างภาพตัวแทนความจริงในยุคอาณานิคม นวนิยายเรื่องนี้จึงมีความสำคัญในฐานะที่เป็น “กระจกเงา” ที่นักเขียนใช้ส่องในการมองความจริง เพื่อช่วยสร้างความหมายของความจริงขึ้นมาใหม่

ในมุมมองความเป็นไปทางสังคมในอินโดจีนฝรั่งเศสช่วงนั้น มาร์เกอริต ดูราสคงจะต้องเกิดอารมณ์สะเทือนใจที่นำไปสู่ความรู้สึกต่อต้าน เมื่อพบว่าคนอินโดจีนกลายเป็นคนชายขอบในบ้านเมืองของตน ความเป็นมนุษย์จำเป็นต้องมีพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้แสดงความเป็นตัวตนออกมา และการที่จะแสดงตัวตนได้นั้นขึ้นอยู่กับความหมายที่มนุษย์เราเองเป็นผู้ให้ แต่พื้นที่ของคนเหล่านั้นถูกช่วงชิงจนไม่เหลือศักดิ์ศรี คนอินโดจีนกับพื้นที่จึงเป็นเรื่องที่มีความทับซ้อนกันอยู่ ในนวนิยายเรื่องนี้รัฐบาลอาณานิคมได้ให้ความหมายที่ตายตัว แบ่งกลุ่ม กีดกันพื้นที่คนพื้นเมือง ไม่เว้นแม้แต่แม่ของซูซานซึ่งเป็นคนฝรั่งเศสด้วยกัน จนทำให้กลายเป็นครอบครัวคนชายขอบไปโดยปริยาย ดังนั้นประเด็นภาพเชิงซ้อนของพื้นที่ในอินโดจีนฝรั่งเศสที่ประกอบไปด้วยความคิดเรื่องอารมณ์ อำนาจ ความรู้ ความรู้สึกของชนชั้นจึงสามารถศึกษาได้จากนวนิยายเรื่องนี้ใน 4 แนวทางด้วยกัน

1. ภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และในนวนิยาย
2. ภาพพื้นที่ทางเศรษฐกิจ
3. ภาพพื้นที่ทางสังคมและชาติพันธุ์
4. ภาพพื้นที่ที่แสดงออกทางอารมณ์ และอุดมการณ์ ของมาร์เกอริต ดูราส

1. ภาพพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และในนวนิยาย

นวนิยายทั้งเรื่องดำเนินไปในอินโดจีนฝรั่งเศส ในอาณานิคมบริเวณทางตอนใต้ ซึ่งในปัจจุบันกลายเป็นประเทศที่ได้รับอิสรภาพแล้ว คือ กัมพูชา และเวียดนาม พื้นที่ที่เป็นท้องทุ่งราบ คือ บริเวณเมืองกัมปอต (Kampot) ในกัมพูชา ซึ่งเชื่อมกับจังหวัดหริ่งยา (Rach Gia) ในเวียดนาม ที่ราบนี้ตั้งอยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของเทือกเขาชาง ซึ่งสมัยก่อนที่จะกล่าวถึงในนวนิยาย (ก่อนที่พวกเขมรแดงจะเริ่มตัดไม้ทำลายป่าตั้งแต่ ค.ศ. 1975) เป็นท้องที่ที่ปกคลุมด้วยป่าไม้หนาแน่น อุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์ป่าและพันธุ์ไม้นานาชนิด เป็นผืนดินที่ไม่เคยขาดน้ำ เพราะรับน้ำจากมรสุมฤดูฝน จากการกัดเซาะพังทลายของแม่น้ำโขงที่ไหลผ่านทางบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำ รวมทั้งจากน้ำทะเลของมหาสมุทรแปซิฟิกหรือทะเลจีนตอนใต้ที่หนุนเนื่องตลอดทั้งปี มาร์เกอริต ดูราสเล่าถึง “ท้องทุ่งราบ” ที่น้ำท่วมนองว่า

“ทางเหนือ มีเทือกเขาชาง ทางใต้เหมือนกับจะเป็นเมืองที่ไม่มีหมู่บ้านเหลืออยู่อีกแล้ว ไม่มีผู้คน เป็นเมืองแห่งน้ำ และหนองบึง นอกจากนี้แล้วยังแวดล้อมไปด้วย

⁴ Yves Clavaron, *Inde et Indochine*, Paris : Honoré Champion, 2001.

ทะเล ป่าไม้โก่งกาง ซึ่งเป็นอย่างเดียวกันที่แผ่ล่อออกมาเหนือที่ดินประมาณ
ร้อยเฮกตาร์ในฤดูน้ำหลาก⁵

จากการศึกษาของ ลอร์ เอดเลอร์ (Laure Adler) ได้พบว่ามาร์เกอร์ ดูราส มักทำให้ผู้อ่าน
สับสน เกิดความไม่แน่ใจในสถานที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของเมืองที่เขียนถึง อย่างไรก็ตามสถานที่
นั้นๆ เป็นสถานที่ที่มีจริง แต่ชื่อที่เรียกขานจะถูกดัดแปลงใหม่ เช่นเรียกเป็นชื่อย่อ (เมืองกัม – กัม
พอด) แต่งเติมเสริมใหม่ (เมืองรัม – เรียม) หรือปรับเปลี่ยนไปเลย (เมืองบันเด – เปเรียนบ) หรือ
เรียกอย่างไม่จำเพาะเจาะจง (“ท้องทุ่งราบ” “เมือง”) สถานที่นั้นสอดคล้องกับความจริง แต่ไม่ได้
เป็นสถานที่ผู้เขียนเคยอยู่จริงกับครอบครัว เป็นเพียงสถานที่ที่รู้จักคุ้นเคยมาก่อนเท่านั้น แม้ชื่อ
สถานที่จะผิดเพี้ยนไป แต่ก็พอจะเทียบเคียงหรือคาดเดาได้ เช่นเมืองเรียม กับเมืองรัม ทางเกวียน
ที่กล่าวถึงคาดว่าคงจะเป็นทางเกวียนเมืองเรียม เช่นเดียวกับเทือกเขาที่ยาวลาดลงไปน่าจะเป็น
เขาซัง บันทึกรจากนวนิยายอีกเรื่องคือ **L'Amant de la Chine du nord** ช่วยในการตั้งสมมติฐาน
ได้ชัดเจน มีข้อมูลที่เขียนไว้ว่า “กลับมาที่เปเรียนบ ทางเกวียนเมืองเรียมยามวิกาล ถนนเมืองกัม
พอดทอดไปจนถึงทะเล และงานเลี้ยงเต้นรำที่ร้านอาหารท่าเรือเมืองเรียม (...)”⁶ เป็นความตั้งใจ
ของผู้เขียนที่จะทำให้ภูมินามผิดไปจากความจริงเพื่อสร้างบรรยากาศแห่งความเป็นนวนิยายมาก
ขึ้น

ใน **Un barrage contre le Pacifique** อินโดจีนถูกนำเสนอทั้งในฐานะที่เป็นพื้นที่ตาม
ธรรมชาติ พื้นที่แห่งวิถีชีวิตของผู้คนที่นั่นในช่วงเวลานั้น พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และพื้นที่ในนวนิยาย
จึงปะปนกันผ่านมุมมองของผู้เขียนที่กำหนดการสร้างโครงเรื่อง การจัดวางความสัมพันธ์
เชิงพื้นที่ และระยะห่างของตัวละครผ่านสถานที่ต่างๆ ที่บรรจุความหมายเชิงสัญลักษณ์เอาไว้ ไม่
ว่าจะเป็น ท้องทุ่งราบ ทะเล ป่า อากาศ ทาง (ทางน้ำ – ทางเกวียน) เมือง (ชนบท – เมืองหลวง)
อาคารบ้านเรือน ซึ่งเราจะได้ศึกษาในรายละเอียดตามลำดับต่อไป

ท้องทุ่งราบ

พื้นที่ที่เป็นท้องทุ่งราบ คือพื้นที่สามสิบไร่อยู่ติดทางเกวียนล้อมรอบบังกะโล บังกะโลหลัง
นี้ เป็นหนึ่งเดียวกันกับสิ่งแวดล้อม จากทางเกวียนจะเข้าสู่ทางเล็กๆ ซึ่งนำไปสู่บังกะโล หน้า
บังกะโลมีลานดิน และระเบียบหน้าบ้าน ด้านล่างมีใต้ถุนที่ค่อนข้างสงบสบาย แม่ของซูซาน
พยายามปลูกต้นพุทธรักษาสีแดงบนเนินดินที่อยู่ตรงขอบทุ่งราบ แต่ความแห้งแล้งทำให้ต้นไม้เฉา
ตายจนหมด

ทุ่งราบเมืองกัมนี้ด้านหนึ่งล้อมรอบด้วยทะเลจีน ทิศตะวันออกมีเทือกเขายาวเรียบชายฝั่ง
สูงลดหลั่นไปจนถึงอ่าวไทยแล้วจมหายไปในทะเล มีเส้นทางที่เรียบผ่านทุ่งแคบนี้ไปตลอดความ
ยาวของท้องทุ่ง เส้นทางนี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเชื่อมไปสู่เมืองรัมที่แสนจะครึกครื้น และมีชีวิตชีวา

⁵ Michelle Porte, **Les Lieux de Marguerite Duras**, Edition de Minuit, Paris, 1977.

⁶ Marguerite Duras, **L'Amant de la Chine du nord**, Paris : Gallimard, 1991, p.186.

กว่า พวกนักล่าสัตว์ใช้เส้นทางนี้ผ่านไปมา ส่วนพวกเด็กๆ แถบท้องทุ่งราบเมืองกัมก็ชอบมาเล่นสนุกสนานกันบนทางเส้นนี้ แต่บางคนก็ไม่มีโอกาสได้มาเล่นเพราะตายไปเสียก่อน

มาร์เกอริต ดูราส เล่าว่า ในท้องทุ่งนั้นมีเด็กตายฝังอยู่มากกว่าเด็กที่มีเวลาร้องเพลงเล่นอยู่บนหลังควาย สาเหตุที่ทำให้เด็กๆ ตายคือความหิวโหย เด็กๆ ต้องอาศัยมะม่วงดิบประทังชีวิต และตายลงด้วยโรคบิด บางคนก็จมน้ำตายในแม่น้ำ บ้างก็ตายเพราะพิษแดด หรือกลายเป็นคนตาบอด สุขภาพของเด็กในอินโดจีนที่มาร์เกอริต ดูราส พบเห็นเสื่อมโทรมมาก บางคนมีพยาธิเต็มท้องเหมือนกับพวกสุนัขจรจัด เด็กๆ ตายกันจนไม่มีใครเสียใจและเลิกทำพิธีฝังศพกันแล้ว ความตายในท้องทุ่งนี้ถือเป็นเรื่องธรรมดา

“ในท้องทุ่งราบนั้น มีเด็กเป็นจำนวนมากมาย มันเป็นเรื่องของชะตากรรม เด็กๆ จะมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ปีนป่ายอยู่ตามต้นไม้ ตามรั้ว บนหลังควาย นั่งฝนหรือไม้กั้นขี้ของๆ อยู่ริมคลอง (...) ก่อนที่จะไปถึงหมู่บ้านตามเชิงดอย ก่อนที่จะแลเห็นต้นมะม่วงต้นแรกๆ เราก็จะพบพวกเด็กๆ ของหมู่บ้านป่าก่อน ตัวเขาทาด้วยขมิ้นเหลืองเพื่อกันยุง ติดตามด้วยฝูงสุนัขที่เร่ร่อนไป (...) มีแต่พวกเด็กๆ เท่านั้นที่เข้ากับพวกมันได้ และพวกมันก็คงไม่มีหนทางอื่นนอกจากความตาย ถ้าหากพวกมันไม่ติดตามพวกเด็กๆ ซึ่งอุจจาระของพวกเขาเป็นอาหารที่สำคัญของพวกมัน”⁷ ()

มาร์เกอริต ดูราส พูดถึงเด็กๆ หลายตอนด้วยกัน จนทำให้รู้สึกว้าเหว่ชะตากรรมของเด็กๆ ในอินโดจีนฝรั่งเศสนำเสนอเพศเวทนาและสร้างความรู้สึกสลดหดหู่ให้แก่เธอเป็นอย่างมาก

ทะเล

โลกของเอเชีย ตามที่ปรากฏในวรรณกรรม ถูกเขียนให้มีลักษณะสองขั้ว คือมีทั้งโลกแห่งน้ำ และป่าที่บืบทอดทางออกได้ยาก โลกของน้ำกว้างใหญ่ไพศาล จนให้ความรู้สึกว้าเหว่ทรมานของมาร์เกอริต ดูราส ซึ่งพูดถึงแม่ของซูซานว่า “เบื่อน่านน้ำอันเว้งว่างไม่มีขอบเขต”⁸ น่านน้ำแห่งนี้เต็มไปด้วยเรือสำเภาลำโตที่แล่นมาจากมหาสมุทรแปซิฟิก ในจดหมายที่แม่ของซูซานเขียนถึงเจ้าหน้าที่เมืองกัม เธอบรรยายว่า “เดือนกรกฎาคมพอน้ำทะเลขึ้นใหญ่ คลื่นจากมหาสมุทรแปซิฟิกก็จะท่วมถึงกระท่อมในหมู่บ้านชายทะเลก่อน และเมื่อน้ำทะเลลดลง มันก็ทิ้งไว้แต่คราบโคลนแห้งๆ”⁹ ซึ่งทำลายความฝันของแม่ให้พังลงเหมือนเขื่อนที่เธอสร้างขึ้น

เพื่อยืนยันความยิ่งใหญ่ของโลกแห่งน้ำในงานเขียนของเธอ มาร์เกอริต ดูราส ได้กล่าวอ้างถึงแม่น้ำใหญ่สองสาย สายหนึ่งเป็นที่รู้จักคุ้นเคย อีกสายหนึ่งต้องใช้จินตนาการช่วยในการทำ

⁷ อำพรพรรณ โอตระกูล (แปล), *เชือกกันแปซิฟิก*, กรุงเทพฯ : ทานตะวัน, 2540, น.122.

⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 129.

⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 307.

ความรู้สึก นั่นคือแม่น้ำโขง และแม่น้ำคงคา¹⁰ **L'Amant** นวนิยายอัตชีวประวัติอีกเล่มเปิดฉากขึ้นตอนที่ผู้เล่าเรื่องกำลังจะข้ามปากแม่น้ำโขง ส่วนแม่น้ำคงคา ในวรรณกรรมวัฏจักรอินเดีย ปรากฏตัวเสมือนหนึ่งเป็นพี่น้องของแม่น้ำสายอินโดจีน ผืนดินบริเวณปากแม่น้ำมีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่เพาะปลูกนาข้าวอันกว้างใหญ่ไพศาล “เมืองแห่งน้ำ ตรงพรมแดนระหว่างน้ำ และน้ำ น้ำจืด น้ำเค็ม น้ำสีเข้มดำในดงอ่าว ซึ่งปะปนไปกับพื้นแผ่นดินน้ำเขียวเป็นประกายแห่งมหาสมุทร”

บังกะโลที่ตั้งอยู่ตรงกลางท้องทุ่งราบนี้จึงดูเป็นส่วนเดียวกันกับธรรมชาติที่แวดล้อมอยู่ด้านที่ล้อมด้วยทะเลจีนก็คือ “ทะเลทรายที่มีแต่เกลือ และน้ำ”¹¹ เป็นที่ดินที่ทำประโยชน์อะไรไม่ได้ การคุกคามของน้ำทะเลเป็นภัยที่น่าเกรงขามในความทรงจำตลอดมา มาร์เกอริต ดูราส เล่าว่า

“ทะเลทำให้ฉันรู้สึกกลัวมาก ผืนทรายของฉัน ผืนที่น้ำสะพรingsลัวมักจะเป็นภาพ น้ำทะเลขึ้น น้ำทะเลที่ท่วมท้นเข้ามา”¹²

ป่า

อีกฟากหนึ่งของทะเล คือป่ารกชัฏ มาร์เกอริต ดูราส เติบโตมาก็เห็นป่า ต้นไม้กล้วยไม้รายล้อมอยู่ ทางที่จะเข้าไปในป่าจะต้องเดินผ่านทุ่งราบที่แยกบังกะโลออกจากทางเกวียนและภูเขา ทางจะลาดชัน บริเวณนั้นไม่มีนาข้าวให้เห็น แต่จะเป็นดง “หญ้าเตื่อ” ขึ้นกระกระกะเป็นทางที่สัตว์ป่าดุร้ายลงมามาก ใช้เวลาเดินสิบห้านาทีจึงจะถึงป่า ป่าเป็นที่ๆ ความสัมพันธ์กับโลกและกับสิ่งอื่นๆ ที่เห็นได้ว่าแตกต่างกันเกิดขึ้น ในป่าโจเซฟกับน้องสาวได้พบกับคนตัดไม้ที่มีอัธยาศัย ซึ่งหนีมาจากทุ่งราบเพื่อมาหักล้างพงดั่งรกรากบนพื้นที่ในสวนที่คนผิวขาวยังไม่ได้จับจอง ท่ามกลางความสงบเงียบ และลึกลับของป่านี้เอง ที่สร้างอารมณ์เคลิ้มให้ซูซานยอมพลีกายร่วมรักกับอาออสตี¹³ ชายหนุ่มชาวไร่ที่ไม่รู้หนังสือ คนที่แม่ของเธอปรามไว้ว่าจะไม่มีวันยกลูกสาวให้แต่งงานด้วยเป็นอันขาด สำหรับมาร์เกอริต ดูราส ป่าเป็นพื้นที่ของความวิปลาสหลายรูปแบบ แม่ของซูซานพูดถึงป่าว่า “ป่ามันเป็นพื้นที่ของคนบ้า”¹⁴

มุมมองของมาร์เกอริต ดูราส ต่อทัศนียภาพของป่าเถาว์ลย์และกล้วยไม้ที่ขึ้นหนาทึบเกาะเกี่ยวพันระโยงระยางไปทั่วทั้งป่าส่งผลให้ป่าแปรสภาพเป็น “ก้อนแน่นทึบและอัดอัดประหนึ่งอยู่ใต้ท้องทะเลลึก”¹⁵ ชาวตะวันตกรู้สึกถึงความน่าสะพรingsลัวของป่าในเอเชียได้อย่างเดียวเท่านั้น เพราะมันเป็นความแปลกแยกอย่างสิ้นเชิงกับสิ่งที่พวกเขาเคยรู้จัก มหาสมุทร ป่า ทะเล ต้นไม้ไพร

¹⁰ แม่น้ำคงคา (ภาษาอังกฤษ Ganga ภาษาฝรั่งเศส Le Gange) เป็นที่หลงใหลของชาวยุโรปยิ่งนักด้วยเป็นแม่น้ำสายใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ ไหลลงมาจากสวรรค์ เบื้องล่างเต็มไปด้วยตะกอนและโคลนตมจากถ้ำถ่านอิฐของผู้อพยพชนม์ ได้รับการยกย่องว่าเป็นมารดรแห่งอินเดีย

¹¹ อ่ำพรรณ โอตระกูล (แปล), น. 169.

¹² เรื่องเดียวกัน, น. 307.

¹³ เรื่องเดียวกัน, น. 361.

¹⁴ Michelle Porte, เรื่องเดียวกัน, p.33.

¹⁵ อ่ำพรรณ โอตระกูล (แปล), น. 169.

สนธิ์ ประกอบกันขึ้นเป็นทัศนียภาพที่น่าครั้นคร้าม ความร้อนอบอ้าว กระแสน้ำกราดเซียวหลากลันสร้างความรู้สึกว้าวมืดมนยิ่งใหญ่อลบล้างความรู้สึกมโนทัศน์ตลอดเวลา และยากที่มนุษย์จะเอาชนะได้

ธรรมชาติแห่งเอเชียได้เสนอภาพการเผชิญหน้าของชีวิตกับความตาย ป่าไม้ที่ข่มขู่หนาที่บเป็นที่มาของความแปลกแยกนานัปการ “ป่าทั้งป่านอนสงบอยู่ภายใต้บึงกล้วยไม้เต็มไปด้วยน้ำฝน” “ในป่ามีเสียงยุงบินหึ่งๆ ประปนกับเสียงร้องชมของพวกนกต่าง ๆ”¹⁶ ธรรมชาติของป่าเขตร้อนสงวนรักษาพลังแห่งชีวิตไว้ก็จริงอยู่ แต่ก็นำไปสู่ความตาย เต็มไปด้วยงู เสือ สิงห์สาราสัตว์ทุกชนิดที่มารุกเร้า คุราส รู้สึกว่าน่าเกรงขาม การล่าสัตว์ที่มีอยู่ชุกชุมในป่าแห่งนั้นสื่อให้เห็นชะตากรรมที่สิ่งมีชีวิตทุกชนิดหนีไม่พ้น

“เมื่อสี่ห้าเดือนก่อนหน้านี้ ที่ตรงนั้น โจเซฟได้ฆ่าเสือดำตายตัวหนึ่ง มันเป็นลานโล่งโปร่งซึ่งพวกสัตว์ร้ายมักจะปล่อยให้เหยื่อของพวกมันตายตากแดดตากลม ผึ่งแดดวันบิบนกันว่อนเหนือหญ้าสีเหลืองและกองขนแห้งที่ส่งกลิ่นเหม็นตลบอบอวล”¹⁷

อากาศ

ในความเป็นจริงแล้ว จังหวะของฤดูกาลเป็นเงื่อนไขในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในเอเชียมากกว่าในยุโรป ในงานเขียนของมาร์เกอริต คุราส เราเห็นได้ว่าภูมิอากาศของอินโดจีนร้อนอบอ้าว ทำให้อ่อนเพลีย เกิดความรู้สึกเบื่อหน่ายได้อย่างง่ายดายตลอดเวลา ชูชานนึกถึงความจริงที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เธอคิดว่า “ดวงอาทิตย์เป็นเจ้าขั้วนิรันดร์”¹⁸ ที่สามารถอบประเทศให้ร้อนระอุ เปลี่ยนประเทศทั้งหมดให้กลายเป็นเตาเผาตีๆ นี่เอง ไม่ว่าจะเป็นอินเดีย หรืออินโดจีนความร้อนสามารถจะทำให้ “เหยื่อเคราะห์ร้าย เนื้อแห้งสุกด้วยไอแดดผสมรวมกัน หล่อหลอมเข้าเป็นเนื้อเดียวเช่นเมื่อแรกสร้างโลก”¹⁹ จาก *Un barrage contre le Pacifique* จนถึง *L'Amant de la Chine du nord* ตัวละครต้องทนทรมานจากคลื่นความร้อนที่คงที่อยู่ตลอดเวลา ในวรรณกรรมที่กล่าวถึงอาณานิคมอินเดียจะบรรยายด้วยภาษาที่คล้ายกันถึงกลุ่มก้อนความร้อนที่มาจากเส้นละติจูดที่ร้อนจนสุดจะทน

“ที่นี่ มีแต่ฤดูร้อน ร้อนจัดมากแน่นอน...แต่ความคุ้นเคยกับความร้อน...โอ๊ย... ความร้อนนี้...ที่โน่นนะ ความทรงจำเกี่ยวกับความร้อน...ฤดูร้อนที่ยาวนาน ช่วงเป็นฤดูกาลที่น่าสยของขวัญจริงๆ”²⁰

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 170.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 170.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 129.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 170-171.

²⁰ Marguerite Duras, *Le Vice-consul*, Paris : Edition de Minuit, p.74.

ทาง (ทางน้ำ – ทางเกวียน)

บริเวณโดยรอบบังกะโลที่ปากของแม่ของซูซาน มีจุดข้ามผ่านอยู่สองเส้นทาง เส้นทางแรกเป็นเส้นทางธรรมชาติ เป็นทางน้ำเล็กๆ ที่เชื่อมต่อระหว่างป่ากับทะเล กระแสน้ำในทางน้ำนี้จะพุ่งแรงเป็นธารน้ำแห่งความตาย โดยเฉพาะในฤดูฝน เมื่อน้ำท่วมป่าก็จะมีสัตว์ เช่น กระรอก หนู ลูกนกยุงจมน้ำตายลอยมาตามทางน้ำนี้ จุดข้ามผ่านเส้นทางที่สองคือ เส้นทางเกวียน เส้นทางนี้มีนัยยะที่น่าเคลือบแคลง สร้างขึ้นมาจากน้ำพักน้ำแรงความทุกข์ยากของมนุษย์ในพื้นที่ เป็น “ทางที่สร้างขึ้นมาเพื่อดึงดูดความร่ำรวยที่จะมีขึ้นในอนาคตของท้องถิ่นนั้นสู่เมืองรัม”²¹ ความร่ำรวยนั้นไม่มีอยู่จริง และทางเกวียนนี้ก็ตัดข้ามไปบนที่ดินที่ผู้คนอยู่กันอย่างอดอยาก แต่ก็เส้นทางที่เชื่อมบังกะโลกับโลกภายนอก พาครอบครัวของซูซานออกไปสู่เมือง ดังนั้นทางเกวียนนี้จึงเป็นพื้นที่ที่มีความหมาย เป็นความฝันของชีวิตใหม่ที่ทุกคนรอคอย

จากเมืองกัมไปสู่เมืองรัมมีเพียงทางเกวียนทางเดียวที่ตัดผ่าน ซูซานชอบมาแถวสะพานเพื่อมองดูรถที่แล่นผ่านไป หวังว่าจะมีคนหยุดถามและเสนอพาเธอไปในเมือง นอกจากรถประจำทางแล้ว วันหนึ่งมีรถไม่กี่คันผ่านมาบนทางเกวียน ส่วนใหญ่จะเป็นรถของพวกนักล่าสัตว์ที่เดินทางไปยังเมืองรัม ซึ่งไกลจากเมืองกัมหกสิบกิโลเมตร

เมือง (เมืองชนบท)

มาร์เกอร์ิต ดูราส กล่าวถึงเมืองกัม รัม บันเต และ “เมือง” ในสถานะที่แตกต่างกันออกไป เมืองกัมเป็นเมืองในอำนาจของเจ้าหน้าที่สำรวจจริงวัดที่ดิน แม่ของซูซานเปรียบเปรยคนพวกนี้ในจดหมายว่า “พวกโจร”²² “พวกหมารั้ววัดที่ดิน”²³ ซึ่งมีอยู่สามคน นางเตือนให้คนพวกนี้รู้ว่าพฤติกรรมที่กระทำต่อคนอื่นสามารถทำให้พวกเขาเป็นที่เกลียดชัง และ ถูกหมายปองชีวิต นางเล่าว่าได้พูดเรื่องนี้กับขานาวาว่าอย่างไร

“ดิฉันบอกแก่พวกเขาว่า มันไม่มีประโยชน์อันใดมากนักหรอก การฆ่าหนูสามตัวจะมีประโยชน์อันใดในเมื่อมีกองทัพหนูอีกทั้งกองอยู่ข้างหลังอ้ายหนูสามตัวนี้”²⁴

เมืองรัมอยู่ใต้เพราะมีโรงอาหารของเผ่าบาร์ด อายุห้าสิบกว่าปี เป็นผู้จัดการโรงอาหารเมืองรัมมายี่สิบปี “ทำกิจกรรมค้าเหล้าเถื่อนจนรัฐบาลส่วนอาณานิคมได้มอบเหรียญเลซียของดอนเนอร์ให้”²⁵ ที่นี้เป็นสถานที่ครอบครัวซูซานมาเที่ยวเพื่อผ่อนคลายความเบื่อหน่ายจากเมืองกัม การมาใช้ชีวิตที่ดูว่ามีความเจริญกว่า ได้ดื่มเหล้าแปรินด์ ฟังแผ่นเสียงเพลงจังหวะฟ็อกซ์ทร็อต เต้นรำ หัวเราะ และพบผู้คนที่ไม่รู้จักมาก่อน ช่วยให้หลุดจากพื้นที่ที่ถูกขังกันไว้ อย่างน้อยก็ยังดีที่ได้แสวงหาความสัมพันธ์ภายใต้พื้นที่ที่แม้จะแคบก็ตาม ซูซานได้มีโอกาสรู้จักกับนายโจที่เมืองนี้

²¹ อ่ำพรรณ โอตระกูล (แปล), น.27.

²² เรื่องเดียวกัน, น.316.

²³ เรื่องเดียวกัน, น.314.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, น.314.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, น.37.

ความร่ำรวยของเขาที่เห็นได้จากแหวนเพชร และรถยนต์ยี่ห้อโมริส เลอง บอลเล ที่ดึงดูดสายตาผู้คน²⁶ ให้ตื่นตะลึงจนทำให้แม่ถึงกับพูดออกมาว่า

“ความมั่งคั่งร่ำรวยเท่านั้นที่ทำให้มีความสุขได้”²⁷

ชื่ออีกชื่อหนึ่งที่ปรากฏ เป็นชื่อหมู่บ้านบันเด หมู่บ้านเล็กๆ ซึ่งครอบคลุมที่ดินสัมปทานของแม่ ม้าแก่ของโจเซฟสามารถเดินทางไปกลับระหว่างหมู่บ้านนี้กับบังกะโล²⁸ เราพอจะเดาได้ว่าระยะทางระหว่างบันเด และเมืองรั้มคงจะไกลมากเพราะสำหรับผู้หญิงเท้าเจ็บที่ร้อนรุ่มมาพร้อมกับพยายามจะยกลูกของนางให้คนอื่น²⁹ ระยะทางรวมทั้งหมดประมาณสามสิบกิโลเมตร แม้จางนายสิบตรีให้ช่วยรับใช้ตั้งแต่วันแรกที่เขาเดินทางมาถึงทุ่งราบแห่งนี้ ไม่มีใครรู้ว่าชายชรามาเลย์คนนี้อายุเท่าใด แต่เขาทำงานให้แม่ชูซานมานานร่วมหกปีแล้ว เขามาถึงทุ่งราบตั้งแต่งงานสร้างทางเสร็จ เขาพร้อมกับภรรยาและลูกเลี้ยงก็ใช้ชีวิตด้วยการค้นหาของกินในทุ่งราบ ตามห้องแถวในกองขยะริมหมู่บ้าน อาศัยนอนพักที่ห้องแถวในบันเดบนที่ดินของแม่

จะเห็นได้ว่าเมือง (ชนบท) เป็นพื้นที่ปิด มีการเคลื่อนไหวไปมาน้อย ผู้คนในพื้นที่ไม่สามารถแสดงตนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งอย่างสม่ำเสมอได้โดยตลอด ความพยายามแสวงหา “พื้นที่อื่นที่ไม่ใช่ที่นี่” ได้สื่อแสดงการต่อต้านชีวิตประจำวันของตัวละคร

เมือง (เมืองหลวง)

แต่ “เมือง” หลวงที่อยู่ไกลออกไปจากเมืองกัมอีกแปดร้อยกิโลเมตร เป็นพื้นที่เปิดให้อัตลักษณ์ที่ถูกกักขังได้แสดงตน เมื่อกล่าวถึง “เมือง” ในนวนิยายเรื่องนี้มาร์เกอริต ดูราส น่าจะหมายถึงกรุงไซ่ง่อน ซึ่งกลายเป็นโฮจิมินห์ซิตี้ ใน ค.ศ. 1975 ไซ่ง่อนเป็นเมืองท่าที่ใหญ่มากแห่งหนึ่งของเอเชียในทศวรรษที่ 1920-1930 อีกทั้งยังเป็นเมืองที่แบ่งแยกย่านคนพื้นเมืองที่หนาแน่นยากจน และมีวิถีชีวิตแบบฉบับไม่เหมือนใคร ออกจากย่านคนรวยที่ทันสมัย ซึ่งถูกสร้างให้สอดคล้องกับการดำเนินวิถีชีวิตแบบยุโรป มีดีกรามใหญ่โต โบสถ์ สนามแข่งม้า ธนาคาร โรงละคร รวมทั้งภัตตาคารหรูหรา

ไม่ว่าจะเป็นอินเดียนหรืออินโดจีน การครอบครองพื้นที่คือตัวตัดสินลำดับชั้นของกลุ่มสังคมและชาติพันธุ์ ทั้งยังสร้างภาพพื้นที่ที่พึงประสงค์ที่สังคมอาณานิคมมีพันธะในการสร้างคุณค่าต่างๆ และความชอบธรรม เช่นเมื่อฝรั่งเศสปกครองอินโดจีน ได้แบ่งพื้นที่เป็นสองส่วน มาร์เกอริต ดูราสเล่าว่า เมืองนั้น (ไซ่ง่อน) เป็นเมืองใหญ่มีประชากรประมาณสองแสนคน ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำที่สวยงาม เมืองนั้นแบ่งออกเป็นสองเมือง ผู้เขียนย้ำว่าเช่นเดียวกับเมืองในอาณานิคมทั่วไป คือเมืองคนผิวขาวเมืองหนึ่งและเมืองคนผิวดำอีกเมืองหนึ่ง ในเมืองของคนผิวขาวเองก็มีการแบ่งแยก ส่วนที่อยู่ตรงใจกลางเมืองมีความหนาแน่น แออัด และมีตึกสูง อีกส่วนคือบริเวณเนินที่อยู่รอบเมืองเป็น

²⁶ เรื่องเดียวกัน, น.41.

²⁷ เรื่องเดียวกัน, น.41.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น.7.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, น.126.

ถิ่นที่พักอาศัยของพวกคนผิวขาวที่ร่ำรวยเท่านั้น ถนนและบาทวิถีในย่านนี้ได้รับการดูแลอย่างดี ลาดยาง ขนาดใหญ่มาก มีบริเวณกว้างขวางให้คนผิวขาวที่มีอำนาจเดินเล่นพักผ่อน ตามริมทางเดินปลูกต้นไม้ มีแปลงดอกไม้ที่ได้รับการดูแลรักษาตลอดเวลา มาร์เกอริต ดูราส บรรยายให้เห็นบรรยากาศที่เหมือนจำลองพื้นที่ประเทศฝรั่งเศสมาไว้ในสถานที่แห่งนี้

“ศูนย์กลางของถิ่นนั้นเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพวกเขาย่างแท้จริง คือลานกาแฟอันกว้างขวางภายใต้ร่มต้นมะขาม ในที่นั้น ในเวลาเย็น พวกเขาจะมาพบปะสังสรรค์กันเฉพาะในหมู่พวกเขาเอง มีแต่เด็กเสิร์ฟกาแฟเท่านั้นที่เป็นคนพื้นเมือง ซึ่งก็ปลอมตัวแต่งสีขาว พวกเขาถูกให้แต่งกายในชุดสากล แม้แต่ต้นปาล์มที่ตั้งอยู่แถวนั้นก็ถูกจับใส่กระถาง พวกคนผิวขาวจะนั่งอยู่ในเก้าอี้หวาย จิบเหล้าแปร์โนด์ วิสกี้ โซดา หรือไม่กี่มาร์เตลเปรีเย”³⁰

จากตัวบทข้างต้น เราได้เห็นการจัดสร้างวัฒนธรรมที่ได้ชื่อว่ายิ่งใหญ่เป็นที่ยอมรับในพื้นที่หนึ่งมาก่อนเพื่อที่จะปรับเปลี่ยนพื้นที่เดิมมาอยู่ในพื้นที่ใหม่

“ความแวววับของรถเก๋ง กระชกหน้าร้าน และพื้นถนนลาดยางที่ถูกน้ำราด เสื้อนอกอันขาวกระจ่าง แผลงดอกไม้ที่ชุ่มฉ่ำสดใสเหล่านี้ล้วนทำให้เนินเขานั้นเป็นถิ่นเรืองรมย์อันวิเศษที่ซึ่งคนผิวขาวสามารถแสดงมหรสพอันศักดิ์สิทธิ์แห่งการมีตัวตนของพวกเขาเองได้ในความสงบที่ปราศจากการเจือปน”³¹

ไม่ไกลจากย่านของคนผิวขาว ยังมีอีกย่านหนึ่งซึ่งเป็นคู่ตรงกันข้าม เป็นย่านของคนยากจน มีการแบ่งแยกกลุ่มทางสังคมให้เห็นได้ชัด สังคมอาณานิคมวางโครงสร้างพื้นที่โดยวิธีจัดลำดับแบ่งสัดส่วน และรวมกลุ่มพวกที่เหมือนกันไว้ในชุมชนเดียวกัน ความต้องการจำแนกพวกนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ชูซานตระหนักถึงเรื่องนี้อย่างเด่นชัด เมื่อเธอได้ค้นพบหน้าตาที่แท้จริงของ “เมืองใหญ่ในอาณานิคม”³² เธอซึ่งไม่สนใจว่าในเมืองนี้มีระเบียบกฎเกณฑ์หลายอย่างบีบบังคับอยู่ ผู้คนเองก็มีหลายประเภทแตกต่างกันจนทำให้หลงทางได้ ทุกหนทุกแห่งในเมืองนี้ พื้นที่มีหน้าที่ในการถ่ายทอดระเบียบกฎเกณฑ์ของสังคม พวกคนชายขอบคือคนที่โชคร้ายที่สุด ทั้งนี้ พี. โบรเชอ (P. Brocheux) ได้บรรยายพื้นที่เมืองในเมืองใหญ่ๆ ในอินโดจีนที่สอดคล้องไว้ดังนี้

“ไม่ว่าจะเป็นฮานอย ไซ่ง่อน หรือพนมเปญ มีย่านบ้านพักอาศัยล้อมรอบด้วยสวนดอกไม้ สำหรับพวกผู้บริหารอาณานิคมและผู้ทำการค้า นักธุรกิจอิสระ ส่วนย่านที่พักอาศัยที่ธรรมดากว่า มักจะเป็นย่านที่อยู่ระหว่างย่านชนชั้นสูงและชนชั้นล่าง จะเป็นย่านของพวกทำงานเป็นลูกน้อง สังคมที่อยู่รวมกันจะเป็นสังคมตัวเชื่อมระหว่างย่านที่เป็นคนเอเชียล้วนที่อยู่รอบนอก หรืออยู่ในย่านเก่า ซึ่งได้แก่พวกชาวยุโรปที่สถานภาพไม่ร่ำรวย “ชาวฝรั่งเศสจากอินเดีย” ลูกครึ่ง และชาวอินโด

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น.183.

³¹ เรื่องเดียวกัน, น.183.

³² เรื่องเดียวกัน, น.202.

จีน จะอยู่ปะปนกันในตึกแถวในอาคารที่เหมือนๆ กัน และในบ้านหลังไตรมาสๆ หรือ
ปลูกอยู่ลึกเข้าไปด้านในไม่มีทางออก (...) ย่านคนจนกระจายตัวไปจนสุดเขต
แดนที่มีแนวกันแข็งแรง มีน้ำ มีไฟใช้ และมีที่ระบายสิ่งโสโครก สร้างอยู่บนเสา
ริมฝั่งน้ำ หรือเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ในกระท่อมหลังคามุงจาก”³³

มาร์เกอริต ดูราสถ่ายทอดความทรงจำได้อย่างแม่นยำ แม้ว่าการบรรยายจะแฝงการเสียด
สีไว้ก็ตาม เราจะเห็นว่ายิ่งไกลออกไปจากใจกลางเมืองเท่าไร บ้านเรือนที่อยู่อาศัยก็จะยิ่งเสื่อม
โทรมลงไปเท่านั้น สถานภาพทางสังคมของผู้ที่อยู่อาศัยก็ต่ำลงด้วย

“เขตซึ่งอยู่ระหว่างถิ่นชั้นสูง และเขตคนพื้นเมืองนี้เองที่พวกคนผิวขาวที่ไม่ร่ำ
ไม่รวยอะไรนักอยู่ เป็นพวกที่ไม่เหมาะจะเป็นผู้ปกครองอาณานิคม ที่นี้ถนนหน
ทางไม่มี ต้นไม้ สนามหญ้าก็ไม่มี แทนที่ร้านค้าของคนผิวขาวกลับเป็นห้องแถว
ของคนพื้นเมือง”³⁴

ในย่านตรงกลางเชื่อมสังคมชั้นสูงกับชั้นล่างนี้เองที่เป็นที่ตั้งของโรงแรมเซ็นทรัล ซึ่งแม่
ของซูซานและโจเซฟมาพัก ลูกค้าของโรงแรมนี้ประกอบด้วย “พวกนายหน้าขายของ พนักงาน
ด้านภาษี และพนักงานไปรษณีย์” และยังมี

“หญิงโสเภณีทุกสัญชาติที่มาฝึกงานลักพักหนึ่งที่โรงแรมนี้ก่อนที่จะไปปักหลักทำ
มาหากินตามช่องในย่านของคนผิวขาว หรือตามช่องต่ำๆ แถวท่าเรือ ซึ่งมีลูกเรือ
ที่เดินเรือสายแปซิฟิกผ่านมาเป็นประจำ”³⁵

แม้แต่การแบ่งประเภทของหญิงโสเภณีก็นำมาสู่การแบ่งพื้นที่ออกเป็นสองส่วน ดังนั้นการ
จัดการเรื่องพื้นที่ในสังคมอาณานิคมจึงมีความหมายทางการเมือง รวมทั้งชาติพันธุ์ที่เป็นคู่ตรงกัน
ข้าม “สูง – ต่ำ” “ไกล – ใกล้” แฝงอยู่ด้วย ซึ่งมีความหมายที่ดีความได้ว่า “ดี – เลว” “เข้าใจได้ –
เข้าใจไม่ได้” “คนที่คุ้นเคย – คนนอก” “ชั้นสูง – โพร” ดังที่ อีอูรี ลอตแมน (Iouri Lotman) ได้
ศึกษาไว้ว่า

“วัฒนธรรม จิตสำนึก รูปแบบ จิตวิญญาณทุกอย่างหลอมรวมเข้าเป็น “ความสูง
ส่ง” และสิ่งที่เป็นเยี่ยงสัตว์ ไม่สร้างสรรค์ จะหลอมรวมเข้าเป็น “ความต่ำทราม”
ของโลก”³⁶

ภายใต้ระบบอาณานิคมซึ่งก่อให้เกิดการใช้อำนาจจากชนชั้นผู้ปกครอง ส่งผลต่อความ
เหลื่อมล้ำทางชนชั้น ยิ่งการพัฒนาพื้นที่มีมากเท่าใด ก็ยิ่งก่อให้เกิดความรู้สึกแปลกแยกมากขึ้น
เท่านั้น ความรู้สึกแห่งการรับรู้โลกเช่นนี้เองที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกทางชนชั้นในตัวของมาร์เกอริต

³³ P. Brocheux, อ้างใน Yves Clavaron, เรื่องเดียวกัน, p.79.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น.187.

³⁵ อำพรพรรณ โอตระกูล (แปล), เรื่องเดียวกัน, น.186.

³⁶ I. Lotman, *La structure du texte artistique*, Paris : Gallimard, NRF, 1973, p.316 อ้างใน Yves Clavaron, เรื่องเดียวกัน, p.80.

ดูราส เป็น “อาการที่เป็นไปเอง” และนำไปสู่ปฏิบัติการของนักเขียนซึ่งไม่ต่างจากนักปฏิบัติที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยนัยยะนี้ ความสำคัญของพื้นที่จึงอยู่ในบริบทแห่งการกระทำ

อาคารบ้านเรือน

มุมมองเชิงพื้นที่ที่สามารถแสดงตัวอยู่ในสถาปัตยกรรม และสิ่งก่อสร้างต่างๆ แล้วแต่ยุคสมัยมีอิทธิพลในการกำหนดความรู้สึก และประสบการณ์ ถ้าเราไม่นับบ้านแบบวิลล่าที่หรูหราในย่านคนร่ำรวยที่มาร์เกอริต ดูราส เห็นแต่ภายนอก บ้านเรือนแบบที่เห็นได้บ่อยคือ บ้านบังกะโลที่ตั้งอยู่บนพื้นที่สูง มีอากาศถ่ายเทได้ดีไม่อึดอัด มีระเบียงล้อม ลมพัดโกรก ซึ่งสถาปัตยกรรมแบบนี้นำมาปรับให้เข้ากับอากาศแบบเขตร้อนย์สูตรได้ดี ครอบครัวของเธอพักอยู่ในบ้านบังกะโล สร้างอยู่บนเสาเรือนบนพื้นดินราบ เคหสถานอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ซึ่งเกิดจากการสร้างอย่างลวกๆ และเร่งรีบ เธอบันทึกในนวนิยายว่า พวกผู้ชายที่เคยล้าสัตว์กับพี่ชายของซูซาน ที่ได้เคยพบกันในปีมีอาชีพเป็นคนตัดไม้ที่หนีมาจากทุ่งราบเพื่อมาตั้งรกรากในป่าส่วนที่คนผิวขาวยังไม่ได้จับจอง คือช่างไม้ที่มาช่วยลงแรงสร้างบ้านบังกะโลให้แก่แม่ของซูซาน

“บ้านนั้นแข็งแรง แต่เราไม่อาจกล่าวได้ว่ามันสร้างขึ้นมาอย่างไร เนื่องจากแม่เก็บรื้อถอนกันไปตอนสร้างมัน ไม้ที่ใช้จึงเป็นไม้อ่อนเกินไป มีกระดานหลายแผ่นที่แตกเป็นร่อง และมันต่อกันไม่สนิทจนในทุกวันนี่”³⁷

ใน *L'Amant de la Chine du nord* มาร์เกอริต ดูราส บรรยายห้องนอนของแม่ในบังกะโลอีกหลังหนึ่งที่ครอบครัวได้พักอยู่หลังจากเลิกทำการเพาะปลูกในที่ดินสัมปทาน

“เป็นห้องนอนแบบที่เห็นกันในอาณานิคม มืดทึบ ไม่มีโต๊ะหัวเตียง มีหลอดไฟดวงเดียวติดอยู่ใต้เพดาน เครื่องเรือน เตียงนอนขนาดใหญ่นอนได้สองคน ทำด้วยเหล็กทรงสูง และตู้บานกระຈก เตียงเป็นแบบโคโลเนียล (...) มีมุ้งหลังมีมาสีขาวยืดคลุมลงมาถึงพื้น (...) ขาเตียงจุ่มอยู่บนภาชนะที่ใส่น้ำ และลูกเหม็นซึ่งช่วยให้พ้นจากยุงร้ายในตอนกลางคืนที่อากาศร้อนขึ้น อันเป็นชีวิตที่ลำบากทุกซอกที่เกิดขึ้นในอาณานิคม”³⁸

ในนวนิยายเล่มเดียวกัน ผู้ประพันธ์ได้บรรยายบ้านเรือนในเมืองที่คล้ายกับห้องแถวของคนพื้นเมือง

“ห้องแถวพวกนี้ ทำให้นึกถึงกระท่อมของพวกแชนนีโกรในแอฟริกา กระท่อมชาวานาในหมู่บ้าน ราคาถูกกว่าบ้านเป็นหลัง ต้องเช่าในราคาตายตัว (...) ผู้คนในอินโดจีนชอบบ้านช่องแบบนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกที่มาจากบ้านนอก คนพวกนี้เขาไม่เคยถูกหึงให้ต้องอยู่คนเดียวหรอก เขาอยู่ในห้องที่หันออกถนน...ในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว อากาศเย็น สดชื่น วิเศษมาก”³⁹

³⁷ อ่ำพรรณ โอตระกูล (แปล), เรื่องเดียวกัน, น.173.

³⁸ Marguerite Duras, *L'Amant de la Chine du nord*, p.23.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, p.88.

ถ้าการจัดการพื้นที่สะท้อนการจัดลำดับชั้นของสังคมอาณานิคม เราจะต้องยอมรับว่าแรงผลักดันที่มักจะทำให้ต้องกล่าวขำอยู่เสมอคือ แรงผลักดันที่มาจากการแบ่งกลุ่ม และการแบ่งแยกนั่นเอง

2. พื้นที่ทางเศรษฐกิจ

งานเขียนของมาร์เกอริต ดูราส แฝงการต่อสู้ทางการเมืองโดยที่ผู้อ่านไม่รู้สึกรู้สึ นักเขียนไม่เคยกล่าวพาดพิงถึงรัฐบาลส่วนอาณานิคม หรือขบวนการชาตินิยม แต่ในใจผู้เขียนอาจจะรู้สึกเห็นด้วยกับการเรียกร้องสิทธิแห่งความชอบธรรมก็ได้ หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ปัญญาชนกลุ่มใหม่ซึ่งได้รับการศึกษาแบบตะวันตกเรียกร้องสิทธิในอินโดจีน เช่นเดียวกับในอินเดีย จากการได้เห็นอำนาจถูกแบ่งแยก อีสรภาพเป็นความต้องการขั้นพื้นฐาน ทำให้คนพื้นเมืองในอินโดจีนตื่นตัว ขบวนการปฏิวัติในจีนมีอิทธิพลสำคัญยิ่งในการผลักดันให้เกิดการเรียกร้องอิสรภาพขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่เจียงไคเช็คตั้งสาธารณรัฐจีนที่เมืองกวางตุ้งในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1923 ซึ่งเป็นแบบอย่างและการช่วยเหลือสำคัญให้ขับไล่ชนวนการแห่งชาติในอินโดจีน โซลอง⁴⁰ เป็นที่รวมพลของนักปฏิวัติคนสำคัญสำหรับมาร์เกอริต ดูราสแล้ว โซลองไม่ได้เป็นอะไรไปมากกว่าตำนานที่ร้อนระอุอยู่ในคืนที่อบอุ่นด้วยเพลิงสวาทกับหนุ่มจีน แต่ที่สำคัญกว่านั้นคือเป็นสถานที่ที่ทำให้เกิดการรับรู้เชิงพื้นที่อีกระดับหนึ่งด้วยมุมมองด้านเศรษฐกิจ เราไม่สามารถปฏิเสธได้ว่าแรงผลักดันให้แสวงหาอาณานิคมคือการแสวงหาเขตพื้นที่ที่จะขยายการค้า แสวงหาผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก⁴¹

มาร์เกอริต ดูราส ไม่ได้พูดถึงการครอบครองอาณานิคมในแง่มุมที่ได้กล่าวมา ในทางกลับกันจะเห็นได้ว่าแนวโน้มทางความคิดของเธอเอนเอียงไปทางจอร์จ ออร์เวล (Georges Orwell) ที่สรุปกลยุทธ์ที่อังกฤษใช้ครอบครองอินเดีย และพม่าว่า “พวกข้าราชการปฏิบัติต่อคนพม่าอย่างต่ำต้อย ขณะที่พวกพ่อค้าแสวงหากำไรจากพวกเขา”⁴² “เราไม่ได้มาช่วยทำให้คนพม่ามีอารยธรรม แต่เรามาเหยียบย่ำทำให้มันเสื่อมโทรมอย่างเดียว”⁴³ ใน *Un barrage contre le Pacifique* มาร์เกอริต ดูราส ได้ใช้การสร้างภาพตัวแทนที่สื่อให้เห็นได้ชัดถึงความเอารัดเอาเปรียบ เธอเรียกอาณานิคมฝรั่งเศสว่าเหมือนกับ “อาณานิคมผีดูดเลือด”⁴⁴ อาร์. ดอร์เจอแลส (R. Dorgeles) ได้เลือกใช้ถ้อยคำที่ใกล้เคียงกันว่า “พวกมหาอำนาจที่ไม่รู้วามาจากไหนได้แบ่งผลประโยชน์กัน ดูดไขกระดูก

⁴⁰ โซลอง หรือ โคลอง ก็คือ เงินลง อยู่ไม่ไกลจากไซ่ง่อน เป็นฉากของนวนิยายเรื่อง *L'Amant*

⁴¹ การกีดกันด้านการเผยแพร่ศาสนาซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งของการแสวงหาอาณานิคมในยุคแรกๆ หลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ลดความสำคัญลง เพราะได้รับเงินสนับสนุนจากบริษัทที่เข้าไปทำการค้าขาย และน้อยลงไปอีกจากรัฐบาลอาณานิคม

⁴² G. Orwell, *Burmese Days*, (1934), อ้างใน Yves Clavaron, เรื่องเดียวกัน, p.63.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, p.40.

⁴⁴ มาร์เกอริต ดูราส ไม่เห็นด้วยกับระบบนายทุนที่ทำลายประเทศอื่น ช่วงเวลานั้นตรงกับช่วงเวลาที่แนวคิดของลัทธิคอมมิวนิสต์แพร่กระจาย เธอได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกพรรคด้วยจนถึงต้นปี ค.ศ. 1950

ของประเทศนี้ ดินแดนอาณานิคมไม่เหลืออะไร ประเทศฝรั่งเศสก็ไม่เหลืออะไร ฝรั่งเศสได้เสียเลือดเนื้อไปมากมายเพื่อแลกกับแผ่นดินนี้⁴⁵

การแสวงหาผลประโยชน์ในดินแดนอินโดจีน

การเปลี่ยนแปลงวิธีคิดเรื่องพื้นที่เป็นปัจจัยสำคัญของลัทธิอาณานิคม ปฏิบัติการเชิงพื้นที่และปฏิบัติการเชิงอำนาจเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ออก พื้นที่ได้ทำหน้าที่รองรับการขยายตัวของระบบทุนนิยม “การที่พื้นที่กลายเป็นสินค้า ยิ่งเท่ากับทำให้พื้นที่แต่ละแห่งสูญเสียความมีลักษณะเฉพาะตัวไป เพราะถูกตัดขาดจากประสบการณ์ของคน จะมีค่าความหมายก็ต่อเมื่อถูกเปลี่ยนแปลง ถูก “พัฒนา” โดยมนุษย์เท่านั้น⁴⁶

อินโดจีนได้แทรกตัวอยู่ในเศรษฐกิจโลกผ่านการเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส การแทรกตัวดังกล่าวรวมอยู่ในคำๆ เดียวที่หนักอึ้งไปด้วยความหมาย นั่นคือคำว่า “ทำให้มีคุณค่าขึ้น” ประเทศได้รับการพัฒนา ทำให้ก้าวหน้าทันสมัยตามนโยบายการปกครองอาณานิคมของฝรั่งเศส อย่างไรก็ตาม การเข้ามาแทรกแซงของระบบทุนนิยมจากภายนอกยังไม่สามารถประสานกับวิถีชีวิตและตลาดเอเชียได้ ดังนั้นการพัฒนาไปสู่การทำให้เป็นอุตสาหกรรมจึงยังไม่สามารถเกิดขึ้น ยิ่งกว่านั้นยังส่งผลกระทบหลายอย่าง ใน **Un barrage contre le Pacifique** มิติของการปกครองในอาณานิคม จึงถูกสรุปลงในหนึ่งประโยค มาร์เกอริต ดูราส เขียนว่า “หล่อน (ซูซาน) นั่งอยู่ตรงหน้าเขา (บาร์เน) รอบๆ ตัวทั้งสองคนก็คือพวกผีดิบดูดเลือดตัวใหญ่แห่งวงการอาณานิคม แห่งวงการค้าข้าว ยางพารา การธนาคาร และเงินกู้⁴⁷

ระหว่างต้นทศวรรษปี 1860 และต้นศตวรรษที่ 20 แรงจูงใจทางเศรษฐกิจคือ ความต้องการในสินค้าตะวันออกได้แก่ เครื่องเทศ ผ้าไหม ใบชา แต่สินค้าที่ทำเงินสร้างรายได้เลี้ยงอาณานิคมอินโดจีนคือ ข้าวจากโคชินจีน ท่งนาที่ใช้ปลูกข้าวกินเนื้อที่กว้างขวางมาก จากแคว้นที่อยู่ตรงกลางโคชินจีนไปถึงบริเวณผืนดินปากแม่น้ำโขง⁴⁸ ซึ่งครอบครัวของมาร์เกอริต ดูราส ตั้งรกรากอยู่ ในนวนิยาย ซูซานมองดูทิวทัศน์รอบตัวและเห็นว่าพื้นที่นี้เป็นแหล่งทำมาหากินที่สำคัญ “นอกจากนั้นก็มีแต่น้ำข้าว แล้วก็ข้าวอีกสุดลูกหูลูกตาจากเมืองร่มไปจนถึงเมืองกัมโนน⁴⁹” ในการพัฒนาให้เศรษฐกิจขยายตัว ผู้ปกครองอาณานิคมจึงได้จัดสรรที่ดิน โดยขายให้กับผู้ที่ลงทุนทำการเพาะปลูก แม่ของซูซาน เริ่มลงมือเพาะปลูกในเนื้อที่ครึ่งหนึ่งของที่สัมปทาน แต่น้ำจากทะเลจีนที่ล้อมรอบทำลายพืชผลเสียหายหมด ความคิดใหม่เกิดขึ้นเป็นความคิดจะเอาชนะธรรมชาติ ด้วยการเอาขุมมาฝังกันน้ำทะเล แต่ไม่นานปลูกก็มากัดแทะขุมพุ่มหมัดจนเขื่อนพังทลาย ไม่ว่าใครจะพูดว่าล้มล่อมให้เปลี่ยนใจก็ไม่สำเร็จ เพราะที่ดินสัมปทานพวกนี้จัดสรรให้โดยมีเงื่อนไข ไม่

⁴⁵ R. Dorgelès, *Sur la route mandarine* (1925), อ้างใน Yves Clavaron, เรื่องเดียวกัน, p.63.

⁴⁶ อภิญา เพ็ญฟูสกุล, “พื้นที่” ใน *ทฤษฎีสังคมศาสตร์, วารสารสังคมศาสตร์* ปีที่ 12 ฉบับที่ 2, 2543, น.89.

⁴⁷ อำพรณ โอตระกูล (แปล), เรื่องเดียวกัน, น.227.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, น.227.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, น.228.

มีที่ดินสัมปทานในท้องทุ่งราบผืนใดที่ถูกจัดสรรให้เป็นกรรมสิทธิ์ถาวร ถ้าพ้นระยะเวลาที่กำหนดไว้ แต่ที่ดินยังไม่ได้รับการเพาะปลูก เจ้าหน้าที่รังวัดก็จะมาริบที่ดินคืน แม่ของซูซานจึงต้องสู้ต่อไป

ใน *L'Amant de la Chine du nord* นวนิยายเล่มที่เขียนต่อมา แม้ว่าจะไม่ได้เน้นเรื่องเกษตรกรรม แต่ผู้เขียนได้ให้ความสำคัญกับการบรรยายธรรมชาติ ว่าทิวทัศน์ที่เห็นเป็นเหมือน "มหาสมุทรนาข้าวแห่งโคชินจีน" เพราะปากแม่น้ำโขงและปากแม่น้ำคงคามีความคล้ายคลึงกัน ใน *India Song* วรรณกรรมที่กล่าวถึงอาณานิคมอินเดีย มาร์เกอร์ิต ดูราส พรรณาว่า "ยังฉางแห่งอนุทวีปตอนเหนือ...พรมแดนแห่งธารา ปากน้ำ (...) นาข้าวแห่งดินแดนภารตะ"⁵⁰

คู่ขนานไปกับการขยายการเพาะปลูก ทุนนิยมอินโดจีนมียางพาราเป็นผลผลิตที่ทำรายได้ อีกทั้ง การปลูกยางพาราเกิดขึ้นในโคชินจีนประมาณปลายศตวรรษที่ 19 บนแผ่นดินสีแดงที่ขยายออกไปเป็นระยะทางประมาณสามร้อยกิโลเมตรระหว่างที่ราบในกัมพูชาและที่ราบอันนัมได้ ยุคสมัยที่ปรากฏใน *Un barrage contre le Pacifique* เป็นช่วงที่การเพาะปลูกยางพาราในอินโดจีนซึ่งกินเวลาห้าปี ระหว่าง ค.ศ. 1926 ถึง 1931 เติบโตอย่างมาก มาร์เกอร์ิต ดูราส ได้พูดถึงความเจริญทางเศรษฐกิจไว้สองประเด็น ประเด็นแรกเกี่ยวกับพ่อของนายโจ และที่มาของความร่ำรวยว่า "บิดาของนายโจสนใจการทำไร่สวนยางทางเหนือ ความมั่งคั่งที่เกิดจากยางพาราทำให้คนจำนวนมากตั้งตัวเป็นชาวสวนยางพาราในพริบตาโดยไม่มีความรู้ สวนยางของพวกเขาจึงเสียหายล่มจม (...) บิดาของนายโจคอยดูอยู่ว่าจะเป็นอย่างไร และแล้วเขาก็รับซื้อสวนยางคืน (...) แล้วเอามาจัดการบำรุงเสียใหม่ (...) ปีหรือสองปีต่อมา เขาก็ขายมันในราคางามให้แก่ผู้ที่มาใหม่"⁵¹

อีกตอนหนึ่ง มาร์เกอร์ิต ดูราส หยิบยกประเด็นอื่นขึ้นมาในแง่มุมที่สร้างอารมณ์สะเทือนใจ และรู้สึกต่อต้านการเอารัดเอาเปรียบที่เกิดขึ้นในอาณานิคมโดยนำมือคนร่วมชาติ

"สมัยนั้นเป็นสมัยที่เฟื่องฟู คนงานพื้นเมืองหลายแสนคนกรีดดันยางจำนวนหลายแสนตันในสวนยางดินสีแดง ทรายกรีดดันยางนับเป็นแสนแสนไร่ในพื้นที่ที่เรียกกันโดยไม่ได้ตั้งใจว่าดินสีแดง ก่อนที่พวกผิวขาวชาวสวนที่ร่ำรวยมหาศาลจะเข้ามาเป็นเจ้าของ น้ำยางไหลรินออกมา โลหิตก็เช่นเดียวกัน แต่น้ำยางเท่านั้นที่รอกที่มีค่า มันถูกเก็บแล้วเก็บอีก และได้เป็นเงินเป็นทอง ส่วนโลหิตนั้นสูญเปล่า"⁵²

การทำสวนยางเป็นโอกาสทองที่จะเก็งกำไร ดังที่บิดาของนายโจคาดการณ์เอาไว้ เงินได้กลายเป็นสิ่งที่มีอำนาจมากที่สุดในอาณานิคม

⁵⁰ Marguerite Duras, *India Song*, Paris : Gallimard, 1991, p.118-119.

⁵¹ อ่ำพรรณ โอตระกูล (แปล), เรื่องเดียวกัน, น.63-64.

⁵² เรื่องเดียวกัน, น.184.

โลกของเงิน

“ตรงใจกลางเมือง ถูกความหนาแน่นของเมืองบีบเข้ามาจากทุกด้าน ให้สร้างตึกสูงมากขึ้นๆ ทุกปี ที่ตรงนั้นไม่ได้เป็นที่ตั้งของจวนผู้ว่าราชการ ผู้มีอำนาจอย่างเป็นทางการ แต่เป็นสถานที่ที่ทรงไว้ซึ่งอำนาจอันล้นลึกของพระแห่งนครเมกะ ก็พวกนายธนาคารอย่างไรล่ะ”⁵³

การเงินของประเทศอยู่ในกำมือของธนาคารที่มีอำนาจร่ำรวยที่สุดของอินโดจีน มีสถานภาพเป็นสถาบันเอกชน เป็นทั้งธนาคารพาณิชย์ บริษัทการเงิน และธนาคารธุรกิจ ธนาคารในอาณานิคม เช่นเดียวกับธนาคารอื่นๆ ที่ลงทุนในหลายธุรกิจ แหล่งทุนพวกนี้ยังมีอิทธิพลสูง ธนาคารสามารถจะคัดค้านโครงการที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ชัดขวางความคิดริเริ่มต่างๆ แม้ว่าในนโยบายจะให้การสนับสนุนการลงทุนด้านธุรกิจและเครื่องมือต่างๆ ก็ตาม มาร์เกอริต ดูราส ไม่ได้ระบุลงไปว่าเป็นธนาคารใด แต่กล่าวโดยรวมว่าการถือปฏิบัติของธนาคารใดๆ ก็ไม่ได้แตกต่างกันมากนัก โดยเฉพาะการปฏิบัติต่อคนผิวขาวที่ยากจน มีหนี้สิน เช่นมารดาของเธอ มาร์เกอริต ดูราส เล่าถึงการที่ครอบครัวได้รับที่ดินจัดสรรประมาณสิบห้าแปลงแถวเมืองกัมมา ครอบครัวที่เข้าถือครองทำมาหากินไม่ได้ ถูกไล่ออกไป มีครอบครัวใหม่เข้ามาแล้วก็ประสบปัญหาเดียวกัน แม่ของซูซานบอกกับเจ้าพนักงานที่มาตรวจเยี่ยมดูที่บ้านผู้ได้รับสัมปทานเพื่อเตือนความจำว่าหมายกำหนดระยะแรกได้ผ่านไปแล้ว แต่บนผืนดินนี้ไม่มีใครจะสามารถปลูกอะไรให้งอกงามขึ้นมาได้ เมื่อนายโจได้ก้าวเข้ามาในชีวิตและตกหลุมรักเธอ เขานำของกำนัลต่างๆ มามอบให้ รวมทั้งแหวนเพชรที่ราคาเทียบเท่าบั้งกะโลทั้งหลัง เมื่อได้แหวนเพชรมา ทุกคนฝันว่าจะทำอะไรกับของที่มีมูลค่าเช่นนี้ แม้คิดที่จะนำเงินไปใช้คืนธนาคาร และยืมเงินเพิ่ม ธนาคารยินดีรับคืนเงินแต่ปฏิเสธที่จะให้ยืมงวดใหม่ ความพยายามของนางที่จะยืมเงินนี้ไม่ประสบความสำเร็จ เพราะ “มันไม่มีประโยชน์ใดๆ เลย เนื่องจากธนาคารต่างๆ ในอาณานิคมล้วนแต่สามัคคีกลมเกลียวกัน”⁵⁴ ภาระหนี้เป็นความทุกข์ใหญ่หลวงสำหรับแม่ แม้จนกระทั่งที่ดินจัดสรรผืนนี้ถูกนำไปขายต่อ ผู้เล่าใน *L'Amant de la Chine du nord* เขียนว่า

“เงินเดือนของแม่ฉันใช้ไปกับเรื่องนั้น อย่างแรกจ่ายค่าดอกเบี้ยยหนี้ นี่เป็นเงินที่จ่ายออกไปก้อนใหญ่ที่สุด เพื่อเป็นค่านาข้าวที่ล้มตาย เพาะปลูกอะไรไม่ได้ แม้แต่จะเอาไปให้เป็นของขวัญคนยากคนจนก็ยังไม่ได้เลย”⁵⁵

การที่ธนาคารแห่งอินโดจีน (Banque de l'Indochine) ไม่ต้องการจะมีพันธะผูกมัดตัวเองกับการให้กู้ยืมเพื่อการเกษตร ส่งผลให้ภาคเกษตรกรรมไม่ได้รับการเหลียวแล แม้กลุ่มพ่อค้า นักธุรกิจในโคลงจะลงทุนให้ในฤดูเก็บเกี่ยว แต่ก็ขาดรีดชุดเนื้อพวกขานาจนไม่เหลืออะไร นายธนาคารอินเดียให้เงินยืมเป็นครั้งคราว เพื่อเอามาเพาะปลูกข้าวโดยเฉพาะเงินทุนนี้จะได้จาก

⁵³ อ่ำพรรณ โอตระกูล, เรื่องเดียวกัน, น.181.

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, น.253.

⁵⁵ Marguerite Duras, *L'Amant de la Chine du nord*, p.168.

อินเดีย หรือไม่ก็เป็นเงินทุนที่รวบรวมในท้องถิ่นเลย มารดาของมาร์เกอริต ดูราส เรียกพวกนี้ว่า เซตตี (Chettys) เธอเล่าว่าได้ยืมเงินจากพวกเซตตีที่ไชน่ฮอน พวกนี้เป็นเจ้าหนี้รุ่นสุดท้ายของเอเชียใต้ บิดาของนายโจ “เป็นพ่อค้าเก็งกำไร ผู้ร่ำรวยมากคนหนึ่ง ทรัพย์สินของเขาเป็นตัวอย่างของความมั่งคั่งในอาณานิคม”⁵⁶ เขาร่ำรวยขึ้นมาจากการพนันขันต่อ เช่นเดียวกันกับที่สังคมฝรั่งเศสในจักรวรรดิที่ 2 นิยมกัน โดยเติมพันทันในไชน่ฮอนว่าจะมีการปรับเปลี่ยนและขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างไร เราได้เห็นตัวอย่างจากเรื่อง *L'Amant* แต่ชายผู้นี้เป็นคนจีนจากไซลอน ซึ่งนายทุนส่วนน้อยนักที่จะมีเชื้อสายจีน ซึ่งเป็นเจ้าของอสังหาริมทรัพย์ในอาณานิคม⁵⁷ นายธนาคารที่ร่ำรวยของไซลอน เป็นกลุ่มคนส่วนน้อยที่มีอิทธิพลต่อสังคมอาณานิคม ซึ่งจักรวรรดินิยมฝรั่งเศสได้มีข้อตกลงบางอย่าง มาร์เกอริต ดูราส บันทึกไว้ในนวนิยายเล่มสุดท้ายที่เธอเขียนถึงเอเชียว่า พวกคนจีนไม่ได้เป็นคนที่ถูกปกครองในอาณานิคม⁵⁸ “อินโดจีนก็คืออาณานิคมจีนที่ฝรั่งเศสเข้ามาบริหารจัดการ”⁵⁹ มาร์เกอริต ดูราส ได้เล่าผ่านเรื่องราวของมารดาของเธอ ทั้งยังได้ให้ข้อสังเกตเรื่องการก่อตัวของระบบทุนนิยมในอินโดจีน อย่างไรก็ตามการโจมตีของเธอพุ่งเป้าไปที่การบริหารของผู้ปกครองอาณานิคม โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รังวัดที่ดินที่ฉ้อฉลและปลิ้นปล้อน

ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในอินโดจีนซึ่งมาร์เกอริต ดูราส ถ่ายทอดออกมา เป็นการมองโลกด้วยสายตาแหลมคมด้วยการเล็งเห็นว่าสถาบันทางเศรษฐกิจในอาณานิคมมีลักษณะครอบงำ มีพฤติกรรมของระบบอำนาจที่พันนาการพวกเขาเอาไว้

3. ภาพพื้นที่ทางสังคมและชาติพันธุ์

สังคมอาณานิคมเป็นสังคมที่ดำเนินไปบนเส้นทางที่แตกแยก ทางสายหลักเป็นเส้นทางระหว่างชาวยุโรปและคนพื้นเมือง แต่ทางสายอื่นเป็นเส้นทางที่แยกอยู่ภายในแต่ละชุมชนที่เป็นปฏิกิริยา ไม่ว่าจะในอินโดจีน หรืออินเดีย สังคมที่เกิดขึ้นในเมืองเหล่านั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆ ที่แบ่งกันตามลำดับชั้นทางสังคมและชาติพันธุ์ที่ชัดเจน ลักษณะที่แตกต่างกันท่ามกลางคนผิวขาวผู้ปกครองยังคงแฝงตัวอยู่ในสังคมจนถึงเวลาแห่งการประกาศอิสรภาพ

คนฝรั่งเศสและคนอินโดจีน

อินโดจีนฝรั่งเศสเป็นอาณานิคมที่มีคนหลายชาติพันธุ์ การรวมชาติพันธุ์ที่ต่างกันได้การปกครองของฝรั่งเศสนี้ใช้นโยบายการบริหารและการเมือง ชาวฝรั่งเศสได้รวมสังคมที่แบ่งเป็นลำดับชั้น ซึ่งมีอยู่ก่อนแล้วในหมู่คนที่อยู่ที่นี่ ในฐานะที่เป็นผู้ผลิตและผู้ครอบครองอาณานิคม ชาวฝรั่งเศสคือกลุ่มคนที่อยู่บนลำดับชั้นที่สูงที่สุดเหมือนบนยอดปิรามิด ในลักษณะเช่นนี้จึงทำให้สังคมอาณานิคมถูกกัดเซาะจากความขัดแย้งและตึงเครียดที่เกิดขึ้นระหว่างคนฝรั่งเศสและคนพื้นเมือง

⁵⁶ อำพรณ โอตระกูล (แปล), เรื่องเดียวกัน, น.63-64.

⁵⁷ Marguerite Duras, *L'Amant*, p.44.

⁵⁸ Marguerite Duras, *L'Amant de la Chine du nord*, p.114.

⁵⁹ R. Dorgelès, *Sur la route mandarine*, p.99 อ้างใน Yves Clavaron, เรื่องเดียวกัน, p.67.

ยิ่งไปกว่านั้นท่ามกลางชุมชนคนผิวขาว ระหว่างผู้ตั้งถิ่นฐานอยู่ในอาณานิคมและเจ้าพนักงาน มี ปัญหาเรื่องความไม่เป็นธรรม และการทุจริตฉ้อฉล ระหว่างคนรวยและคนจนมีปัญหาความไม่เท่าเทียมแม้จะเป็นคนฝรั่งเศสที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่เหมือนกันก็ตาม สิ่งเหล่านี้สร้างความคับแค้นใจให้ มารดาของมาร์เกอริต ดูราส ในนวนิยายเรื่องนี้ตัวละครซูซานรู้สึก ว่า ผู้คนที่อาศัยในถิ่นนั้นมีหลายแบบ ซึ่งไม่เหมือนกันจนทำให้เรารู้สึกเหมือนหลงทาง ถ้าไม่ได้อยู่ในกลุ่มชนชั้นใดชั้นหนึ่ง โดยเฉพาะ เธอนิยามอาณานิคมฝรั่งเศสว่าเป็น “ช่องอันใหญ่โตมโหฬารอันได้แก่อาณานิคมนั่นเอง”⁶⁰

นายจ้างและผู้รับใช้

ถ้ามาร์เกอริต ดูราสใช้ถ้อยคำท้าทายที่กระแทกความรู้สึก นักเขียนผู้นี้ไม่ได้เป็นคนแรกที่เขียนบรรยายสังคมอาณานิคมแบบนี้ ในนวนิยายเรื่อง *Les Civilisés* ตีพิมพ์ ค.ศ. 1905 ซี. ฟาร์แรร์ (C. Farrère) ใช้ถ้อยคำที่เผ็ดร้อนในการเล่าถึงผู้ปกครองอาณานิคม ในทัศนะของเขา “พวกหัวกระติของอาณานิคมประกอบขึ้นด้วยผู้คนซึ่งมาจากบรรดาคณต๋ำข้าจำพวกแปดเหลี่ยมแปดคมที่สามารถถีบตัวให้สูงขึ้นถึงขั้นพวกผู้ดีในคราบโจร”⁶¹ ดังนั้น “อาณานิคมฝรั่งเศสจึงไม่ต่างอะไรจากท้องทุ่งที่หว่านเมล็ดพืชไปเพื่อที่จะให้ประเทศแม่สำรอกและขับสิ่งโสโครกและของเน่าเสียออกมาเท่านั้นเอง”⁶² มุมมองที่ขมขื่นน่าเศร้าใจนี้ควรต้องปรับเปลี่ยนใหม่หรือไม่ เพราะในการเดินทางไปยังดินแดนอาณานิคมเป็นความใฝ่ฝันที่จะได้พบกับสิ่งใหม่ๆ เป็นการเผชิญภัย เผชิญโชคที่ดึงดูดคนฝรั่งเศสจำนวนหนึ่ง มารดาของมาร์เกอริต ดูราสอยู่ในคนจำนวนนั้นที่ยอมละทิ้งบ้านเกิดเมืองนอน เพราะติดใจประกาศชวนเชื่อให้เดินทางไปยังดินแดนโพ้นทะเลที่เขียนว่า

“เชิญสมัครเข้าร่วมกับกองทัพแห่งอาณานิคม เยาวชนทั้งหลายไปอยู่ที่อาณานิคมกันเถิด โชคลาภรอพวกคุณอยู่ที่นั่น ได้รับเงินเดือนกล้วยที่เอียงเพราะลูกตก ขาหญิงคู่หนึ่งที่บอกให้รู้ว่าเป็นพวกเจ้าอาณานิคม ในเสื้อผ้าขาวล้วน นั่งโยกตัวไปมาบนเก้าอี้ม้าโยก ขณะเดียวกันกับที่ชาวพื้นเมืองสารวันรับใช้อยู่รอบตัวเขา ด้วยใบหน้ายิ้มแย้ม”⁶³

ภาพที่ถ่ายทอดออกมานี้ชวนให้คิดถึงภาพตะวันออกในฝันของโบทเตอร์แลร์ใน *Les Fleurs du Mal* ที่กวีบรรยาย “เกาะที่สงบนิ่งแวดล้อมด้วยธรรมชาติ พันธุ์ไม้ที่หาที่อื่นไม่ได้และผลไม่รสชาดอร่อย” แต่ชีวิตในอาณานิคมกลับเต็มไปด้วยความเจริญทางวัตถุที่ไม่มีใครปฏิเสธ เปิดโอกาสให้คนที่อยู่ตะเกียกตะกายให้ตัวเองสูงขึ้นไป ดังเช่นที่ อาร์. เซอเรน (R. Serène) ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า “ในอินโดจีน ฝรั่งเศสทุกคนเป็นเจ้าใหญ่ นายโดกันทั้งนั้น (...) มีสิทธิที่จะได้รับการ

⁶⁰ อ่ำพรรณ โอตระกูล (แปล), เรื่องเดียวกัน, น.216.

⁶¹ C. Farrère, *Les Civilisés* (1905), Paris : Kailash, 1993, p.70 อ้างใน Yves Clavaron, เรื่องเดียวกัน, p.74.

⁶² เรื่องเดียวกัน, p.126.

⁶³ อ่ำพรรณ โอตระกูล (แปล), เรื่องเดียวกัน, น.14.

เคาเพกย่อง (...) เพราะคนฝรั่งเศสทุกคนได้รับมอบหมายให้มาปฏิบัติหน้าที่” เขาเสริมอีกว่า “หากมีการแบ่งแยก สิ่งนั้นมาจากเบื้องบน”⁶⁴

แต่ความจริงที่ขัดแย้งกับความฝัน ทำให้ผู้ที่มาอยู่ใหม่ในอาณานิคมพบว่าสังคมนี้มีแต่ความแปลกแยก สิ่งแวดล้อมไม่เป็นมิตร แม้จะเป็นครู แต่มารดาของมาร์เกอริต ดูราสก็มีสถานะภาพต่ำต้อยที่สุด ถ้าในภาพรวมแล้วสังคมยุโรปไม่อยู่บนยอดปิรามิดของอาณานิคม สังคมนี้ก็ยังไม่แบ่งกันออกเป็นกลุ่มตามสังคมอาชีพที่มีสถานภาพไม่เท่าเทียมกัน ตามความเป็นจริง “พวกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอาณานิคม” รั้งเกียจเจ้าพนักงานที่ทำหน้าที่บริหาร และข้าราชการที่คอยสอดส่องความสัมพันธ์ระหว่าง “พวกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอาณานิคม” และคนพื้นเมือง สรุปว่า การแบ่งสังคมฝรั่งเศสในอินโดจีนไม่ได้มาจากตำแหน่ง รายได้ และความร่ำรวยเท่านั้น แต่มาจากชาติพันธุ์ด้วย คนฝรั่งเศสจากเมืองหลวงมีศักดิ์ศรีสูงกว่าคนที่มาจากชนบท หรือคนที่เป็นลูกครึ่ง อย่างไรก็ตามการแบ่งแยกชั้นพื้นฐานมาจากผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองอยู่แล้ว

ข้าราชการและพวกผู้บริหารอาณานิคม

แน่นอนว่ามาร์เกอริต ดูราส สัมผัสได้ถึงความไม่ชอบธรรม การแบ่งแยกในสังคมอาณานิคม ซึ่งทำให้ครอบครัวของเธอประสบปัญหา แม้ว่าจะเป็นคนฝรั่งเศสก็ตาม เธอยังคงตำหนิการทำงานของคนผิวขาวที่รับราชการที่นี่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าหน้าที่สำรวจรังวัดที่ดิน ข้าราชการที่เธอรู้สึกเกลียดชังมากที่สุด แต่เธอไม่ได้เน้นเรื่องความขัดแย้งระหว่างฝ่ายบริหารและประชาชนผู้ถูกปกครอง การครอบครองอาณานิคมอินโดจีน ฝรั่งเศสใช้วิธีสร้างจักรวรรดิขึ้น ผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้นของฝรั่งเศสในฮานอยปกครองโคชินจีนโดยตรง แต่ภูมิภาคอื่นจะถูกควบคุมด้วยระบบผู้สำเร็จราชการที่อยู่ประจำรัฐอารักขา นั่นคือฝรั่งเศสได้ให้ผู้ปกครองท้องถิ่นที่ปกครองดินแดนเหล่านี้มาก่อนตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส ทำหน้าที่ปกครองต่อไป โดยให้ใช้โครงสร้างการบริหารราชการแบบเดิม ทั้งในอันนัม ดังเกีย กัมพูชา และลาว แต่ในความเป็นจริง ผู้สำเร็จราชการเมืองขึ้นของฝรั่งเศสจะเป็นศูนย์กลางควบคุมทั้งด้านการเงิน การบริหารปกครองดินแดนทั้งหมด แม้ว่าสถาบันต่างๆ ของคนพื้นเมืองจะมีได้ฤทธิรอน แต่มีสภาพเหมือนเป็นหุ่นเชิด เนื่องจากไร้อิสรภาพในการดำเนินการ ผู้ปกครองอาณานิคมไม่ได้ควบคุมจัดการสถาบันพวกนี้ แต่พยายามให้คงไว้เพื่อความมั่นคงของตนเอง โดยใช้วิธีจูดกลืนชนชั้นสูงในท้องถิ่นให้ยอมรับความยิ่งใหญ่เหนือกว่าของอารยธรรมฝรั่งเศส ในขณะที่ฝรั่งเศสส่งข้าราชการมาทำงานเพื่อสร้างเสถียรภาพด้านการค้า มาตรฐานการดำรงชีวิตของคนพื้นเมืองก็ตกต่ำลง ไม่ใช่เพียงคนพื้นเมืองเท่านั้น แต่ยังรวมถึงพวกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในอาณานิคมที่ไม่ได้มาจากเมืองหลวง และมีสถานภาพต่ำต้อยกว่าด้วย นี่คือการเหตุผลที่อธิบายว่าเหตุใดที่ดินที่ถูกทิ้งไว้รกร้างว่างเปล่าสามารถถูกยึดคืนกลับมาจัดสัมปทานได้ใหม่ โดยมีเงื่อนไขว่าผู้ที่รับซื้อที่ดินจัดสรรพวกนี้จะต้องนำที่ดินไปเพาะปลูก ในนวนิยายแม่ของชูซานซึ่งเก็บหอมรอมริบมาตลอดเวลาสิบปี ได้ยื่นขอซื้อสัมปทานที่ดิน แต่เพราะไม่รู้วิธีถือปฏิบัติ

⁶⁴ R. Serène, *L'Homme de couleur*, "Des préjugés aux amitiés", Paris : Plon, 1939, p.176 อ้างใน Yves Clavaron, เรื่องเดียวกัน, p.74.

ของผู้บริหารงานวัดที่ดิน จึงได้ที่ดินที่เพาะปลูกอะไรไม่ได้มาเป็นกรรมสิทธิ์ โชคร้ายนั้นมาจากความซื่ออย่างแทบไม่น่าเชื่อ จากการที่ไม่รู้จักระบบสุบเลียดคนในอาณานิคมที่ดำเนินการอยู่โดยรอบพื้นที่นี้

“สัมปทานที่ดินซึ่งเพาะปลูกได้ดินนั้นโดยปกติจะได้รับแลกโดยเสียเงินเท่าตัวของราคาจริง ครึ่งหนึ่งของเงินจำนวนนั้นจะตกเป็นของเจ้าหน้าที่กองรังวัดอย่างลับๆ เพราะเป็นผู้จัดสรรที่ดินให้แก่ผู้ยื่นความจำนง (...) ก็ที่ดินสัมปทานผืนนั้นแหละที่พวกรังวัดสามารถหาผลประโยชน์ได้อย่างมหาศาลจากบุคคลอื่นๆ (...) เป็นเสมือนต้นทุนหมุนเวียนรองรับที่สม่าเสมอของพวกเขา”⁶⁵

จดหมายที่มารดาของเธอเขียนถึงเจ้าหน้าที่สำรวจรังวัดที่ดิน ได้อธิบายโครงสร้างแบบปิรามิดแห่งการทุจริตในอาณานิคมที่เธอมองเห็นเอาไว้ว่า

“และหากดิฉันทำให้รัฐบาลส่วนกลางว่าการอาณานิคมรับรู้เรื่องเหล่านี้ หากดิฉันมีหนทางที่ทำให้เขาได้รับรู้ได้ มันก็ไม่มีประโยชน์อันใด เสียงร้องเรียนของผู้ได้รับสัมปทานที่ดินรายใหญ่ๆ ก็จะต่อต้านดิฉันและดิฉันก็ถูกไล่ออกไปจากที่ดินทันที และอาจเป็นไปได้ว่าการร้องเรียนของดิฉัน ก่อนที่จะไปถึงรัฐบาลส่วนกลางก็คงถูกพวกหัวหน้างานของพวกเขาซึ่งมีอภิสิทธิ์เหนือกว่าพวกท่านยับยั้งไว้ เพราะว่าตำแหน่งของพวกเขาจำเป็นที่จะต้องรวมหัวกันเข้าไว้ให้มากขึ้น”⁶⁶

จดหมายที่ถูกบันทึกไว้ในนวนิยายเล่มนี้กลายเป็นอาวุธสำคัญที่โจมตีเจ้าหน้าที่รังวัดที่มาร์เกอริต ดูราส หวังว่า “คนพวกนี้คงจะไม่ได้ล้มหายตายจากกันทั้งหมด แต่ยังคงมีชีวิตอยู่เพื่อจะได้อ่านหนังสือเล่มนั้น และรู้สึกจะตายเสียให้ได้เมื่ออ่านจบ”⁶⁷ ในนวนิยายอีกเล่ม **Les Parleuses** ผู้เขียนหยิบยกสถานการณ์ที่น่าเศร้าของชาวนาที่ถูกขัดขวางเป็นเวลานานไม่สามารถทำอะไรได้ เพราะไม่มีเงินจ่ายภาษีให้เจ้าหน้าที่ปกครองอาณานิคมที่ทุจริต⁶⁸ การทุจริตนี้เป็นสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นมาจากคำภาสีอากรที่หนักมากอยู่แล้วสำหรับชาวนาอินโดจีน เพราะใน ค.ศ. 1897 ปอล ดูเม (Paul Doumer) ได้จัดระบบการคลังของอาณานิคมเสียใหม่ โดยบังคับให้เสียภาษีทางอ้อมเพิ่มขึ้น เช่น ภาษีเกลือ เหล้าเถื่อนของคนพื้นเมือง และฝิ่น และบังคับให้ประชาชนจ่ายภาษีทางตรงเป็นรายหัว เป็นรัชชูปการ เช่น ภาษีคนเข้าเมือง ภาษีกรรมสิทธิ์ที่ดิน เป็นต้น เพื่อเพิ่มรายได้ให้อาณานิคม ภาสีอากรนี้ที่เก็บกับชาวนาจะสูงขึ้นอย่างสม่าเสมอ ขณะที่ชาวยุโรปผู้เข้ามาอยู่ในดินแดนอาณานิคมจะจ่ายน้อยมาก

เห็นได้ว่า การเอารัดเอาเปรียบ ความอยุติธรรม ซึ่งในภาพรวมก็คือเรื่องของอำนาจที่เป็นความสัมพันธ์ทางสังคม อำนาจของผู้ปกครองอาณานิคมฝรั่งเศสจะไม่สามารถแสดงออกมาได้ ถ้า

⁶⁵ อ่ำพรรณ โอตระกูล (แปล), เรื่องเดียวกัน, น.18-19.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, น.308.

⁶⁷ Marguerite Duras, *L'Amant de la Chine du nord*, p.98.

⁶⁸ Marguerite Duras, *Les Parleuses*, p.136-137.